

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
SOOME-UGRI OSAKOND

Merit Müller

**Konditsionaalist ja selle perfekti varieerumisest
inarisaami keeles**

Magistritöö

Juhendajad professor Jussi Ylikoski ja professor Gerson Klumpp

TARTU 2020

Sisukord

Sissejuhatus	4
1 Inarisaami keel	7
1.1 Inarisaami keele ohustatus ja taasestamine	8
1.2 Inarisaami keele finiiised verbivormid	10
1.2.1 Pöördkonnad	11
1.2.2 Pööramine	12
1.2.2.1 Verbi pööramine indikatiivis	13
1.2.2.2 Verbi pööramine imperatiivis	14
1.2.2.3 Verbi pööramine konditsionaalis	15
1.2.2.4 Verbi pööramine potentsiaalis	16
2 Konditsionaal ehk tingiv kõneviis	18
2.1 Modaalusest, kõneviisist ja konditsionaalist	18
2.1.1 Modaalus ja kõneviis lingvistiliste kategooriatena	18
2.1.2 Konditsionaal tüpoloogilisest vaatenurgast	19
2.2 Konditsionaalist ja kõneviisidest saami keeltes	23
2.2.1 Varasemad uurimused kõneviisidest saami keeltes	23
2.2.2 Konditsionaali moodustamine saami keeltes	25
2.2.2.1 Konditsionaali olevik ehk preesens	25
2.2.2.2 Analüütiline konditsionaali preesens	26
2.2.2.3 Konditsionaali preesensi eitus	28
2.2.2.4 Konditsionaali minevik ehk perfekt	29
2.2.2.5 Konditsionaali perfekti eitus	30
2.2.2.6 Konditsionaal tänapäeva saami keeltes	32
2.2.3 Konditsionaali kasutus saami keeltes	34

3	Uurimismaterjali kogumine ja töötlus	35
3.1	1952. aastal kogutud keelenäited (AČ)	35
3.2	Inarisaami keele korpus (SIKOR)	37
3.3	Veebipõhine küsitlus	40
3.3.1	Küsitluse loomine ja jagamine	41
3.3.2	Küsimustiku ülesehitus	42
3.3.2.1	Küsimused keelejuhi tausta kohta	43
3.3.2.2	Ülesanne 1: Lünklaused	43
3.3.2.3	Ülesanne 2: Etteantud põhivormiga lünklaused	44
3.3.2.4	Vastuvõetavuse hindamise katse	45
3.3.3	Küsitlusele vastanud keelejuhid	46
4	Analüüs	48
4.1	Uurimismaterjali kvantitatiivne analüüs	49
4.1.1	Konditsionaal 1952. aasta keelenäidetes (AČ)	49
4.1.2	Konditsionaal inarisaami keele korpus (SIKOR)	50
4.2	Konditsionaali preesensi moodustamine	52
4.3	Konditsionaali perfekti moodustamine	54
4.3.1	Konditsionaali perfekti varieerumine läbi aegade	55
4.3.1.1	Kahe tarindi moodustamine eri ajastute keelenäidetes	55
4.3.1.2	Kahe tarindi kasutus 2020. aasta küsitluse lünklausetes	56
4.3.1.3	Kahe tarindi vastuvõetavus 2020. aasta küsitluses	59
4.3.1.4	Partitsiibitarindi eelistamise võimalikud põhjused	60
4.3.2	Võimalikud tegurid konditsionaali perfekti varieerumisel	62
4.3.2.1	Kõneliik	62
4.3.2.2	Peaverbina tegusõna <i>lede</i> 'olema'	64
4.3.2.3	Kasutuskontekst	68
4.3.2.4	Kõneleja taust	74
4.3.3	Varem kirjeldamata konditsionaali perfekti variandid	76
4.3.3.1	Konditsionaali perfekti segatarindid	76
4.3.3.2	Infinitiivitarindi eitus: <i>lijjii</i> , <i>lam</i> ja <i>lamaš</i>	79
4.4	Inarisaami keele konditsionaali funktsioonid	85
4.4.1	Tüüpilised kasutuskontekstid	85

4.4.1.1	Tingimuslikkust väljendavad konstruktsioonid	85
4.4.1.2	Soov- ehk optatiivsed laused	86
4.4.1.3	Vastanduvad rindosalaused	87
4.4.1.4	Möönd- ehk kontsessiivsed laused	87
4.4.1.5	Soovi, kavatsust või mõtet väljendavad komplementlaused	88
4.4.1.6	Otstarbe- ehk finaallaused	90
4.4.1.7	Kaudkõne	91
4.4.1.8	Relatiivlaused	92
4.4.1.9	Võrdlused ja tajuverbe laiendavad komplementlaused .	92
4.4.1.10	Viisakus, tagasihoidlikkus ja väite pehmendamine . . .	93
4.4.1.11	Episteemiline modaalsus	94
4.4.2	Inarisaami keele konditsionaali põhitähendused	95
	Kokkuvõte	96
	Lühendid	101
	Kirjandus	102
	Konditionalist já ton perfekt mulsâšudmist anarâškielâst. Čuákánkiäsu	108
	On the conditional mood and the variation of its perfect tense in Aanaar	
	Saami. <i>Summary</i>	111
	Lisa 1. Inarisaamikeelne küsitlus	114
	Lisa 2. Küsitluse eestikeelne tõlge	121
	Lisa 3. Küsitluses kasutatud laused	128

Sissejuhatus

Inarisaami keel (inarisaami keeles *anarâškielâ*) moodustab koos teiste saami keeltega kõige läänepoolsema uurali keelte rühma. Saamide traditsiooniline ala ulatub Kesk-Norrast ja Kesk-Rootsist läbi Soome põhjaosa Koola poolsaareni Venemaal. Saami keeled on sellel suurel alal siiski vaid vähemuskeeled, enamuskeeled on vastavad riigikeeled. Väikese kõnelejaskonna tõttu liigitatakse enamik saami keeli eriti ohustatud keelteks – nii ka inarisaami keel, mille kõnelejate arv jääb 350 ja 450 vahele (Pasanen 2015: 80; Olthuis ja Trosterud 2015).

Saami keeltele on sõltuvalt keelest kuni neli erinevat kõneviisi: indikatiiv ehk kindel kõneviis, imperatiiv ehk käskiv kõneviis, konditsionaal ehk tingiv kõneviis ning potentsiaal, mis väljendab võimalikkust. Viimane laiaulatuslik uurimustöö saami keelte konditsionaalist ja potentsiaalist (Bartens 1980) ilmus 40 aastat tagasi. Kuigi uuemate grammatikate (nt O. Magga ja L. Magga 2012; Wilbur 2014; Sjaggo 2015) järgi on konditsionaal eri saami keeltes muutumas või isegi kadumas, ei ole saami keeleteaduses tingivale kõneviisile peale Hans-Hermann Bartensi väitekirja (1980) eraldi tähelepanu pööratud. Siinse magistritöö eesmärgiks on vastava tühimiku osaline täitmine. Magistritöö teooriaosas annan hilisemate grammatikate ja kirjelduste alusel ülevaate konditsionaalist tänapäeva saami keeltes. Seejärel käsitlen empiirilises osas lähemalt ühe saami keele – inarisaami keele – konditsionaali.

Nagu ka mõnes teises saami keeles, moodustatakse inarisaami keeles konditsionaali tunnusega *-čč- ~ -č-*, mis on sama päritolu nagu selle eesti keele vaste *-ks-* (Korhonen 1967: 143). Sufiks lisatakse verbi tüvele, millele järgneb omakorda pöördelõpp:

- (1) *Mij mainâsti-čč-ijm*
1PL jutustama-COND-1PL
'Me jutustaksime'

Konditsionaali perfekti ehk minevikku väljendatakse saami keeltes analüütiliselt. Nii inarisaami kui ka teistes saami keeltes on selleks kaks tarindit, mida esitatakse grammatikates sünonüümidenä (vt nt P. Morottaja ja Olthuis 2018: 90). Esimene

tarind koosneb verbi *lede* 'olema' oleviku konditsionaalist ja peaverbi mineviku partitsiibist (vt näidet 2a, otsetõlkes „Me oleksime jutustanud“) ning on seega ülesehituselt sama nagu eesti keele tingiva kõneviisi minevik. Teine koosneb verbi *lede* 'olema' indikatiivi minevikust ja peaverbi infinitiivist, mis vastab etümoloogiliselt eesti keele da-infinitiivile (vt näidet 2b, otsetõlkes „Me olime jutustada“). Kahte tarindit nimetan siinses uurimistöös vastavalt *partitsiibi-* ja *infinitiivitarindiks*.

- (2) a. *Mij li-čč-ijm mainâstâ-m*
 1PL olema-COND-1PL jutustama-PST.PTCP
 b. *Mij lâim mainâsti-đ*
 1PL olema.PST.1PL jutustama-INF
 'Me oleksime jutustanud'

Magistritöö empiiriline osa annab ülevaate konditsionaali moodustamisest ja kasutusest inarisaami keeles. Sealjuures on keskseks teemaks konditsionaali perfekti ehk eelmainitud partitsiibi- ja infinitiivitarindi varieerumine. Analüüsis lähtun järgnevatest uurimisküsimustest:

1. Kuidas moodustatakse inarisaami keele konditsionaali?
 - (a) Kas konditsionaali perfekti väljendamiseks kasutatakse inarisaami keeles (pigem) infinitiivi- või partitsiibitarindit? Kas kahe konstruktsiooni kasutus on tänapäeva keeles säilinud või muutunud?
 - (b) Kas kahe eelmainitud konstruktsiooni varieerumist on võimalik seletada järgnevate tegurite abil: kõneliik, tegusõna, kasutuskontekst ning kõneleja taust (päritolu, vanus ja haridus)?
2. Mida inarisaami keele konditsionaal väljendab ehk mis on selle funktsioonid?

Uurimus jaguneb neljaks põhipeatükiks. Neist esimesed kaks moodustavad magistritöö teooriaosa, kolmas tutvustab uurimismaterjali ning neljandaks peatükiks on empiiriline analüüs.

Teooriaosa esimene peatükk tutvustab inarisaami keelt ja selle ajalugu ning verbide pööramist inarisaami keeles. Inarisaami keel on viimastel aastatel enim tähelepanu pälvinud selle väga eduka taaselustamise tõttu (vt nt Olthuis, Kivelä jt 2013; Pasanen 2015; Okura 2017; Pasanen 2018), mida käsitlen ka peatüki esimeses

osas. Teises osas annan ülevaate inarisaami keele finiiitsetest verbivormidest, tutvustades nii pöördkondi kui ka verbide pööramist neljas kõneviisis: indikatiivis, imperatiivis, konditsionaalis ja potentsiaalis.

Teooriaosa teine peatükk kannab pealkirja „Konditsionaal ehk tingiv kõneviis“. Selles peatükis selgitan esiteks lühidalt modaalsust, kõneviisi ja konditsionaali kui lingvistilisi kategooriaid. Teiseks tutvustan konditsionaali saami keeltes. Sealjuures annan kõigepealt ülevaate varasematest saami keelte kõneviise käsitlevatest uurimustest ning jõuan seejärel konditsionaali moodustamise ja kasutuseeni.

Uurimuse raames analüüsitud materjal on nii ajastu kui ka tekstiliigi poolest mitmekesine. Vanem uurimismaterjal pärines 1992. aastal ilmunud kogumikust „Inarinsaamelaisia kielennäytteitä. Aanaarkielä čájtutuzeh“ („Inarisaami keelenäiteid“, AČ), mis sisaldab Erkki Itkose 1952. aastal kogutud keelenäiteid. Tänapäeva keelekasutuse uurimisel tuginesin inarisaami keele kirjakeele korpusele (SIKOR), mis koosneb eelkõige ajakirjades avaldatud artiklides. Peale selle viisin 2020. aasta kevadel läbi veebipõhise küsitluse, mille eesmärgiks oli välja selgitada, kuidas tänapäeva kõnelejad moodustavad konditsionaali perfekti. Analüüsitud uurimismaterjali, selle kogumist ja töötlust esitan magistritöö kolmandas peatükis.

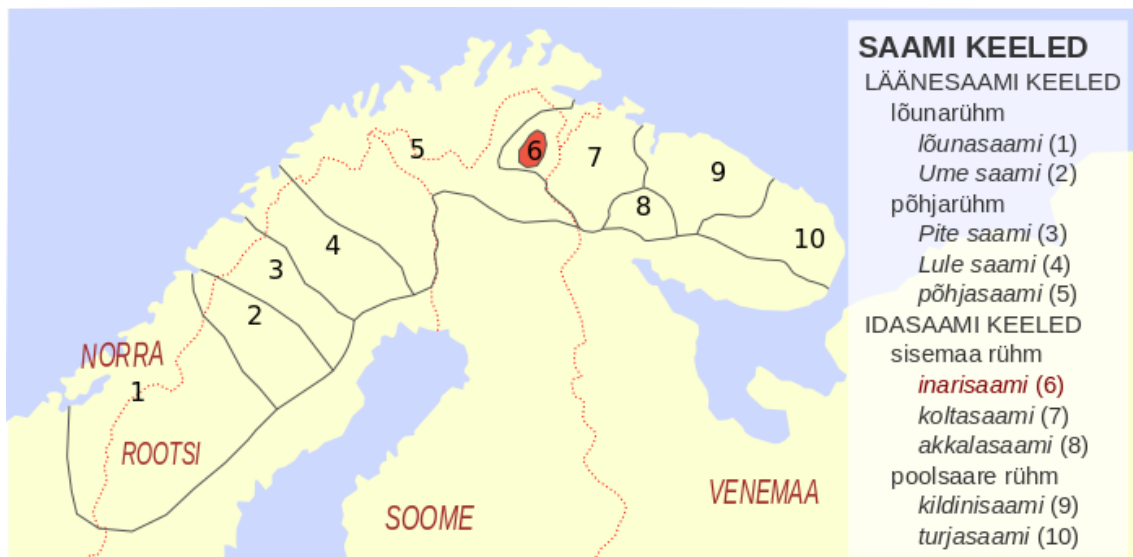
Neljas peatükk ehk töö empiiriline osa algab kvantitatiivse analüüsiga, mis tutvustab üldisemalt kogumikust AČ ja korpusest leitud konditsionaali näiteid. Sellele järgnevad analüüsi alapeatükid, mis lähtuvad ülal püstitatud uurimisküsimustest. Kõigepealt käsitlen lühidalt konditsionaali preesensi moodustamist ning seejärel pikemalt konditsionaali perfekti varieerumist inarisaami keeles. Et sinse magistritöö üheks eesmärgiks on välja selgitada, kas konditsionaali perfekti kasutus on aja jooksul muutunud, kirjeldan selle varieerumist eri ajastute andmestikes. Seejärel arutlen, millised tegurid võivad mõjutada varieerumist ning esitlen varasemates uurimustes kirjeldamata konditsionaali perfekti variante, mis esinesid sinse uurimistöö keelenäidetes. Analüüsi peatüki viimane osa tutvustab inarisaami keele konditsionaali funktsioone ja kasutuskontekste kogutud materjali näitel.

Peale enda juhendajate soovin tänada Petter Morottajat, kes on eriti suureks abiks olnud nii inarisaamikeelse küsitluse kui ka resümee koostamisel, ning Jukka Mettovaarat, kelle poole olen samuti saanud pöörduda saami keeli puudutavate küsimustega. Minu tänu kuulub ka kõigile inarisaami keele kõnelejatele, kes võtsid osa selle uurimuse raames läbi viidud küsitlusest.

1. | Inarisaami keel

Saami keeleteaduses eristatakse enamasti kümme erinevat saami keelt: lõunasaami, Ume saami, Pite saami, Lule saami, põhjasaami, inarisaami, koltasaami, akkalasaami, kildinisaami ja turjasaami keelt (Sammallahti 1998: 1). Lisaks mainitakse mõnikord ka juba 1800-aastatel hääbunud kemisaami keelt (Saarikivi 2011: 79). Ka akkalasaami keel on nüüdseks hääbunud, selle teadaolev viimane emakeelekõneleja suri aastal 2003 (Rantala ja Sergina 2009: 67).

Saami keeled jagunevad peamiselt häälikuliste erijoonte põhjal lääne- ja idasaamikeeltesse ning edasi teistesse alarühmadesse (Sammallahti 1998: 1–34). Nagu kaardil 1 näha, kuulub inarisaami keel idasaami keelte sisemaa rühma (Korhonen 1981: 18–19). Selle lähimad sugulaskeeled on ka geograafiliselt kõige lähemad: põhjasaami ja koltasaami keeled.

Kaart 1. Saami keelte jaotus ja leviala.¹

Inarisaami keel on ainuke saami keel, mida räägitakse ainult Soomes, täpsemalt

¹Kaardi koostas kaardi https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sami_languages.png alusel ning see põhineb Sammallahti (1998: 1–34) jaotusel. Saami keeled moodustavad murrete kontinuumi, mille erinevate keelealade territoriaalsed piirid on hägusad. Kaardil kuvatud traditsioonilistel saami keelte aladel on saami keeled tänapäeval vaid vähemuskeelteks, enamuskeeleks on aga vastav riigikeel.

Põhja-Soomes Inari vallas. See on ka kõnelejate arvu poolest alati olnud väike keel: inarisaami keelel ei ole kunagi olnud rohkem kui tuhatkond kõnelejat (Olthuis 2003: 568). Tänapäeval pakutakse kõnelejate arvuks umbes 350 (Pasanen 2015: 80; Olthuis, Kivelä jt 2013: 23-30). Kui võtta arvesse ka mitte-emakeelekõnelejad, võib arv ulatuda 450 kõnelejani (Olthuis ja Trosterud 2015).

Inarisaami keel liigitakse eriti ohustatud keeleks, mida hakati aktiivselt taaselustama alates 1986. aastast (Olthuis 2003: 568). Järgnevalt selgitan, mis on põhjustanud keele ohustatuse ja kuidas inarisaami keelt on õnnestunud taaselustada (ptk 1.1) ning annan ülevaate verbide pööramisest inarisaami keeles (ptk 1.2).

1.1. Inarisaami keele ohustatus ja taaselustamine

Annika Pasanen (2015: 87) näeb inarisaami keele ohustatuse juuri 19. sajandi keskel alanud rahvustluses. Rahvustluse üheks eesmärgiks oli luua ühtne soomlaste identiteet, kuid saamid kui Soome põline vähemusrahvas sellesse ideoloogiasse ei sobinud. Kuigi saamidesse suhtuti juba 19. sajandil sulandumist eeldavalt ja rassistlikult, sai Soomes assimilatsioonipoliitika alguse siiski alles 20. sajandil (vt ka Nyssönen 2007: 58–73).

Suured muutused tõid endaga kaasa uuendused hariduspoliitikas. Varem toimunud rändkoole (soome keeles *kiertokoulu*), mis võimaldasid paljudel saami lastel saada omakeelse hariduse mõnes lähedal asuvas asulas, hakati aastatel 1902–1954 järk-järgult asendama rahvakoolidega (soome keeles *kansakoulu*). Koolikohustus muutus üldiseks ning saami lapsed, kelle kodud jäid rahvakoolidest liiga kaugele, olid sunnitud internaatkoolis elama. Just soomekeelsetel rahvakoolidel oli suur mõju inarisaami keele ja ka teiste saami keelte staatusele ning saamide identiteedile. Enamasti Lõuna-Soomest tulnud rahvakooli õpetajad saami keelt ei osanud ega soosinud saami keelte kasutamist. Saamidesse suhtuti halvustavalt ning paljudes koolides olid saami keeled isegi keelatud. (Pasanen 2015: 87–92)

Teise suure löögi said inarisaamid teise maailmasõja ajal, kui Inari elanikud evakueeriti 1944. aasta septembris Lapi sõja tagajärjel lõunapoolsematele aladele ja ka Rootsi. Soomest lahkudes hävitas saksa sõjavägi suure osa Lapimaa hooneist. Eriti kannatada sai Inari vald, kus hävis umbes 85% hoonetest. Mitusada Inari valla elanikku ei naasnudki enam kunagi oma endistele aladele. Selle asemel kasvas aga soomlaste arv Inari asulates ning ka evakuatsioonis soome kultuuriga kokku

puutunud, kuid Inarisse naasnud saamid hakkasid üha rohkem soomestuma. (Lehtola 1994: 170–188) Soomestumine kajastus ka saamide keelevalikus: peale teist maailmasõda vähenes inarisaami keele kasutus kodukeelena järjest rohkem, kuni 80ndatel kasvasid ainult kahes peres inarisaamikeelsed lapsed (Pasanen 2015: 95).

Marja-Liisa Olthuis (2003: 569) peab inarisaami keele taaselustamise alguseks 1986. aastat, kui saami aktivistid löid inarisaami keele ühingu nimega Anarâškielâ Servi. Ühingu peamisteks saavutusteks on olnud uue inarisaami keele ortograafia loomine ja omakeelse ajalehe ja teiste publikatsioonide väljaandmine. Samuti püstitati Anarâškielâ Servi eestvedamisel 1997. aastal Inari valda esimene inarisaami keelepesa, mis on olnud taaselustamise olulisimaks nurgakiviks. Keelepesas oli soomekeelsetest peredest tulevatel lastel võimalik õppida keelekümbelse meetodil inarisaami keelt. Kui esimesed keelepesa lapsed kooliikka jõudsid, tekkis ka vajadus inarisaamikeelse õpetuse järele. Nõnda loodi 2000. aastal Inari küla algkooli esimene inarisaamikeelne rühm. (Olthuis 2003: 571–573; Pasanen 2015: 119–127)

Inarisaami keele taaselustamiseks aga keelepesadest ja omakeelsest kooliõpetusest ei piisanud. Suureks probleemiks osutus nn kadunud põlvkond ehk täiskasvanutest kõnelejate puudus, keda vajati muu hulgas õpetamisel ja õppematerjalide koostamisel. Probleem lahendati 2009.–2010. aastal Inaris toimunud intensiivõppega, mis andis vajalike elukutsetega täiskasvanutele (nt õpetajatele) võimaluse omandada ühe aasta jooksul piisavalt hea keeleoskus, et inarisaami keelt seejärel oma tööelus kasutada. Aastapikkused intensiivkursused jätkusid ka järgnevatel aastatel ning alates aastast 2011 saab inarisaami keelt õppida ka peainena Oulu ülikoolis. (Pasanen 2015: 131–138)

Pasaneni (2015: 12–13) sõnul on inarisaami keele taaselustamine olnud erandlikult edukas: keele prestiiž on tõusnud ning selle kasutus laienenud. Taaselustamise edukuse üheks oluliseks teguriks võib pidada nn *etnilist neutraalsust* (Pasanen 2015: 316–318). See tähendab, et uute inarisaami keele kõnelejate taust ehk etniline kuuluvus ei ole kogukonna jaoks omanud suurt tähtsust. Ühingu Anarâškielâ servi juhid on isegi argumenteerinud, et inarisaami keele taaselustamiseks vajatakse kõiki võimalikke rääkijaid – sõltumata nende rahvusest (M. Morottaja 2007b; Olthuis 2013). Positiivne suhtumine soomlastesse ja teistesse väljastpoolt tulijatesse ning (sellest tulenev) suur L2-kõnelejate osakaal on inarisaami keele kogukonna üks eripärasusi, mida tuleb meeles pidada ka tänapäevast keelekasutust uurides.

1.2. Inarisaami keele finiitsed verbivormid

Inarisaami keele tegusõnad saab jagada pöördelisteks ehk finiitseteks ning käändelisteks ehk infinitiitseteks vormideks. Siinses peatükis keskendun inarisaami keele finiitsetele verbivormidele, andes varasematest kirjeldustest (M. Morottaja 2007a; Olthuis 2000: 24–102; P. Morottaja ja Olthuis 2018: 28–93) lähtudes ülevaate verbide pööramisest.

Inarisaami keele finiitsed verbivormid pöörduvad

- kolmes isikus (esimeses, teises ja kolmandas) ja kolmes arvus (ainsuses ehk singularis, kaksuses ehk duaalis ja mitmuses ehk pluuralis),
- kahes ajas (olevikus ehk praesentis ja lihtminevikus ehk imperfektis)
- ning neljas kõneviisis (kindlas kõneviisis ehk indikatiivis, käskivas kõneviisis ehk imperatiivis, tingivas kõneviisis ehk konditsionaalis ja nn võimalikkuse kõneviisis ehk potentsiaalis).

Inarisaami keeles kasutatakse ka perfektu ehk täisminevikku ning pluskvamperfektu ehk enneminevikku, mida moodustatakse analüütiliselt ehk liitvormidena. Eitust väljendatakse eitusverbiga, millele järgneb eitusele omane verbivorm ehk konnegatiiv või mineviku kesksõna ehk partitiip. Inarisaami keele verbide pööramist kirjeldan täpsemalt selle peatüki teises osas (1.2.2), võttes arvesse ka eelmainitud liitvorme.

Üks inarisaami keele (ja ka teiste saami keelte) isepärasusi on rohked tüvemuutused, mis iseloomustavad ka verbide pööramist. Nagu ka eesti ja teistele läänemeresoome keeltele, on inarisaami keelele omane astmevaheldus, mis võib olla kas vältevaheldus (nt *tt* : *t*) või laadivaheldus (nt *h* : *v*) või korraga nii välte- kui ka laadivaheldus (nt *kk* : *h*).² Peale astmevahelduse esinevad verbi tüvedes ka vokaalide välte- ja laadimuutused ning muutuda võib ka tüve pikkus. Inarisaami keele tegusõnad saab silbiarvu ja tüves toimuvate muutuste alusel jagada pöördkondadesse, millest annan järgnevalt lühida ülevaate (ptk 1.2.1).

²Nii eesti kui ka inarisaami keeles on kolmeastmeline konsonandikeskne vältesüsteem, mis on maailma keeltes väga haruldane. Erinevalt eesti keelest esineb inarisaami keeles kolmene vastandus vaid konsonantide puhul, vokaalidel on aga kaks pikkuskategooriat. Eesti ja inarisaami keele konsonandikeskset vältesüsteemi on võrrelnud Helen Türk (2019).

1.2.1. Pöördkonnad

Inarisaami keeles eristatakse üldiselt kahesilbilisi, kolmesilbilisi, neljasilbilisi ning kontraheerunud tüvega tegusõnu, mis erinevad üksteisest tüvemuutuste poolest.

Kahe- ja neljasilbilised verbid on astmevahelduslikud. Lisaks võivad kahesilbiliste verbide esimese ja teise silbi täishäälikud muutuda nii laadi kui ka pikkuse poolest. Neljasilbilistel verbidel võib muutuda neljanda silbi täishäälik ning selle mõjul ka kolmanda silbi täishäälik, kui selleks on *-â-* (keskkõrge keskvokaal). Kolmesilbilistel verbidel ei ole astme- ega laadivaheldust, kuid tüves esineva täishääliku ja keskmise kaashääliku või kaashäälikuühendi pikkus võib muutuda. Kontraheerunud tüvega tegusõnad on tegusõnad, mille tüves on mõnes vormis ära kadunud üks või mitu häälikut. Neil on infinitiivis kaks või kolm silpi, kuid need ei pöördu nagu kahe- või kolmesilbilised tegusõnad. Kontraheerunud tüvega tegusõnadel astmevaheldust ei esine, kuid nende tüvedes võivad toimuda pikkuse- ja täishäälikummutused.

Järgnevas tabelis (1) on võrreldud nelja eri pöördkonda kuuluva tegusõna pöörddevorme indikatiivi olevikus. Näidetest kajastuvad ka eelmainitud võimalikud tüvemuutused (astmevaheldus, täishäälikute laadi- ja pikkusemuutused ning tüve pikkusemuutused).

Tabel 1. Verbide pööramine indikatiivi olevikus vastavalt verbi pöördkonnale

	Kahesilbilised teigusõnad	Neljasilbilised teigusõnad	Kolmesilbilised teigusõnad	Kontraheerunud tüvega tegusõnad	Pöörde- lõpud
INF	<i>moonnâđ</i> 'minema'	<i>ájáttállâđ</i> 'viivitama'	<i>mainâstid</i> 'jutustama'	<i>kuullud</i> 'kuuluma'	- <i>d</i>
1SG	<i>moonâm</i>	<i>ájáttâlâm</i>	<i>mainâstâm</i>	<i>kulluum</i>	- <i>m</i>
2SG	<i>moonah</i>	<i>ájáttâlah</i>	<i>mainâstah</i>	<i>kulluuh</i>	- <i>h</i>
3SG	<i>mana</i>	<i>ájáttâl</i>	<i>maainâst</i>	<i>kulloo</i>	-
1DU	<i>manneen</i>	<i>ájáttâlleen</i> ~ <i>ájáttelleen</i>	<i>mainâsteen</i>	<i>kullojeen</i>	- <i>een</i> ~ - <i>oon</i>
2DU	<i>monâvettee</i>	<i>ájáttâlvettee</i>	<i>maainâstvettee</i>	<i>kulluuvettee</i>	- <i>vettee</i>
3DU	<i>moonnâv</i>	<i>ájáttállâv</i>	<i>mainâstává</i>	<i>kulluv</i>	- <i>v</i> ~ - <i>ává</i>
1PL	<i>moonnâp</i>	<i>ájáttállâp</i>	<i>mainâstep</i>	<i>kullup</i>	- <i>p</i>
2PL	<i>monâvetted</i>	<i>ájáttâlvetted</i>	<i>maainâstvetted</i>	<i>kulluuvetted</i>	- <i>vetted</i>
3PL	<i>maneh</i>	<i>ájáttâleh</i> ~ <i>ájátteleh</i>	<i>mainâsteh</i>	<i>kullojeh</i>	- <i>h</i>

1.2.2. Pööramine

Tabel 2 annab ülevaate inarisaami keele verbide pööramisest neljas kõneviisis (indikatiivis, imperatiivis, konditsionaalis ja potentsiaalis) ning kahes kõneliigis (jaatavas ja eitavas). Tabelis on näitena kasutatud lauset *sun lohá* 'tema loeb' (verbist *luuhâđ* 'lugema').

Tabel 2. *sun lohá* 'tema loeb' pööramine neljas kõneviisis ja kahes kõneliigis³

	Jaatav	Eitav
Indikatiiv		
Preesens	<i>sun lohá</i> 'tema loeb'	<i>sun ij luuvâ</i> 'tema ei loe'
Imperfekt	<i>sun luuvâi</i> 'tema luges'	<i>sun ij luuhâm</i> 'tema ei lugenud'
Perfekt	<i>sun lîi luuhâm</i> 'tema on lugenud'	<i>sun ij lah luuhâm</i> 'tema ei ole lugenud'
Pluskvamperfekt	<i>sun lâi luuhâm</i> 'tema oli lugenud'	<i>sun ij lamaš luuhâm</i> 'tema ei olnud lugenud'
Imperatiiv		
Preesens	<i>lovos</i> '(tema) lugegu'	<i>iállus luuvâ</i> '(tema) ärgu lugegu'
Perfekt	<i>liähu luuhâm</i> 'olgu (tema) lugenud'	<i>iállus liähu luuhâm</i> 'ärgu olgu (tema) lugenud'
Konditsionaal		
Preesens	<i>sun luvâččij</i> 'tema loeks'	<i>sun ij luvâččii</i> 'tema ei loeks'
Perfekt	<i>sun ličij luuhâm</i> ~ <i>sun lâi luuhâđ</i> 'tema oleks lugenud'	<i>sun ij liččii luuhâm</i> ~ <i>sun ij lijjii luuhâđ</i> 'tema ei oleks lugenud'
Potentsiaal		
Preesens	<i>sun luuvâš</i> 'võib-olla tema loeb'	<i>sun ij luvvii</i> 'võib-olla tema ei loe'
Perfekt	<i>sun leš luuhâm</i> 'võib-olla tema on lugenud'	<i>sun ij ližžii luuhâm</i> 'võib-olla tema ei ole lugenud'

Järgnevalt kirjeldan lähemalt verbide pööramist neljas erinevas kõneviisis toetudes tabelis 2 toodud näidetele ning varasematele inarisaami keele kirjeldustele (M. Morottaja 2007a; Olthuis 2000: 24–102; P. Morottaja ja Olthuis 2018: 28–93).

³Tänan siinkohal inarisaami keele emakeelekõnelejat Petter Morottajat, kes vaatas üle minu koostatud tabeli näited.

1.2.2.1. Verbi pööramine indikatiivis

Indikatiiv ehk kindel kõneviis on tähenduselt neutraalne ja väljendab üldjuhul reaalselt toimuvat või toimunud tegevust. Inarisaami keele neljast kõneviisist on indikatiiv ainuke, millest saab moodustada ka lihtminevikku. Nii indikatiivi olevikus kui ka lihtminevikus esineb verb lihtvormina, mis tähendab, et verbitüvele liidetakse vastav sufiks (vt tabelit 3). Sõltuvalt verbi pöördkonnast võivad tüves esineda eelmises peatükis kirjeldatud häälikumuutused.

Tabel 3. Indikatiivi pöördelõpud (P. Morottaja ja Olthuis 2018: 36)

Olevik				Lihtminevik			
	Ainsus	Kaksus	Mitmus		Ainsus	Kaksus	Mitmus
1. isik	<i>-m</i>	<i>-een ~ -oon</i>	<i>-p</i>	1. isik	<i>-m</i>	<i>-im</i>	<i>-im</i>
2. isik	<i>-h</i>	<i>-vettee</i>	<i>-vetted</i>	2. isik	<i>-h</i>	<i>-id</i>	<i>-id</i>
3. isik	<i>-</i>	<i>-v ~ -ává</i>	<i>-h</i>	3. isik	<i>-i</i>	<i>-in</i>	<i>-ii ~ -uu</i>

Indikatiivi täismineviku ja ennemineviku verbivormid moodustatakse liitvormidena. Nagu eesti keeleski, koosneb inarisaami keeles verbi täisminevik ehk perfekt verbi *lede* 'olema' olevikust ja peaverbi mineviku kesksõnast (vt näidet 3a) ning enneminevik ehk pluskvamperfekt *lede* 'olema' lihtminevikust ja peaverbi mineviku kesksõnast (3b).

Mineviku kesksõna ehk partitsiibi tunnuseks on *-m* ning tüves võivad esineda vastavale pöördkonnale iseloomulikud tüvemuutused. Erandiks on aga verb *lede* 'olema', mille mineviku partitsiip on grammatikate (Olthuis 2000: 197; P. Morottaja ja Olthuis 2018: 208) kohaselt *lamaš* 'olnud'. Tegelikus keelekasutuses (vt nt AČ; SIKOR) esinevad aga ka variandid *lámáš* ja *lam* mineviku partitsiibi tähenduses.

- (3) a. *Sun lii luuhâ-m.*
 3SG olema.3SG lugema-PST.PTCP
 'Ta on lugenud.'
- b. *Sun lái luuhâ-m.*
 3SG olema.PST.3SG lugema-PST.PTCP
 'Ta oli lugenud.'

Eituse väljendamiseks kasutatakse eitusverbi, mis pöördub isikus ja arvus ning millele järgneb kas konnegatiiv või mineviku partitsiip. Konnegatiivil tunnust ei ole ning selle moodustamine oleneb verbi pöördkonnast.

Olevikus koosneb eituse liitvorm eitusverbist ja konnegatiivist (vt näidet 4a), lihtminevikus eitusverbist ja mineviku konnegatiivist ehk partitsiibist (4b), täisminevikus eitusverbist, verbi *lede* 'olema' konnegatiivist ja peaverbi mineviku partitsiibist (4c) ning enneminevikus eitusverbist, verbi *lede* 'olema' mineviku partitsiibist ja peaverbi mineviku konnegatiivist ehk partitsiibist (4d).⁴

- (4) a. *Sun ij luuvâ.*
3SG ei.3SG lugema.CNG
'Ta ei loe.'
- b. *Sun ij luuhâ-m.*
3SG ei.3SG lugema-PST.CNG
'Ta ei lugenud.'
- c. *Sun ij lah luuhâ-m.*
3SG ei.3SG olema.CNG lugema-PST.PTCP
'Ta ei ole lugenud.'
- d. *Sun ij lamaš luuhâ-m.*
3SG ei.3SG olema.PST.CNG lugema-PST.PTCP
'Ta ei olnud lugenud.'

1.2.2.2. Verbi pööramine imperatiivis

Imperatiiv ehk käskiv kõneviis edastab käsu või üleskutse. Inarisaami keeles imperatiivil eraldi tunnust ei ole, see erineb indikatiivist pöördelõppude (vt tabelit 4) ja tüvemuutuste poolest. Imperatiivi eitus on liitvorm, mis koosneb eitusverbist ja peaverbi konnegatiivist. Eitusverbi imperatiivi vormid erinevad eitusverbi indikatiivi vormidest ning pöörduvad samuti isikus ja arvus.

Tabel 4. Imperatiivi pöördelõpud (P. Morottaja ja Olthuis 2018: 36)

	Ainsus	Kaksus	Mitmus
1. isik	<i>-m</i>	<i>-oon</i>	<i>-op ~ -up</i>
2. isik	<i>-</i>	<i>-ee ~ -oo</i>	<i>-đ</i>
3. isik	<i>-us ~ -os</i>	<i>-us ~ -os</i>	<i>-us ~ -os</i>

⁴Nagu eesti keeleski, täidab mineviku partitsiip (nt *luuhâm* 'lugenud') inarisaami keeles ka mineviku konnegatiivi funktsiooni (*ij luuhâm* 'ei lugenud'). Morfeentõlkes kasutan lühendit PST.CNG, kui vastav vorm väljendab mineviku konnegatiivi.

P. Morottaja ja Olthuisi (2018: 89) järgi võib imperatiivist moodustada ka perfekt, selle kasutus on aga piiratud. Grammatika käsikirjas annavad nad vaid ainsuse ja mitmuse kolmanda isikuga moodustatud näiteid. Imperatiivi perfekt koosneb verbi *lede* 'olema' vastavast imperatiivivormist (*liähu* 'tema olgu' või *liähus* 'nemad olgu') ning peaverbi mineviku partitsiibist. Imperatiivi perfekt eitust moodustakse vastavast eitusverbi imperatiivi vormist, verbi *lede* 'olema' imperatiivivormist *liähu* ning peaverbi mineviku partitsiibist (nt *iällus liähu luuhâm* 'ärgu olgu lugenud').

1.2.2.3. Verbi pööramine konditsionaalis

Konditsionaal ehk tingiv kõneviis võib muu hulgas väljendada tingimust. Inarisaami keele konditsionaali tunnus *-č- ~ -čč-* arvatakse olevat sama päritolu nagu liivi, vadja ja eesti keeles esinev konditsionaali tunnus *-ks-* (Bartens 1980: 2). Tunnus lisatakse verbi tüvele, millele järgneb omakorda pöördelõpp. Lühem tunnus *-č-* esineb üksnes kolmesilbiliste verbide ning verbi *lede* 'olema' ainsuse kolmandas isikus. Astmevahelduslike verbide puhul on konditsionaali tüvi alati nõrgas astmes ning sõltuvalt pöördkonnast võivad esineda tüvesisesed häälikumuutused.

Konditsionaali pöördelõpud on välja toodud järgnevas tabelis (5) ning need sarnanevad indikatiivi imperfekti pöördelõppudega (vrd tabeliga 3). Oleviku konditsionaali eituseks on liitvorm, mis koosneb indikatiivi eitusverbist ning konditsionaali konnegatiivist, mis on sama nagu mitmuse 3. isiku oleviku konditsionaal.

Tabel 5. **Konditsionaali pöördelõpud (P. Morottaja ja Olthuis 2018: 37)**

	Ainsus	Kaksus	Mitmus
1. isik	<i>-im</i>	<i>-ijm ~ -áim</i>	<i>-ijm</i>
2. isik	<i>-ih</i>	<i>-ijd ~ -áid</i>	<i>-ijd</i>
3. isik	<i>-ij</i>	<i>-ijn ~ -áin</i>	<i>-ii</i>

Inarisaami keele mineviku konditsionaali ehk konditsionaali perfekt on grammatikate kohaselt võimalik moodustada kahe erineva tarindiga. Esimene tarind koosneb verbi *lede* 'olema' oleviku konditsionaalist ja peaverbi mineviku partitsiibist (vt näidet 5a) ning sarnaneb seega läänemeresoome keeltes esineva konditsionaali perfekt tarindile. Teiseks tarindiks on verbi *lede* 'olema' indikatiivi imperfekt ja

peaverbi infinitiiv (5b). Varasemate inarisaami keele kirjelduste kohaselt on konditsionaali perfektiks kaks tarindit sünonüümsed (Olthuis 2000: 90; M. Morottaja 2007a: 21; P. Morottaja ja Olthuis 2018: 90). Eelmaintud grammatikates nimetakse partitsiibiga tarindit esimeseks konditsionaali perfektiks, infinitiivitarindit aga teiseks konditsionaali perfektiks. Selles töös kutsun neid vastavalt partitsiibi- ja infinitiivitarindikiks.

- (5) a. *Sun li-č-ij* *luhâ-m*.
3SG olema-COND3SG lugema-PST.PTCP
- b. *Sun lâi* *luhâ-d*.
3SG olema.PST.3SG lugema-INF
'Ta oleks lügenud.'

Konditsionaali perfekti partitsiibitarindi eitust moodustatakse eitusverbist, *olema*-verbi konditsionaali konnegatiivist (*liččii*) ja peaverbi mineviku partitsiibist (vt näidet 6a). Mineviku konditsionaali infinitiivitarindi eituses esineb konnegatiivi vorm *lijjii*, mis on vormi poolest sama nagu mitmuse kolmanda isiku indikatiivi imperfekt (6b). Petter Morottaja ja Marja-Liisa Olthuisi uue grammatika käsikiri (2018: 90) kirjeldab ainukesena eituse moodutamist konditsionaali perfekti infinitiivitarindist, varasemas grammatikas (Olthuis 2000: 90, 99) mainitakse vaid partitsiibitarindi eitust.

- (6) a. *Sun ij li-čč-ii luhâ-m.*
3SG ei.3SG olema-COND-CNG lugema-PST.PTCP
- b. *Sun ij lijji luhâ-d.*
3SG ei.3SG olema.COND.PST.CNG lugema-INF
'Ta ei oleks lugenud.'

1.2.2.4. Verbi pööramine potentsiaalis

Potentsiaal on kõneviis, mis väljendab võimalikkust, ebakindlust, kõhklust või tõenäosust (P. Morottaja ja Olthuis 2018: 29). Inarisaami keele potentsiaali tunnuseks on $-\check{z}- \sim -\check{z}\check{z}- \sim -\check{s}-$ (P. Morottaja ja Olthuis 2018: 37), mida arvatakse olevat sama päritolu nagu soome keele konditsionaali tunnus $-isi-$ (Bartens 1980: 1). Helitu tunnus $-\check{s}-$ on redutseerimise tulemus ($-\check{z}- > -\check{s}-$) ning mõned vanemad kõnelejad kasutavad endiselt vaid helilist tunnust $-\check{z}- \sim -\check{z}\check{z}-$. Grammatikate kohaselt esineb helitu tunnus $-\check{s}-$ nendes vormides, millel ei ole pöördelõppu (ainsuse 3. isik) või milles verbitüve ja

tunnuse vahel puudub sidevokaal (kaksuse ja mitmuse 2. isik). (P. Morottaja ja Olthuis 2018: 37)

Tabelis 6 on esitatud potentsiaali pöördelõpud koos sidevokaalidega. Potentsiaali pöördelõpud sarnanevad indikatiivi oleviku pöördelõppudega (vrd tabeliga 3). Eitust väljendatakse liitvormiga, mis koosneb indikatiivi eitusverbist ning potentsiaali konnegatiivist. Potentsiaali konnegatiivi moodustamine sõltub verbi pöördkonnast. Kahe- ja neljasilbiliste verbide potentsiaali konnegatiiv lõpeb kahe täishäälikuga ning tüves võivad toimuda reeglipärased häälikumuutused. Kolmesilbiliste ja kontraheerunud tüvega verbide potentsiaali konnegatiivis esineb tunnus $-\check{z} \sim -\check{z}\check{z}$, millele järgneb $-ii$.

Tabel 6. Potentsiaali pöördelõpud (P. Morottaja ja Olthuis 2018: 37)

	Ainsus	Kaksus	Mitmus
1. isik	$-eem \sim -oom$	$-een$	$-ep$
2. isik	$-eeh \sim -ooh$	$-vettee$	$-vetted$
3. isik	-	$-\acute{a}vá \sim -ev \sim -uv$	$-eh$

Mineviku potentsiaali ehk potentsiaali perfekti moodustatakse tarindiga, mis koosneb verbi *lede* 'olema' oleviku potentsiaalist ja peaverbi partitsiibist (vt näidet 7a). Selle eitust moodustatakse eitusverbist, verbi *lede* 'olema' potentsiaali konnegatiivist ning peaverbi mineviku partitsiibist (7b).

- (7) a. *Sun le-š luuhâ-m.*
 3SG olema-POT.3SG lugema-PST.PTCP
 'Võib-olla ta on lugenud.'
- b. *Sun ij li-žž-ii luuhâ-m.*
 3SG ei.3SG olema-POT-CNG lugema-PST.PTCP
 'Võib-olla ta ei ole lugenud.'

2. | Konditsionaal ehk tingiv kõneviis

Eelmine peatükk inarisaami keele verbide pööramisest (1.2.2) tutvustas muu hulgas lühidalt konditsionaali moodustamist. Selles peatükis käsitlen üldisemalt mõisteid *modaalsus*, *kõneviis* ja *konditsionaal* (2.1). Seejärel annan ülevaate kõneviiside uurimisest ning konditsionaali moodustamisest ja kasutamisest saami keeltes (2.2).

2.1. Modaalsusest, kõneviisist ja konditsionaalist

Frank Palmeri (2001: 1) sõnul erinevad keeletüpoloogilised uurimused suuresti selle poolest, kuidas on käsitatud grammatilisi kategooriaid, ning just modaalsus on kategooria, mille definitsioon ja käsitlus varieerub teiste kategooriate omadest rohkem.

2.1.1. Modaalsus ja kõneviis lingvistiliste kategooriatena

Üldiselt tähistab **modaalsus** keeleteaduses hinnangut kirjeldatava situatsiooni kohta. Näiteks võib kõneleja anda hinnangu mingi sündmuse võimalikkuse, vajaduse või tõenäosuse kohta. Ometigi pole keeleteaduses ühtset arusaama modaalsusest kui lingvistilisest kategooriast. Näiteks peab Palmer (2001: 1) modaalsust grammatiliseks kategooriaks, mis avaldub üldjuhul verbivormis ning on seega tihedalt seotud aja- ja aspektikategooriaga. Rolf Thieroff (2010: 2) aga rõhutab, et modaalsus on mõistekategooria (*notional category*) ning grammatiline kategooria on **kõneviis** ehk **moodus**. Thieroffi sõnul suhestub modaalsus kõneviisiga nagu mõiste *aeg* suhestub grammatilise aja ehk tempusega.

Modaalsust on käsitletud ka **reaalsuse** ja **irreaalsuse** vastandusena, mille puhul reaalsus kirjeldab tõe vastavat, irreaalsus aga kujutletavat situatsiooni. (Palmer 2001: 1–2). Palmer möönab siiski, et irreaalsuse käsitlusel on suured keeltevahelised erinevused. Ka eesti keeleteaduses on irreaalsust käsitatud erinevalt. Eesti keele grammatikas (EKG II) on irreaalsust esitatud modaalsustähendusena. Eesti keele süntaksi (edaspidi EKS) järgi on irreaalsus aga „paljude grammatiliste tähenduste

kaastähendus“ (EKS: 142), mille tõttu seda ei käsitata modaalsuse osana. Peale modaalsuse seostub see muu hulgas üldküsimuste ja tulevikuga.

Mõeldes Thieroffi (2010: 2) võrdlusele, et modaalsus suhestub kõneviisiga nagu mõiste *aeg* grammatilise ajaga, tuleb tõdeda, et kõneviis üks modaalsuse avaldumise viise. Peale selle on keeles muidugi ka teisi vahendeid, millega modaalsust väljendada, näiteks modaalverbid. Tasub siiski tähelepanu pöörata asjaolule, et näiteks eesti keele kõneviiside süsteemi traditsioonilistes kirjeldustes ei seostu vastupidi ka kõneviisid üksnes modaalsusega. EKSi kohaselt võib kõneviis peale suhtluseesmärgi, (ir)reaalsuse ning modaalsuse väljendada ka evidentsiaalsust (EKS: 160). **Evidentsiaalsus** on keeleliselt väljendatud viide info allikale (EKS: 155), mida väljendab eesti keeles näiteks kvotatiiv ehk kaudne kõneviis (nt *Ta olevat kodus.* = *Keegi rääkis, et ta on kodus.*). Kuigi evidentsiaalsust on seostatud ka modaalsusega, peetakse seda enamasti eraldiseisvaks kategooriaks. Kui defineerida kõneviisid kitsamalt ehk ainult modaalsuse morfoloogilise kategooriana, jääks evidentsiaalsust väljendav kaudne kõneviis seega sellest kategooriast välja (vt ka Rätsep 1971; Thieroff 2010: 8, 10).

Kõneviis on niisiis verbi morfoloogiline kategooria, mis on seotud (eelkõige) modaalsuse kategooriaga.¹ Ometigi selgub juba eesti keele näitel, et nagu ka modaalsusel, ei ole ka kõneviisil üldkehtivat definitsiooni. Mida peetakse või ei peeta mõnes keeles kõneviisiks, sõltub vastava keele kirjeldamise ja uurimuse traditsioonist.

2.1.2. Konditsionaal tüpoloogilisest vaatenurgast

Nimetus **konditsionaal** on tuletatud ladinakeelsest sõnast *condiciō ~ conditiō* 'kokkulepe; tingimus', mille tähendus peegeldub ka eestikeelses vastes *tingiv kõneviis*. Konditsionaali tüüpiline kasutus on tingimuslikkust väljendavates lausetes, nagu näitab ka järgnev eestikeelne näide (8).

(8) *Kui oleksin teadnud, oleksin tulnud.*

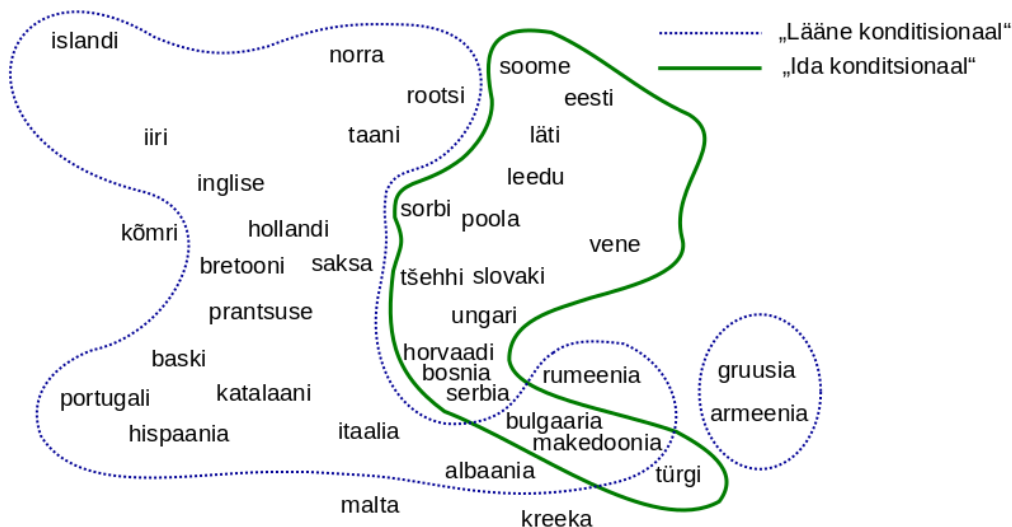
Konditsionaal on kõneviis, mis leidub paljudes maailma keeltes. Näiteks leidis Thieroff (2010: 27) 36 Euroopa keele kõneviisisüsteeme vaadeldes, et peaaegu kõikide nende keelte (v.a kõmri, malta ja kreeka) grammatikates mainitakse ka

¹Et verbi grammatiliste kategooriate vahel ei ole alati võimalik selget piiri tõmmata, käsitletakse neid tihti ka ühe mõiste all: TAM(E) ehk aeg (*time*), aspekt (*aspect*), modaalsus või kõneviis (*modality* või *mood*) ning evidentsiaalsus (*evidentiality*).

konditsionaali.² Enamikus vaadeldud Euroopa keeltes on peale konditsionaali veel ainult kaks kõneviisi, milleks on indikatiiv ja imperatiiv.

Ühtsest nimetusest hoolimata ei ole Thieroffi (2010: 11) sõnul siiski tegemist sama keelelise kategooriaga. On keeli, milles konditsionaali tähendus saadakse kahe erineva, minevikku ja tulevikku väljendava morfeemi koosinemisel (nt inglise keeles on konditsionaali väljendav *would* tulevikule viidatava tegusõna *will* mineviku vorm). Thieroff nimetab selliseid konstruktsioone tuleviku minevikuks (inglise keeles *past-in-the-future*) ja lisab, et neid moodustatakse enamikus keeltes indikatiivist, harvemini (nt islandi ja saksa keeles) ka subjunktiivist. Tuleviku minevik ei väljenda aga ilmtingimata modaalsust, vaid võib kanda ka ainult ajalist tähendust.

Slaavi ja balti keeltes ning soome, eesti ja ungari keeles ei sisalda konditsionaal seevastu tulevikku väljendavat morfeemi ning enamikus nendest keeltest ei anta konditsionaali edasi ka mineviku väljendava morfeemiga. Selle asemel markeerib konditsionaali neis keeltes morfeem, mida Thieroffi (2010: 13) arvates tuleb käsitada kõneviisi tunnuseks. Seega on konditsionaal nendes keeltes tõepoolest kõneviis, eespool käsitletud keelte konditsionaali peab Thieroff aga ajaks. Kahte erinevat konditsionaali nimetab Thieroff nende umbkaudse geograafilise jaotuse tõttu „lääne ja ida konditsionaaliks“ („*Western and Eastern Conditionals*“, vt ka kaarti 2).

Kaart 2. Konditsionaal Euroopa keeltes (Thieroff 2010: 14, tõlgitud inglise keelest)

²Grammatikad ei pruugi vastavat kõneviisi siiski nimetada konditsionaaliks. Näiteks on konditsionaali väljendavat kõneviisi läti ja leedu keeltes kutsutud kas *konjunktiiviks*, *subjunktiiviks*, *irrealiseks* või *optatiiviks*. Thieroffi (2010: 11) sõnul vastab see kõneviis siiski konditsionaalile, sarnanedes nii moodustuse kui ka kasutuse poolest vene keele konditsionaaliga.

Nagu eespool mainitud, jõuab Thieroff (2010: 13) oma artiklis järeldusele, et läänepoolsetes Euroopa keeltes esineva „konditsionaali“ puhul on tegemist aja, mitte kõneviisiga. Helle Metslang (1999) seab aga hoopis kahtluse alla, kas eesti ja soome keele konditsionaal on tõepoolest konditsionaal. Nimelt sarnaneb konditsionaal eesti ja soome keeles oma funktsioonide poolest subjunktiiviga.³

Subjunktiiviga (< ld *modus subiunctivus* 'alistav kõneviis') märgitakse verbe pealausele alistuvates lausetes. Selle tüüpiline kaustus on komplementlausetes ehk lausetes, mis „laiendavad mentaalseid protsesse ja seisundeid või verbaalset suhtlust väljendavaid sõnu või sõnade ühendeid“ (EKS: 669). Saksa keeleruumis täidab sama funktsiooni **konjunktiiv** (< ld *modus coniunctivus* 'ühendav kõneviis'), mida käsitatakse subjunktiivi sünonüümina (vt nt Palmer 2001: 107). Allpool on ühe lause näitel välja toodud ungari subjunktiivi⁴ (9a) ning saksa konjunktiivi (9b) kasutus komplementlauses. Näitelause eestikeelsest tõlkest selgub, et komplementlausetes võib tingiv kõneviis tõepoolest täita subjunktiivi funktsiooni.

- (9) a. *Az-t kíván-om, hogy itt legy-él.*
see-ACC soovima-1SG et siin olema.SBJV-2SG
- b. *Ich wünsch-te, du wär-st hier.*
1SG soovima-SBJV.1SG 2SG olema.SBJV-2SG siin
'Ma soovin, et sa oleksid siin.'

Ka Thieroff (2010: 17–18) leiab, et nn „ida konditsionaal“ vastab oma kasutuse poolest teiste keelte subjunktiivile. Et tegemist võib olla sama keelelise kategooriaga, näitab Thieroffi arvates ka asjaolu, et need kaks kõneviisi on peaaegu komplementaarse jaotusega. Erandiks on ungari keel, milles esineb nii subjunktiiv kui ka konditsionaal.

Lisades eelnevale näitelausele (9) täitmata tingimust väljendava osalause, saame kontrafaktiivse tingimuslause (10). Uues näitelauses kajastub, et eesti keeles esineb konditsionaal nii tingimuslauses (*Kui saaksin midagi soovida*) ja pealauses (*siis sooviksin*) kui ka komplementlauses (*et sa oleksid siin*). Selle vasteks saksa keeles on kõigis kolmes osalauses konjunktiiv (10b). Ungari keeles (10a) kasutatakse aga tingimus- ja pealauses konditsionaali ning komplementlauses subjunktiivi.

³Tegelikult kutsus juba Eemil Nestor Setälä nii eesti ja soome keele konditsionaali kui ka soome keele potentsiaali oma väitekirjas (1887) *konjunktiivideks*.

⁴Ungari keele subjunktiiv ja imperatiiv on morfoloogiliselt identsed, mille tõttu neid on varem käsitatud ühe kõneviisina. Uuemad uurimused on aga välja toonud semantilisi ja struktuurilisi erinevusi, mis pooldavad kahe kõneviisi eristamist. (vt nt Tóth 2006)

- (10) a. *Ha egy-et kíván-hat-né-k, az-t kíván-ná-m, hogy*
 kui üks-ACC soovima-PSBL-COND-1SG see-ACC soovima-COND-1SG et
itt legy-él.
 siin olema.SBJV-2SG
- b. *Könn-te ich mir etwas wünsche-n, dann*
 saada-SBJV.1SG 1SG 1SG.DAT midagi soovima-INF siis
wünsch-te ich, du wär-st hier.
 soovima-SBJV.1SG 1SG 2SG olema.SBJV-2SG siin
 'Kui **saaksin** midagi soovida, siis **sooviksin**, et sa oleksid siin.'

Thieroffi (2010: 18, 27) arvates võiks „ida konditsionaali“ ja subjunktiivi hõlmava ühtse keelelise kategooria nimeks olla *irrealis*. Ta mõonab siiski, et ungari konditsionaal sellesse kategooriasse ei kuulu ning ka soome ja eesti keeles on konditsionaalil subjunktiivist erinevaid funktsioone, mis õigustavad algse mõiste juurde jäämist. Sama järelduse teeb ka Metslang (1999: 125), kelle arvates soome ja eesti keele tingiva kõneviisi semantika õigustab mõiste *konditsionaal* kasutamist. Thieroff (2010: 4–6) rõhutab lisaks, et kõneviiside nimetused on tegelikult kokkuleppelised ning see, et eri nimetusega kõneviisidel on (osaliselt) samu funktsioone ning sama nimetusega kõneviisidel (osaliselt) erinevaid funktsioone, on maailma keeltes tavaline nähtus.

Eesti keeleteaduses on konditsionaali defineeritud kui kõneviisi, mis märgib „sündmuse (või seisundi) irreaalsust vaatlushetkel ja selle episteemilist võimalikkust (esinemise tõenäosust) mingis kujuteldavas situatsioonis“ (EKS: 162). Konditsionaali funktsioonide kirjeldamisel on lähtutud muu hulgas Anneli Kauppise (1998) jaotusest (vt nt Metslang 1999; R. Pajusalu ja K. Pajusalu 2004; Metslang ja Sepper 2010; R. Pajusalu ja K. Pajusalu 2010). Kauppinen eristab soome keele konditsionaali kasutuses raam- ja intentsioonitõlgendust. Raamtõlgenduse puhul toimub konditsionaaliga väljendatud sündmus mitte tegelikkuses, vaid irreaalses või võimalikus maailmas, mida Kauppinen kutsub kujutletud raamiks (vt näidet 8 eelpool). Kui aga kirjeldatakse sündmust või olukorda, mille toimumist soovitakse, on tegemist intentsioonitõlgendusega (vt näite 9 eestikeelset tõlget). Et saami keelte konditsionaal sarnaneb oma kasutuse poolest eesti ja soome konditsionaaliga (vt ptk 2.2.3), arvestan ka inarisaami keele konditsionaali funktsioonide kirjeldamisel (vt ptk 4.4) eelmainitud uurimustega.

2.2. Konditsionaalist ja kõneviisidest saami keeltes

Saami keeled on üksteisele lähedased sugulaskeeled (vt ka ptk 1), mida on varem käsitatud ka kui ühe keele erinevaid murdeid. Keeltevahelised struktuurilised sarnasused kajastuvad ka konditsionaalis. Kuna inarisaami keele konditsionaali pole varem eraldi uuritud, kirjeldatakse selles peatükis saami keelte konditsionaali ja kõneviise üldisemalt. Ühtlasi võimaldab see paigutada inarisaami keele tingiva kõneviisi ning käesoleva uurimistöö tulemused laiemasse konteksti.

See peatükk tutvustab kõigepealt varasemaid uurimusi kõneviisidest saami keeltes (ptk 2.2.1). Seejärel kirjeldatakse nende uurimuste ning tänapäeva grammatikate põhjal konditsionaali moodustamist (ptk 2.2.2) ning kasutust (ptk 2.2.3) saami keeltes.

2.2.1. Varasemad uurimused kõneviisidest saami keeltes

Enamikus saami keelte kirjeldustes mainitakse nelja kõneviisi, milleks on indikatiiv ehk kindel kõneviis, imperatiiv ehk käskiv kõneviis, konditsionaal ehk tingiv kõneviis ning võimalikkust väljendav potentsiaal. Varasemates Pite saami keele grammatikates mainitakse lisaks ka teist imperatiivi (Halász 1896: XXXI) või optatiivi (Lagercrantz 1926: 188), mis ei ole aga tänapäeva keeles enam säilinud (vt nt Wilbur 2014: 151–152). Et kõigis saami keeltes esinev imperatiiv täidab (1. ja 3. isikus) ka optatiivi funktsiooni ehk väljendab ettepanekut või tahet, on ka seda nimetatud *imperatiivi-optatiiviks* (Aikio 2009: 127–128). Peale selle leidub ka potentsiaalile rööpnimetus: kuna põhjasaami keeles tähistab potentsiaal eelkõige kahtlust, mitte võimalikkust, on Ante Aikio (2009: 132–134) selle nimetuseks pakkunud ka *dubitatiiv*.

Kuigi ka varasemates saami keelte kirjeldustes mainitakse erinevaid kõneviise, on neile vaid vähestes uurimustes eraldi tähelepanu pööratud. Saami keelte verbide pööramist kirjeldades koondas Mikko Korhonen (1967) esimesena andmeid kõneviiside moodustamisest saami keeltes. Esimene laiaulatuslikum kirjeldus saami keelte kõneviiside kasutamisest oli aga Hans-Hermann Bartensi 1980. aastal ilmunud väitekiri, milles ta analüüsis peamiselt konditsionaali ja potentsiaali kasutust, kuid lühidalt ka nende moodustamist erinevates saami keeltes. Samal aastal ilmus ka Nils Ø. Helanderi (1980) uurimus potentsiaali kasutusest põhjasaami keeles.

Just potentsiaal on ka uuemates uurimustes rohkem tähelepanu pälvinud. Nii tõi

Jussi Ylikoski (2016: 214–221) esile, et Lule saami keeles on potentsiaal üks tuleviku väljendamise viise. Et saami keelte potentsiaal võib väljendada tulevikku, on varem täheldanud ka Bartens (1980: 23–30), kes aga käsitles kõiki saami keeli korraga ega keskendunud keeltevahelistele erinevustele. Ylikoski (2016: 217) seevastu rõhutab, et Lule saami keeles on potentsiaal produktiivsem ja sagedasem kui seda ümbritsevates muudes saami keeltes. Kui näiteks põhja- ja inarisaami keeles piirdub potentsiaali kasutus eelkõige olema-verbi ja väheste muude verbidega, siis Lule saami keeles moodustatakse potentsiaalivorme rohkematest verbidest. Potentsiaali suhteline sagedus Lule saami keeles võibki Ylikoski arvates tuleneda sellest, et potentsiaali kasutatakse Lule saami keeles ka üldisemalt tuleviku väljendamiseks, ilma et sellega kaasneks modaalsuse tähendus.

Erinevalt Lule saami keelest, moodustatakse kildinisaami keele potentsiaali ainult olema-verbist. Ometi on analüütiline konstruktsioon, milles olema-verbi potentsiaalile järgneb peaverbi infinitiiv, kildinisaami keeles väga sagedane. Et ka kildinisaami keeles väljendab potentsiaal selles konstruktsioonis tulevikku, ei tõlgenda Michael Rießler (ilmumas: 23) vastavat konstruktsiooni enam kõneviisi, vaid grammatilise aja ehk tulevikuna. Juba potentsiaali näitel ilmneb seega, kui väga saami keelte kõneviiside süsteemid erinevad keeliti: mõningates saami keeltes on potentsiaal kadumas, teistes keeltes aga grammatiseerumas tuleviku väljendamise vahendiks.

Kuigi ka saami keelte konditsionaali moodustamisel ja kasutamisel esinevad suured keeltevahelised erinevused, ei ole seda peale Bartensi (1980) väitekirja ilmumist enam eraldi käsitletud. Erandiks on Marjatta Jomppase (2009) kontrastiivne uurimus olema-verbi ja infinitiivi koosesinemistest soome ning põhjasaami keeles. Vastavate põhjasaami keele konstruktsioonide hulka kuulub ka konditsionaali perfekti üks moodustusviise. Nagu inarisaami keeles (vt ptk 1.2), võib konditsionaali perfekti ka põhjasaami keeles väljendada tarindiga, mis koosneb olema-verbi imperfektist ja peaverbi infinitiivist (nt põhjasaami *lei gahččat* ~ inarisaami *lâi kuossâđ* 'oleks kukkunud'). Jomppanen (2009: 111–132) võrdleb eelmainitud infinitiivitarindit soome keele nn *propinkvatiivse* tarindiga, mis koosneb samuti olema-verbist ja peaverbi infinitiivist ning millega väljendatakse eelkõige peaaegu toimunud tegevust (nt oli *kaatua* 'oleks peaaegu kukkunud; oli kukkumas'). Jomppase väitekirja juurde tulen tagasi järgmistes alapeatükkides, milles annan ülevaate konditsionaali moodustamisest (2.2.2) ja kasutusest (2.2.3) saami keeltes.

2.2.2. Konditsionaali moodustamine saami keeltes

Võrreldes konditsionaali moodustamist erinevates saami keeltes, tuuakse selles peatükis esile nii ühised jooned kui ka keeltevahelised erinevused. Konditsionaali moodustamist kirjeldatakse järgnevalt mitmest vaatenurgast. Käsitletakse nii saami keelte konditsionaali sufikseid, sufiksiste päritolu ja produktiivsust kui ka erinevaid konditsionaali perfekti väljendamise viise saami keeltes. Tähelepanu pööratakse ka hilisematele arengusuundadele ehk siis muu hulgas sellele, et mõnes saami keeles konditsionaali tänapäeval enam ei kasutata. Ülevaade põhineb eelkõige varasematel kirjeldustel saami keelte konditsionaalist (Korhonen 1967, Bartens 1980) ning eri saami keelte grammatikatel. Konditsionaali moodustamine saami keeltes on kokku võetud ka peatüki lõpus olevasse tabelisse 7 (lk 33).

2.2.2.1. Konditsionaali olevik ehk preesens

Konditsionaali preesensit moodustatakse saami keeltes üldjuhul sufiksiga, mis liitub verbi tüvele ja millele lisatakse omakorda pöördelõpp. Konditsionaali pöördelõpud sarnanevad kõikides saami keeltes indikatiivi imperfekti pöördelõppudega (vt ka ptk 1.2.2.). Saami keelte konditsionaali kirjeldustes (Korhonen 1967: 123–148; Bartens 1980: 1) eristatakse kahte konditsionaali tunnust:

- idapoolsemates saami keeltes esinevat sufiksist $-č- \sim -Xč-$, milles X tähistab klusiili ehk sulghäälikut;
- läänepoolsemates saami keeltes esinevat sufiksist $-l-$.

Saami keelte konditsionaali tunnus $-Xč-$ on sama päritolu nagu selle eesti keele vaste $-ks-$. Tunnus $-ks-$ esineb ka teistes läänemeresoome keeltes, täpsemalt liivi ja vadja keeles. On arvatud, et nii saami konditsionaali tunnus $-Xč-$ kui ka eesti, liivi ja vadja konditsionaali tunnus $-ks-$ on välja kujunenud frekventatiivverbide tuletusliitest $*kś$. Eesti keeles vastavat tuletusliidet enam ei ole, kuid selle vasteid leidub nii saami keeltes (nt inarisaami *vāzziđ* 'jalutama' > *vazâččid* 'ringi jalutama') kui ka soome keeles (nt *kulkea* 'käima, rändama' > *kuljeksia* 'hulkuma'). Ka teist saami keelte konditsionaali tunnust ($-l-$) on seostatud frekventatiivsust väljendava tuletusliitega. Vastavaid tuletusliiteid leidub nii saami kui ka läänemeresoome keeltes (nt eesti keeles: *eksima* > *ekslema*). (Korhonen 1967: 143; Bartens 1980: 1–2; Korhonen 1981: 252–254)

Saami keelte konditsionaali tunnused varieeruvad ka keelesiseselt. Näiteks esineb tunnus *-Xč-* põhjasaami keeles sõltuvalt verbi tüvest kas kujul *-š-* või *-ivčče-* : *-ivčči-* (Aikio 2009: 128). Eelmainitud tunnustest *-Xč-* ja *-l-* erineb lõunasaami keeles kasutusel olnud konditsioonali tunnus *-n-* ~ *-ń-*, mida kasutati ainult verbiga *leæ-* 'olema' ja mis oli tõenäoliselt dissimilatsiooni tulemus: **-l- > -n- ~ -ń-* (Bergsland 1946: 168–169).

Varasemate kirjelduste kohaselt võisid mõnes keeles esineda ka mõlemad eelmainitud konditsionaali tunnused, *-Xč-* ja *-l-*. Nii leidsid näiteks varem Lule sami põhjamurretes tunnus *-č-*, teistes murretes aga tunnus *-l-* (Korhonen 1967: 123–148; Bartens 1980: 1). Hilisemad grammatikad (Spiik 1989: 103–105; Sjaggo 2015: 19) osutavad aga, et Lule saami keeles esineb tänapäeval ainult üks konditsionaali tunnus, milleks on *-l-*. Erinevalt Lule saami keelest, on põhjasaami keeles konditsionaali murdeline varieerumine säilinud: põhjasaami keele läänemurretes kasutatakse konditsionaali tunnust *-l-* ning ülejäänud murretes tunnust *-š-* ~ *-ivčče-* : *-ivčči-* (Nickel 1994: 50; Aikio ja Ylikoski, ilmus).

2.2.2.2. Analüütiline konditsionaali preesens

Peale tunnuste varieerub tingiv kõneviis saami keeltes ka oma produktiivsuse poolest. Juba Bartensi (1980: 3) analüüsitud materjalides oli konditsionaal idapoolsemates saami keeltes väga produktiivne, kõige läänepoolsemates saami keeltes (lõuna-, Ume ja Pite saami keeles) sai konditsionaali moodustada aga ainult olema-verbist.⁵ Muude tegusõnade puhul kasutati nendes keeltes konditsionaali väljendamiseks analüütilist konstruktsiooni, mis koosnes olema-verbi konditsionaalist (milles esineb tunnus *-l-*) ja peaverbi infinitiivist (vt näidet 11).

- (11) *Vēkahtallā* *tuhku ja tēhki, vai lului* *kawdnat ja*
jälitama.PST.3SG sinna ja siia et olema.COND.3SG leidma.INF ja
joksot.
kätte_saama.INF
'[Koletis] jälitas [teda] sinna ja tänna, et [ta] leiaks [ta] üles ja saaks [ta] kätte.'
(Pite saami; Halász 1893: 136, viidatud Bartensi (1980: 217) järgi)^{6,7}

⁵Halász (1896: XXV–XXXVII) järgi moodustati Pite saami keele konditsionaali ka sünteetiliselt. Juba tema kogutud tekstides leidsid aga ainult kaks sellist näidet (Lehtiranta 1992: 91–92).

⁶Selles peatükis esinevad näited pärinevad erinevates allikatest. Näidete ühtlustamiseks olen eelnevalt glossimata näidetele peale eestikeelsete tõlgete lisanud ka morfeemtõlked.

⁷Verb *vēkahtallā* < *viegâtállât* 'edasi-tagasi joostes jälitama' on Ruongi (1943: 162) järgi tuletatud verbist *viegâtit* 'joostes jälitama'. Verbis *vēkahtallā* esineb seega sama frekventatiivverbide tuletusliide, millest konditsionaali tunnust *-l-* arvatatakse olevat välja arenenud.

Lule saami keelele oli omane nii eelmainitud analüütiline kui ka sünteetiline moodustusviis, milles nõrgas astmes verbitüvele lisati konditsionaali tunnus *-lulu-* (nt *gullat* 'kuulma' > *guláluluv* 'kuuleksin'; Spiik 1989: 105). Tänapäeval kasutatakse Lule saami keeles aga peamiselt analüütilist moodustusviisi (Ylikoski, ilmumas: 13). Lõuna-, Pite ja Ume saami keeled on kaotanud ka analüütilise moodustusviisi (O. H. Magga ja L. M. Magga 2012; Wilbur 2014; Gertten 2015).

Bartens (1980: 190) leidis ka inari- ja põhjasaami keelest üksikuid analüütilisi konditsionaali preesensi näiteid. Ta esitab kaks inarisaamikeelset lauset, mille tingimuslausetes järgneb olema-verbi konditsionaalile teise verbi infinitiiv (12). Nagu eestikeelset tõlkest selgub, võib esimeses lauses (12a) tarindit *ličij pieijâđ* tõlkida aga hoopis sõna-sõnalt ('oleks panna'), mitte analüütilise konditsionaalina ('paneks'). Vastavat tõlget on kasutatud ka originaalteksti soomekeelses paralleeltekstis (*tähän kun olisi panna jauhvoja* 'siia kui oleks panna jahu', IK: 24). Bartensi esitatud inarisaami keele lausetest saab seega ainult teist (12b) pidada analüütilise konditsionaali näiteks. Et Bartensi (1980: 300) analüüsitud inarisaami keele materjalides esines konditsionaali preesens kokku 319 korda ning ülejäänud näidetes moodustati konditsionaali sünteetiliselt, on eelmainitud lause (12b) erandlik.

- (12) a. *Teehi ko ličij pieijâđ jáávuid, te*
 siia kui olema.COND.3SG panema.INF jahu.PL.ACC siis
šodâččij määli.
 saada.COND.3SG kört
 'Kui siia oleks panna jahu, siis saaks [sellest] körti.' (inarisaami; IK: 24, viidatud Bartensi (1980: 190) järgi)
- b. *Jos ličij nuuvt keevvâđ, et ääigi ool finnejuvvoje*
 kui olema.COND.3SG nii käima.INF et aeg.GEN peale saada.PASS.3PL
tuodârsämikielâliih škovlâkirjeh, te tothan tiädust
 tundra.saamikeelne.PL kool.raamat.PL siis DEM.PTL muidugi
ličij pyeri...
 olema.COND.3SG hea
 'Kui käiks nii, et aja jooksul saaks tundrasaamikeelseid õpikuid, siis seegi oleks muidugi hea...' (inarisaami; Sabmelaš 1959, 6–7: 8, viidatud Bartensi (1980: 109, 190) järgi)

Ka Jomppanen (2009: 128–130) kirjutab, et põhjasaami keeles võib konditsionaali preesensit moodustada kas sünteetiliselt või eelnevalt kirjeldatud analüütilise tarindiga.

Tema sõnul on allpool toodud põhjasaamikeelsed näitelaused (13) seega sünonüümsed.

- (13) a. *Son gahčášii*
3SG kukkuma.COND.3SG
b. *Son livččii gahččat*
3SG olema.COND.3SG kukkuma.INF
'Ta kukuks' (põhjasaami; Jomppanen 2009: 128)

Jomppanen (2009: 129) rõhutab, et analüütiline konditsionaali preesens ei ole (põhja)saami keeles uus nähtus. Varem on seda tähendanud muu hulgas Konrad Nielsen (1979: 174). Muudes põhjasaami keele kirjeldustes vastavat tarindit aga ei mainita (nt Nickel 1994: 50–52) või siis esitatakse seda konditsionaali perfekti, mitte preesensi sünonüümina (Aikio ja Ylikoski, ilmumas; vt näidet 16c allpool). Ka Jomppase (2009: 129–130) toodud näidetes võiks analüütilist konstruktsiooni tõlgendada hoopis konditsionaali perfektina, nagu näiteks lauses 14, mille tõlkesse sobiks 'aitaks' asemele 'oleks aidanud'.

- (14) *Ove čárvii muohtačagi, mon nai de – gurasteimme*
Ove suruma.PST.3SG lume.kamakas.GENACC mina ka siis viskama.PST.1DU
sogiid sisa, dego dat livččii čoavdit maidege.
kask.PL.GENACC sisse nagu DEM olema.COND.3SG lahendama.INF midagi
'Ove surus lumekamakad kokku, nii minagi – siis viskasime [selle] kaskede poole, nagu see **aitaks** midagi.' (põhjasaami; Jomppanen 2009: 130)⁸

2.2.2.3. Konditsionaali preesensi eitus

Konditsionaali preesensi eitus koosneb saami keeltes eitusverbist ja peaverbi konditsionaali preesensi konnegatiivist (nt põhjasaami keeles, vt 15a), analüütilise moodustamise viisi puhul eitusverbist, olema-verbi konditsionaali preesensi konnegatiivist ning peaverbi infinitiivist (nt Lule saami keeles, vt 15b).

- (15) a. *ii boadáše* (põhjasaami)
ei.3SG tulema.COND.CNG
b. *ij lulu boahdet* (Lule saami)
ei.3SG olema.COND.CNG tulema.INF
'[ta] ei tuleks'

⁸Eestikeelne tõlge on vaba tõlge, milles kasutasin algse ehk soomekeelse tõlke eeskujul konditsionaali preesensit *aitaks*.

2.2.2.4. Konditsionaali minevik ehk perfekt

Nagu ka inarisaami keeles (vt ptk 1.2.2), võib konditsionaali perfekti ka enamikus teistes saami keeltes moodustada kahel moel:

- tarindiga, mis koosneb verbi 'olema' konditsionaalist ja peaverbi mineviku partitsiibist (edaspidi *partitsiibitarind*, vt ka näidet 16a allpool);
- tarindiga, mis koosneb verbi 'olema' imperfektist ja peaverbi infinitiivist (edaspidi *infinitiivitarind*, vt ka näidet 16b allpool).

Peale partitsiibi- ja infinitiivitarindi võib põhjasaami keeles Aikio ja Ylikoski (ilmumas: 37) konditsionaali perfekti väljendada tarind, mis koosneb verbi *leat* 'olema' konditsionaalist ja infinitiivist (16c). Tegemist on tarindiga, mida Jomppanen (2009: 128) pidas analüütiliseks konditsionaali preesensiks (vt näidet 13 eelpool).

(16) a. *Livččen* *oastán*
olema.COND.1SG ostma.PST.PTCP

b. *Ledjen* *oastit*
olema.PST.1SG ostma.INF

c. *Livččen* *oastit*
olema.COND.1SG ostma.INF

'Oleksin ostnud' (põhjasaami; Aikio ja Ylikoski, ilmumas: 37)

Infinitiivitarindi näiteid leidub kõikides saami keeltes. Juhani Lehtiranta (1992: 92) on isegi arvamusel, et see oli varem ainuke konditsionaali väljendamise viis Pite saami keeles ning et konditsionaali tunnus *-l-* on keelde tulnud alles kirjakeele (ehk teiste saami keelte) mõjul. Ometi tundub, et infinitiivitarind on paljudes saami keeltes partitsiibitarindist perifeersem. Nii esitatakse nende keelte grammatikates, milles mõlemad tarindid on endiselt produktiivsed, üldjuhul kõigepealt partitsiibitarind ning infinitiivitarind alles seejärel selle variandi või sünonüümina (vt nt Nickel 1994: 55–56; Moshnikoff jt 2009: 103–106; P. Morottaja ja Olthuis 2018: 90). Selline esitamisi viis võib aga tuleneda ka sellest, et vastavates keeltes leidub partitsiibitarindile paraalleele ka muudes kõneviisides. Nii indikatiivi kui ka potentsiaali perfekti moodustatakse samuti vastavas kõneviisis olevast olema-verbist ja peaverbi mineviku partitsiibist (vt ka ptk 1.2.2). Bartens (1980: 5) ei nimetagi konditsionaali perfekti infinitiivitarindit

konditsionaaliks, vaid kutsub seda *teiseks pluskvamperfektiks* (saksa keeles *Plusquamperfekt II*) rõhutades, et vormi poolest on tegemist indikatiiviga.

Konditsionaali perfekti partitsiibitarindeid esines Bartensi (1980: 9) järgi kõikides saami keeltes, v.a Ume ja Pite saami keeles. Lõunasaami keeles leidis juba Bartens (1980: 306) vaid üksikuid partitsiibitarindi näiteid. Kõige hilisema grammatika (O. H. Magga ja L. M. Magga 2012) kohaselt ei ole partitsiibitarind ka lõunasaami keeles enam kasutusel.

2.2.2.5. Konditsionaali perfekti eitus

Konditsionaali perfekti **partitsiibitarindi** eitus koosneb eitusverbist, olema-verbi konditsionaali preesensi konnegatiivist ning peaverbi mineviku partitsiibist, näiteks põhjasaami *livččii boahtán* 'oleks tulnud' > *ii livčče boahtán* 'ei oleks tulnud'. Tõlgetes kajastub, et partitsiibitarindi ülesehitus sarnaneb nii jaatavas kui ka eitavas kõneliigis eesti keele (ja teiste läänemeresoome keelte) konditsionaali perfektiga.

Nagu varem mainitud, ei pöörata **infinitiivitarindile** grammatikates palju tähelepanu ning selle eitus jäetakse enamasti käsitlemata. Bartens (1980: 263) täheldab seoses infinitiivtarindi eitusega, et kõneliik võib mõjutada konditsionaali perfekti tarindi valikut. Emma-kumma tarindi eelistus eitavas kõneliigis sõltub tema sõnul aga nii keelest kui ka kõneleja täpsemast murdelisest taustast. Et ka Bartens (1980: 263) infinitiivitarindi eitusele eelmainitust rohkem ei osuta, olen selle kirjeldamiseks otsinud näiteid tegelikust keelekasutusest.

Näiteid konditsionaali perfekti infinitiivitarindi eitusest leidsin kuuest saami keelest, millest kolm (põhja-, Lule ja Pite saami) kuuluvad läänesaami ning kolm (inari-, kolta- ja akkalasaami) idasaami keelte rühma.

Põhjasaami keeles koosneb infinitiivitarindi eitus eitusverbist, konnegatiivist *lean* ning peaverbi infinitiivist (vt näidet 17, mille pealauses esineb infinitiivi- ning kõrvallauses partitsiibitarind).

- (17) *Dáid prošeavttaid ii lean sáhttít čadahit jus ii*
 need projekt.Pl ei.3SG olema.PST.CNG saama.INF teostama.INF kui ei.3SG
livčče dihtor leamaš.
 olema.COND.CNG arvuti olema.PST.PTCP
 'Neid projekte ei oleks saanud teostada, kui ei oleks olnud arvutit.'
 (põhjasaami, SIKOR)

Põhjasaami keele eitavas infinitiivitarindis esinev konnegatiiv *lean* on sama olema-verbi konnegatiiv, mida kasutatakse ka lihtmineviku eituse moodustamiseks (nt *ii lean* 'ei olnud').

Lule ja Pite saami keeles ei ole konditsionaali perfekti infinitiivitarind tänapäeval enam produktiivne. Bartensi (1980: 273, 275, 280) kogutud vanematest keelenäidetest selgub aga, et ka Lule ja Pite saami keeles on infinitiivitarindi eitust varem moodustatud olema-verbi mineviku konnegatiiviga (Lule saami keeles *lim*, Bartensi näidetes ka *lem*, Pite saami keeles *lam*).

Inarisaami keele konditsionaali perfekti sai käsitletud juba peatükis 1.2.2, mis andis ülevaate verbide pööramisest inarisaami keeles. Infinitiivitarindi eituses kasutatakse inarisaami keeles konnegatiivi *lijjii* (nt *ij lijjii kavnâd* '(ta) ei oleks leidnud'), mis on vormi poolest sama nagu olema-verbi mitmuse kolmanda isiku indikatiivi imperfekt (*sij lijjii* 'nad olid'). Sama kehtib ka koltasaami keele puhul, milles *le'jje* võib olla verbi *lee'd* 'olema' eelmainitud pöördeline vorm või esineda konnegatiivina eitavas infinitiivitarindis (18, vt ka Miestamo ja Koponen 2015: 359).

- (18) *Jiõk tâm le'jje kaunnâd jos jeännam ij*
 ei.2SG vist olema.COND.PST.CNG leidma.INF kui ema.POSS.1 ei.3SG
le'jje mätt'ted.
 olema.COND.PST.CNG õpetama.INF
 'Sa ei oleks [seda] vist leidnud, kui [mu ~ meie] ema ei oleks õpetanud.'
 (koltasaami, SIKOR)

Koltasaami keeles leidub ka näiteid, milles eitava infinitiivitarindi konnegatiiv *le'jje* liitub eitusverbile (*ij + le'jje > i'lle'jje*). Nii Timothy Feist (2010: 277) kui ka Matti Miestamo ja Eino Koponen (2015: 359) täheldavad, et *i'lle'jje* sisaldab eitusverbi ainsuse kolmanda isiku pöördvormi (*ij*), kuid võib sellest hoolimata viidata ka mitmuse kolmandale isikule (vt ka lauset 19).

- (19) *Tõn muõ'rre leäi kirggned mõõnnâd, te'l*
 DEM.GEN puu.ILL olema.PST.3SG kiirustama.INF minema.INF siis
i'lle'jje poppâ'tted.
 ei.3SG+olema.COND.PST.CNG kätte_saama.INF
 'Oleks [ta] kiirustanud selle puu poole minema, siis [nad] ei oleks [teda] kätte saanud.'
 (koltasaami; Feist 2010: 277)

Ühes Bartensi (1980: 292) toodud akkalasaami näites esines konditsionaali perfekti infinitiivitarindi konnegatiiv *lejjış*. Nagu selle inari- ja koltasaamikeelsed vastedki, on see konnegatiiv samakujuline nagu pöördeline vorm (*sij*) *lejjış* '(nad) olid'.

Eelnevat kokku võttes on infinitiivitarindi eituses näha varieerumist. Läänesaami keeltes (põhja-, Lule ja Pite saami keeles) kasutatakse või kasutati selles olema-verbi mineviku konnegatiivi (*lean*, *lim*, *lam*), idasaami keeltes (inari-, kolta- ja akkalasaami keeles) aga sellist konnegatiivi, mis on samakujuline nagu olema-verbi mitmuse kolmanda isiku indikatiivi imperfekt (*lijjii*, *le'jje*, *lejjış* '(nad) olid').

2.2.2.6. Konditsionaal tänapäeva saami keeltes

Kui idapoolsemates saami keeltes on konditsionaal grammatikate kohaselt endiselt produktiivne, siis lõuna-, Ume ja Pite saami keeles pole see tänapäeval enam säilinud (O. H. Magga ja L. M. Magga 2012; Wilbur 2014; Gertten 2015).

Sjaggo (2015: 19) esitab Pite saami keele konditsionaalina hoopis tarindit, mis koosneb modaalverbi *gallgat* 'pidama' minevikuvormist *gillgi-* ja peaverbi infinitiivist (vt näidet 20a) ning milles võib näha rootsi keele mõju. Rootsi keeles kasutatakse konditsionaali väljendamiseks modaalverbi *ska(ll)* 'pidama' minevikku *skulle*, millele järgneb samuti peaverbi infinitiiv (20b). Et verbi *ska(ll)* kasutatakse rootsi keeles ka tuleviku väljendamiseks, on tegemist konditsionaalitüübiga, mida Thieroff (2010: 13) nimetas tuleviku minevikuks ehk lääne konditsionaaliks (vt ptk 2.1.2).

- (20) a. *Mån gillgiv* *bårråt* (Pite saami)
 1SG pidama.PST.1SG sööma-INF
- b. *Jag skulle* *äta* (rootsi)
 1SG pidama.PST sööma.INF
 'Ma sööksin'

Selles peatükis esitatud keeltevahelised sarnasused ja erinevused saami keelte konditsionaali moodustamisel on koondatud tabelisse 7 (lk 33). Tabelis on tähega (*) märgitud sufiksivõid konnegatiivid, mis pole enam produktiivsed. Linnuke (✓) tähistab, et keeles kasutatakse vastavat konditsionaali moodustusviisi. Kui linnuke on sulgudes, siis moodustusviisi mainitakse keele varasemates kirjeldustes, kuid tänapäeva keeles seda enam ei leidu. Küsimärgiga on märgitud põhjasaami keele analüütiline konditsionaal, mis Jomppase (2009) järgi väljendab konditsionaali

preesensit, Aikio ja Ylikoski (ilmumas) kohaselt aga perfekti. Pite saami keele sünteetilise konditsionaali kohal on sulgudes küsimärk, kuna seda mainitakse vaid lühidalt Halász grammatikas (1896: XXXIV–XXVII). Viimane teadaolev akkalaasaami emakeelekõneleja suri aastal 2003 (Ranta ja Sergina 2009: 67), selle konditsionaali kohta esitatud andmed tabelis pärinevad Zaikovi (1980) grammatikast.

Tabel 7. Ülevaade saami keelte konditsionaalist⁹

	Lõunasaami	Ume saami	Pite saami	Lule saami	Põhjaasaami	Inarisaami	Koltasaami	Akkalasaami †	Kildinisaami	Turjasaami
Konditsionaali preesens										
Sufiksi kuju	*-n- *-ñ-	*-l-	*-l-	*-č- *-ll- -l-	-l- -š- -ivčče-	-čč- -č-	-čč- -č-	-č-	-č-	-č-
Sufiks liitub kõikidele verbidele (mitte ainult olema-verbile)			(?)	(✓)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Analüütiline tarind: olema-verbi konditsionaal + peaverbi infinitiiv	(✓)	(✓)	(✓)	✓	?					
Konditsionaali perfekt										
Partitsiibitarind: olema-verbi konditsionaal + peaverbi mineviku partitsiip	(✓)			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Infinitiivitarind: olema-verbi imperfekt + peaverbi infinitiiv	(✓)	(✓)	(✓)	(✓)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Infinitiivitarindi konnegatiiv (olema.COND.PST.CNG)				*lam	*lim	lean	lijji	le'jje	lejjiš	

Et konditsionaalile ei ole saami keelte kirjeldustes Bartensi (1980) järel enam eraldi tähelepanu pööratud, ei ole tabelisse koondatud ülevaade siiski täiesti ammendav.

⁹Tabel põhineb saami keelte kõneviisi kirjeldavatel teostel (Korhonen 1967; Bartens 1980) ning järgnevatel saami keelte grammatikatel: Halász 1896; Lagercrantz 1926; Bergsland 1946; Kert 1971; Korhonen jt 1973; Nielsen 1979; Zaikov 1980; Spiik 1989; Lehtiranta 1992; Nickel 1994; Aikio 2009; Moshnikoff jt 2009; O. H. Magga ja L. M. Magga 2012; Wilbur 2014; Sjaggo 2015; Feist 2010; Gertten 2015; P. Morottaja ja Olthuis 2018; Aikio ja Ylikoski, ilmumas; Rieklér, ilmumas; Ylikoski, ilmumas.

2.2.3. Konditsionaali kasutus saami keeltes

Enamik saami keelte grammatikaid (vt nt Aikio 2009: 131; Moshnikoff jt 2009: 100; Feist 2010: 268; P. Morottaja ja Olthuis 2018: 29; Aikio ja Ylikoski, ilmumas: 37) võtab konditsionaali kasutuskontekstid lühidalt kokku: selle funktsioonidena loetletakse **irreaalsuse**, **hüpoteetilisuse** ja **viisakuse** väljendamist. See esineb tüüpiliselt **kontrafaktiivsetes** lausetes ehk kontekstides, milles konditsionaaliga väljendatud sündmus vastandub tegelikele oludele või sündmustele. Sellisteks lauseteks võivad olla muu hulgas **tingimuslikkust** väljendavad laused, milles konditsionaal võib esineda nii tingimus(kõrval)lauses (nn *protasis*) kui ka selle juurde kuuluvas pealauses (*apodosis*, vt nt Riese 1984). Näiteid tingimuskonstruktsioonidest saami keeltes leidub eelnevast peatükist (vt 17 ja 18 leheküljel 31).

Kõige ulatuslikum kirjeldus konditsionaalist saami keeltes on Bartensi väitekirj (1980), mis käsitleb peale konditsionaali ka potentsiaali kasutust. Väitekirja eri osad kirjeldavad potentsiaali, konditsionaali ning nn *teise pluskvamperfekti* kasutust eri lausetüüpides. Nagu eelnevas peatükis (2.2.2) mainitud, peab Bartens teise pluskvamperfekti all silmas konditsionaali perfekti infinitiivitarindit, mida ta kirjeldab eraldi peatükis. Lausetüübid, milles võib Bartensi järgi esineda konditsionaal, on muu hulgas eelmainitud tingimus- ja nende juurde kuuluvad pealaused ning otstarbe-, tagajärje-, relatiiv-, möönd-, põhjus-, küsi-, võrdlus- ja soovlaused. Eraldi käsitleb Bartens ka konditsionaali moodustamist modaalverbidest ning selle kasutamist millegi rõhutamiseks või tagasihoidlikkuse (ehk viisakuse) väljendamiseks.

Siinse uurimistöö maht ei võimalda Bartensi (1980) käsitletud konditsionaali kasutuskontekste laiemalt kirjeldada. Ometi viitab juba eelnev lausetüüpide loetelu konditsionaali kasutuskontekstide mitmekesisusele. Et käesoleva uurimise üheks eesmärgiks on anda ülevaate inarisaami keele konditsionaali funktsioonidest, leiab näiteid selle kasutusest eelmainitud lausetüüpides töö empiirilisest osast (vt ptk 4.4).

Juhin siinkohal tähelepanu sellele, et Bartens (1980) käsitas saami keeli kui ühe keele erinevaid murdeid. Konditsionaali funktsioone kirjeldades toob ta küll näiteid erinevatest saami keeltest („murretest“), kuid suurim osa tema analüüsitud materjalist pärineb põhjasaami keelest (Bartens 1980: 7–8). Bartens täheldas siiski ka keeltevahelisi erinevusi, mis on tema väitekirja läbivaks teemaks. Nende rohkus näitab, et sarnasustest hoolimata on konditsionaali moodustamine ja kasutus eri saami keeltes küllaltki erinev.

3. | Uurimismaterjali kogumine ja töötlus

Selle magistritöö üheks eesmärgiks on välja selgitada, kas inarisaami keele konditsionaali moodustamine ja kasutus on aja jooksul muutunud. Sellest lähtudes sai valitud ka uurimismaterjal, mis hõlmab eri ajastutest pärinevaid keelenäiteid. Peale ajastu erinevad analüüsitud keelenäited ka tekstiliigi poolest. Vanemat keelekasutust kirjeldan 1952. aastal lindistatud ja 1992. aastal transkribeeritud tekstide näitel, mis ilmusid kogumikus „Inarinsaamelaisia kielennäytteitä. Aanaarkiola čäjtüzeh“ (AČ). Tänapäeva keele näited pärinevad inarisaami keele korpusest (SIKOR), mis koosneb kirjalikest (eelkõige ajakirjades ilmunud) tekstidest. Et koguda ka toimetamata näiteid tänapäeva keelekasutusest, lõin veebipõhise inarisaamikeelse küsitluse, mis keskendus konditsionaali perfekti varieerumisele. Uurimismaterjali kolme osa kirjeldan lähemalt järgnevates alapeatükkides.

3.1. 1952. aastal kogutud keelenäited (AČ)

„Inarinsaamelaisia kielennäytteitä. Aanaarkiola čäjtüzeh“ („Inarisaami keelenäiteid“, edaspidi AČ) on 1992. aastal ilmunud tekstikogum, mille aluseks on Erkki Itkose 1952. aasta suvel lindistatud keelenäited. Kogumikus on kokku 146 lehekülge inarisaamikeelseid keelenäiteid, millele on lisatud ka soomekeelne paralleeltekst (kokku on kogumikus 292 lehekülge).

Keelenäidete transkribeerimisel tugines Erkki Itkonen vanale kirjaviisile, mida Lauri Itkonen esitas aastal 1906 inarisaami keelde tõlgitud teoses „Räämmat Historja“ („Piibli ajalugu“, AČ: 3). Matti Morottaja (2007: 12) hinnangul vastab see kirjaviis üsna täpselt tegelikule keelekasutusele. Sama ortograafiat on kasutatud ka sõnaraamatus „Inarilappisches Wörterbuch“ („Inarisaami sõnaraamat“, edaspidi ILW), mis sisaldab täpsemat kirjeldust transkribeerimise põhimõtetest ning kasutatud tähtede loetelu (vt ILW 1986: 7–10). Ainukese erinevusena toob E. Itkonen välja, et kogumiku AČ tekstides on ta märkinud ka sandhi-nähtust ehk sõna piiril asuvate häälikute muganemist naaberhäälikutega. (AČ: 3) Ent kuna selle töö keskmes ei ole

fonoloogia, vaid morfosüntaks, olen hõlpsama lugemise eesmärgil käesolevasse töösse kaasatud näidetes sandhi-nähtuse siiski märkimata jätnud ning näited teisendanud tänapäeva ortograafiasse.

Kogumiku AČ keelenäited pärinevad kokku 12 keelejuhilt, kelle nimed, sünnikohad ja -aastad on koondatud allolevasse tabelisse (8). Tabelisse on lisaks märgitud keelejuhtide nimedest tuletatud lühendid, mida on kogumikus kasutatud. Ka selles töös on keelenäidetele lisatud vastavad keelejuhtide lühendid.

Tabel 8. **Erkki Itkose 1952. aastal lindistatud keelejuhid**¹

Nimi, lühend	Sünnikoht, -aasta	Keelejuhtide sünnikohad kaardil
Elsa Kuuva, <i>EK</i>	Ahvenjärvi, 1924	
Katri Lahdenmäki, <i>KL</i>	Nellimjärvi, 1897	
Uula Morottaja, <i>UM</i>	Sulkusjärvi, 1892	
Jouni Musta, <i>JM</i>	Kapperijoensuu, 1872	
Maarit Musta, <i>MM</i>	Junnas, 1872	
Iisakki Paadar, <i>IP</i>	Lusmaniemä, 1925	
Inga Paadar, <i>IP</i>	Nellimjärvi, 1896	
Pekka Paadar, <i>PP</i>	Sarmijärvi, 1908	
Matti Saijets, <i>MS</i>	Nellimjärvi, 1908	
Heikki Sarre, <i>HS</i>	Tiasniemi, 1887	
Matti Valle, <i>MV</i>	Jurmo, 1909	
Juhan Matti Valle, <i>JMV</i>	Kivijärvi, 1910	

Nagu tabelis olevalt kaardilt näha, on E. Itkose informandid pärit üsna erinevatest kohtadest. Frans Äimä, üks varasemaid inarisaami keele uurijaid, jagas inarisaami keele neljaks peamurdeks: põhja-, lõuna-, ida- ja läänemurdeks. Sama jaotust kasutab ka E. Itkonen nii oma sõnaraamatus (ILW) kui ka keelenäidete kogumikus (AČ). Ta rõhutab siiski, et Äimä arvates ei olnud murrete erinevused väga suured, ning hiljem olid murded segunenud veel rohkemgi. (ILW 1986: 4–5)

Sellegipoolest pöörab E. Itkonen tähelepanu keelejuhtide päritolule. AČ kogumiku 12 keelejuhist kolm (Maraat Musta, Iisakki Paadar ja Matti Valle) on pärit Inari valla

¹Tabelis oleva kaardi koostas kaardi <https://fi.wikipedia.org/wiki/Tiedosto:Inari.png> alusel.

lääneosas, teised idast ja lõunast (vt täpsemalt tabelist 8). Kuut keelejuhti on mainitud ka inarisaami keele sõnaraamatus (ILW 1986: 6), kuhu E. Itkonen on lisanud, millist murret nad oma häälduse poolest esindavad. Peale eelmainitud kolme läänemurde kõneleja on sõnaraamatus loetletud ka Elsa Kuuva ja Uula Morottaja kui lõunamurde kõnelejad ning Pekka Paadar kui idamurde kõneleja. Kas ja kuivõrd erinevad murdelised taustad mõjutavad konditsionaali kasutust ja selle varieerumist, selgitan peatükis 4.3.2.4.

Kogumikust AČ leidsin kokku 153 konditsionaali näidet, nendest 101 olevikus ja 52 minevikus.

3.2. Inarisaami keele korpus (SIKOR)

Suurim osa uurimismaterjalist pärineb saami keelte rahvusvahelisest korpusest SIKOR (ehk **S**aami **I**nternational **K**orpus). Korpuse on loonud Norra saami parlament koostöös Tromsø ülikooliga, kus tegutseb ka Giellatekno ehk saami keelte tehnoloogia keskus. 2020. aasta seisuga sisaldab SIKORi inarisaami keele korpus ligikaudu 1,77 miljonit sõnet ning koosneb viiest allkorpusest. Järgnevas tabelis (9) on välja toodud iga allkorpuse sisu ja suurus. Suurim allkorpus (ajakirjad) sisaldab kolme inarisaamikeelse ajakirja artikleid ning selles on üle 1,3 miljoni sõne².

Tabel 9. Inarisaami keele korpuse allkorpused (viimati uuendatud 11.11.2018)

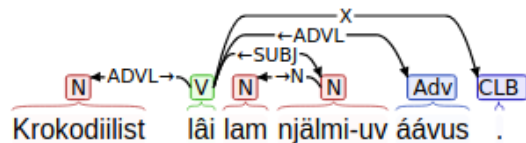
Allkorpus	Kirjeldus	Lausete arv	Sõnede arv
Ajakirjad	<i>Artiklid ajakirjadest Anarâs, Kierâs ja Min Áigi</i>	127 296	1 300 639
Administratiivsed tekstid	<i>Administratiivsed tekstid, peamiselt Soome saami parlamendi koostatud tekstid</i>	20 357	222 819
Teaduskirjandus	<i>Teaduslike tekstide kogum, mis koosneb muu hulgas magistritöödest ning artiklitest</i>	8 788	137 906
Mitteilukirjandus	<i>Muud mitteilukirjanduslikud tekstid</i>	7 949	71 373
Religioossed tekstid	<i>Religiooniga seotud tekstid</i>	5 451	35 567
Kokku		169 841	1 768 304

Tõlgitud tekstide puhul on korpuses märgitud ka lähtekeel. Kõik religioossed tekstid

²Arvutasin võrdluseks, et kogumik AČ sisaldab ligi 52 000 sõna. Korpus on sellest 34 korda suurem.

Korpuse üheks eelseks on, et see on automaatselt märgendatud ning otsingut saab vormistada vastavalt soovitud parameetritele (nt lemma, sõnavorm, sõnavormi analüüs).

Ka tegusõna *lede* 'olema' vormi *lam* automaatanalüüs on problemaatiline. Tegemist võib olla nii indikatiivi ainsuse 1. isiku pöördvormiga ('olen') kui ka mineviku partitsiibi ühe variandiga ('olnud', vt ptk 1.2.2). Ometigi märgendab automaatanalüüs vastavat verbivormi enamasti pärisnimeks, nagu ka allolevas näites *Krokodillist lâi lam njälmi-uv áávus* 'Krokodillil oli olnud suugi lahti' (kuvatõmmis 2). Selles lauses väljendab *lâi lam* 'oli olnud' enneminevikku, kuid süntaksipuus on *lam* analüüsitud nimisõnaks (*N = noun* 'nimisõna').

38

Eelnevaid probleeme arvestades läbisin SIKORist andmete kogumiseks järgnevad sammud:

1. Otsingu [msd = ".*Cond.*"] abil leidsin kõik korpuses esinevad näited, milles automaatanalüüs oli tuvastanud konditsionaali sufiksi $\check{c} \sim \check{c}\check{c}$ (kokku 8800). Otsingu tulemused laadisin JSON-failidena alla.
2. Leitud näidete hulgas oli ka konditsionaali perfekti **partitsiibitarindeid** (nt *liččim halijdâm* 'oleksin tahtnud'), mille puhul automaatanalüüs oli tuvastanud verbi *lede* 'olema' konditsionaalivormi. Kirjutasin programmeerimiskeeles Python koodi, mis vaatas näited ükshaaval läbi ning tuvastas iga olema-verbi konditsionaalivormi puhul, kas tegemist on partitsiibitarindi osaga. Koodi kirjutades võtsin arvesse, et olema-verbi partitsiibiks võib olla ka *lam*, mida automaatanalüüs analüüsis pärisnimeks. 8800 konditsionaali näite seas oli kokku 1213 partitsiibitarindit. Salvestasin leitud konditsionaali näited koos uue grammatilise analüüsiga.
3. Konditsionaali perfekti **infinitiivitarindite** otsimisel arvestasin asjaoluga, et infinitiiv ei pruugi verbi *lede* 'olema' imperfektile vahetult järgneda. Nende vahele võib jääda ka muid lauseliikmeid, näiteks lause alus (*ij lijjii olmooš puáttid* 'ei oleks **inimene** tulnud' (AČ: 261, UM)) või määrus (*lijjim kale finniđ* 'oleksin **küll** saanud' (SIKOR)). Otsimist alustasin otsingust [msd = ".*Prt.*"& lemma = "lede"] [msd != "V.*|CC|CS|CLB"] {0,3} [msd = ".*Inf.*"]. Otsing leidis üles kõik laused, milles infinitiiv järgneb verbi *lede* 'olema' imperfekti vormile või mineviku partitsiibile ja milles nende vahel esineb kuni kolm muud sõnet, mis ei ole verbid, sidesõnad ega kirjavahemärgid. Seega tegin kindlaks, et otsitava tarindi mõlemad osad esineksid samas osalauses ning välistasin muu hulgas enneminevikku sisaldavad verbiahelad (nagu nt *lâi vuálgám uuccâđ* 'oli läinud otsima'). Leitud lauseid oli kokku 1114, millest konditsionaali perfekti tarindid moodustasid aga vaid osa.
4. Leitud lauseid vaadeldes täpsustasin algset otsingut veelgi enam. Lisasin otsingusse, et tarindi kahe osa vahele jääv sõna ei tohiks olla adjektiiv (vrd nt *lâi suotâs tánssád* 'oli **tore** tantsida' (SIKOR)). Välistasin ka kindlaid sõnu, mis esinesid tihti verbi *lede* 'olema' imperfekti vormi ja infinitiivi vahel ilma, et

tegemist oleks konditsionaali perfekti väljendava infinitiivitarindiga. Sellised sõnad olid näiteks *äigi* 'aeg' (nt *lâi äigi moonnâđ* 'oli aeg minna' (SIKOR)), *juurdâ* 'mõte' (nt *lâi juurdâ čäällid* 'oli mõte kirjutada' (SIKOR)) ja *tuáivu* 'lootus' (nt *lâi tuáivu oppâđ* 'oli lootust õppida' (SIKOR)). Täpsustatud otsing väljastas 481 lauset. Ent kuna nende lausete seas oli endiselt lauseid, milles leitud tarind ei väljendanud konditsionaali perfekti, vaatasin leitud laused ükshaaval läbi ning salvestasin ainult konditsionaali perfekti näited (kokku 246).

5. Korpusega töötades olin täheldanud, et eitavas infinitiivitarindis esines konnegatiivi *lijji* asemel kohati ka verbi *leđe* 'olema' mineviku partitsiip ehk *lamaš* või *lam* (nt *ij lam oskod* ~ *ij lijji oskod* 'ei oleks uskunud' (SIKOR)). Nagu eelnevalt välja toodud, analüüsib automaatanalüüs varianti *lam* aga enamasti pärisnimeks, mille tõttu kohandasin eelnevalt (sammudes 3–4) koostatud otsingut, et leida ka verbi *leđe* 'olema' mineviku partitsiipi *lam* sisaldavaid infinitiivitarindeid. Selliseid infinitiivitarindeid oli kokku 16.
6. Vanemates keelenäidetes esines ka infinitiivitarind, milles infinitiiv eelnes verbi *leđe* 'olema' imperfektile (*máttádhân mun lijjim* 'õppinud ma oleksin' (AČ: 81, JM)). Kohandasin sammudes 3–6 koostatud otsinguid, et ka korpusest vastavaid näiteid otsida. Inverteeritud sõnajärgjega tarindeid korpuses aga ei esinenud.
7. Salvestasin kõik 262 leitud infinitiivitarindit koos grammatilise analüüsiga.

Eelnevaid samme läbides leidsin SIKORist kokku 9062 konditsionaali näidet, nendest 7587 olevikus ja 1475 minevikus.

3.3. Veebipõhine küsitlus

Uurimismaterjali täiendamiseks lõin veebipõhise küsitluse. Kuigi inarisaami keele korpus on 1,77 miljoni sõnega üsna mahukas, koosneb see eelkõige toimetatud tekstidest, mis näitavad vaid väheste informantide (eelkõige ajakirjanike) keelekasutust. Küsitlus võimaldas aga kaasata keelejuhte, kes ei ole inarisaamikeelsete tekstide avaldamise või toimetamisega seotud. Lisaks sobivad küsitluses rakendatud katselised meetodid eriti selliste keelenähtuste uurimiseks, mis muidu esinevad igapäevases keelekasutuses suhteliselt harva. Nende keeleliste nähtuste hulka võib

Järgnevalt annan ülevaate küsitluse loomisest ja jagamisest (ptk 3.3.1), küsimustiku ülesehitust (ptk 3.3.2) ning keelejuhtidest, kes küsitlusele vastasid (ptk 3.3.3).

Küsitluse loomiseks kasutasin Tartu Ülikooli veebipõhiste küsimustike koostamise keskkonna *LimeSurvey* (<https://survey.ut.ee/>). Küsimustiku sisu koostas inarisaami keeles, kuid veebis oleva küsimustiku põhikeeles pidin valima suurema, küsimustiku keskkonna poolt toetatud keele. Valisin põhikeeles soome keele, mida räägivad kõik inarisaami keele kõnelejad. Küsitlus oli seega tervenisti inarisaamikeelne, kui välja arvata keskkonna poolt automaatselt loodud sisu (nt nupud *Seuraava* 'Edasi' ja *Lähetä* 'Saada'), mis oli soome keeles (vt ka kuvatõmmist 3).

Kuvatõmmis 3. Veebipõhine inarisaamikeelne küsitlus

Küsitlust jagasin inarisaami keele kõnelejatega sotsiaalmeedias (Facebooki rühmas *Anarâškielâ orroomviste* 'Inarisaami keele elutuba') ning meilitsi (Oulu ülikooli inarisaami keele õppeaine meililisti).

Nagu eelnevalt kirjeldatud (ptk 1.1), on hiljutise inarisaami keele taaselustamise käigus kasvanud nende inarisaami keele kõnelejate arv, kes ei ole keelt õppinud kodus. Suur osa tänapäeva inarisaami keele kogukonnast on keele omandanud näiteks keelepesas, koolis, täiskasvanute koolituskeskuses ja/või ülikoolis. Tänapäeva inarisaami keelt uurides tuleb seega arvestada ka L2-kõnelejatega, kelle keelekasutus võib mõjutada keelearengut või -muutust. Just selle tõttu rõhutasin veebipõhises küsimustikus, et vastama on oodatud kõik inarisaami keele kõnelejad, sõltumata sellest, kus ja kuidas nad on keele omandanud.

3.3.2. Küsimustiku ülesehitus

Küsimustik koosnes vastaja tausta puudutavatest küsimusest ning kolmest ülesandest. Esimeses kahes ülesandes pidi keelejuht ise verbivorme moodustama. Stiimuliks oli lünkklause, millesse tuli leida sobiv(ad) verbivorm(id). Kolmandas ülesandes hindas vastaja aga erinevate konstruktsioonide vastuvõetavust.

Küsimustiku koostamisel lähtusin ka varem analüüsitud materjalist ehk korpusest ja kogumikust leitud konditsionaali perfekti näidetest (vt ptk 4.3.1, ptk 4.3.2). Analüüsi käigus olin muu hulgas täheldanud järgnevat:

- Vanemates keelenäidetes ei moodustatud kunagi infinitiivitarindit verbist *lede* 'olema', vaid kasutati sel juhul ainult partitsiibitarindit. Ka korpuses oli vastav infinitiivitarind väga haruldane.
- Korpuses leidis infinitiivitarindi näiteid, milles konnegatiivina esines 'olema'-verbi mineviku konnegatiiv ehk partitsiip *lam* ~ *lamaš* konnegatiivi *lijjii* asemel.
- Vanemates keelenäidetes olid mõned kõnelejad moodustanud kahe tarindi segavorme, mis koosnesid näiteks eitusverbist, infinitiivitarindi konnegatiivist *lijjii* ning mineviku partitsiibist.

Ülal loetletud tähelepanekuid võtsin arvesse ka küsimustiku koostamisel, et välja selgitada, kas samu või sarnaseid nähtusi leidub ka tänapäeva keelekasutuses. Lisasin

moodustusülesannetesse lünklauseid, milles oli puuduvaks tegusõnaks *lede* 'olema', ning eitavaid lauseid, milles oli säilinud eitusverb, kuid puudus ülejäänud osa verbi tarindist. Ka vastuvõetavuse hindamise katsesse lisasin näiteid kõigist eelmainitud nähtustest.

Magistritöö lõppu on lisatud inarisaamikeelse küsimustiku sisu (lisa 1) koos eestikeelse tõlkega (lisa 2). Eraldi on välja toodud ka korpusest (SIKOR) ja vanematest keelenäidetest (AČ) pärinevad laused, mida olen kas muutmata või kohandatud kujul küsimustikus kasutanud (lisa 3).

Järgnevalt annan täpsema ülevaate küsimustiku erinevatest osadest.

3.3.2.1. Küsimused keelejuhi tausta kohta

Küsimustik algas vastaja tausta puudutavate küsimustega. Küsiti vastaja päritolu, vanust (mis aastakümnenäil on sündinud), sugu ja keelelist tausta. Vastajal paluti kirjeldada enda inarisaami keele oskust vabas vormis ning seejärel küsiti vastajalt, kus ja kuidas ta on inarisaami keele omandanud ning kui tihti ta keelt kasutab (vt täpsemaid küsimusi lisast 1 ja 2).

3.3.2.2. Ülesanne 1: Lünklaused

Esimeses ülesandes oli kokku seitse lünklauset, milles puuduvad osad olid märgitud alakriipsuga. Vastajal paluti kirja panna igasse lausesse kõige paremini sobiv(ad) sõna(d). Ülesanne oli jagatud kaheks osaks. Kõigepealt kuvati vastajale kolm lauset või lühikest teksti, milles (kõik) konditsionaali perfekti vormid olid asendatud lünkadega (vt näidet 21).

(21) *Kudâlov ihán ij puáttám Ucjauhâ-Anarân pappâ, kote _____ sâmiakielâ.*

'Kuuskümmend aastat ei tulnud Utsjoki-Inarisse kirikuõpetajat, kes _____ saami keelt.'

Ülesande teises osas oli neli lauset või lühikest teksti, mis sisaldasid tingimuslauset. Nendes lausetes puudusid ühe osalause verbivormid, kuid teise osalause verbivormid olid alles jäetud. Näiteks puudub allolevas lauses (22) kõrval- ehk tingimuslauses konditsionaali perfekti verbivorm (*liččih čuárvum* 'oleksid öelnud'), kuid pealauses on konditsionaali perfekt (*liččih uázžum* 'oleksid saanud') säilinud. Nii on võimalik

võrrelda, kas ühe konditsionaali perfekti tarindi (kas partitsiibi- või infinitiivitarindi) olemasolu ühes lauseosas mõjutab teise lauseossa sobiva verbivormi moodustamist.

(22) *Jis tun _____ ustevlâš saanijd, te liččih uázžum ustevlâš vástádâsâid-uv.*

'Kui sa _____ sõbralikke sõnu, siis oleksid saanud sõbralikke vastuseidki.'

Ülesande teise osa neli lauset jagunesid järgnevalt:

- lause, milles puudub tingimuslause verbivorm ning mille pealauses esineb konditsionaali perfekti partitsiibitarind;
- lause, milles puudub pealause verbivorm ning mille tingimuslauses esineb konditsionaali perfekti partitsiibitarind;
- lause, milles puudub pealause verbivorm ning mille tingimuslauses esineb konditsionaali perfekti infinitiivitarind;
- lause, milles puudub tingimuslause verbivorm ning mille pealauses esineb konditsionaali perfekti infinitiivitarind.

3.3.2.3. Ülesanne 2: Etteantud põhivormiga lünklaused

Teine ülesanne koosnes neljast lünklausest, milles puuduvad osad olid jällegi märgitud alakriipsuga. Lausetes puudusid verbivormid ning igale lausele oli lisatud puuduva sõna põhivorm (vt näidet 23).

(23) *Kii _____ veikâ ive 1989, ete 20 ive keččin párnááh láá anarâškielâ peivitiþšoošt já finnejeh škovlâmáttááttâs anarâškielân puoh amnâsijn?*

Váiloo sääni vuáđuhäämi: *oskođ*

'Kes _____ kasvõi aastal 1989, et 20 aasta pärast käivad lapsed Inari-saamikeelses päevahoius ja saavad koolis kõiki aineid inarisaami keeles õppida?

Puuduva sõna põhivorm: *uskuma'*

Vastajal paluti kirja panna kõik antud sõna vormid, mis võiksid lünka sobida, ning rõhutati, et lubatud on ka liitvormid (nt põhivormi *oskođ* 'uskuma' puhul oleks olnud lubatud *lâi oskom* 'oli uskunud', *ij lah oskom* 'ei olnud uskunud' jne).

3.3.2.4. Vastuvõetavuse hindamise katse

Kolmas ja viimane ülesanne oli vastuvõetavuse hindamise katse, mis koosnes 14 lausest. Vastaja ülesandeks oli hinnata, kui loomulik iga lause on (*Kas emakeelekõneleja võiks moodustada sellise lause?*). Igas lauses oli poolpaksus kirjas esile toodud osa, millele paluti hindamisel eriti tähelepanu pöörata. Vastuvõetavust hinnati 4-pallise Likert-tüüpi skaala alusel, mille astmeteks olid 'väga loomulik', 'veidi imelik', 'väga imelik' ja 'vale / ei ole üldse loomulik' (vt ka kuvatõmmist 4).

Pargopittá 3

✱ Taan pargopittáást láá celkkuuh, main uásih láá puaidudum. Árvustál, mon luándulih toh celkkuuh láá. Puávtaččij-uv eenikieläläs ettád/čáállid taggaar celkkuu? Kiddii eromäs huámmásume **puaidudum uásán**.

	uáli luánduláš	váhá oomäs	uáli oomäs	puástud / ij lah luánduláš ollágin
Kii tom lái oskod, et kulttuureellim šlivgee tággáár ruttásune!	☐	☐	☐	☐

Kuvatõmmis 4. Vastuvõetavuse hindamise katse (küsimustiku 3. ülesanne)

Vastuvõetavuse hindamise katses hinnati seega erinevaid konditsionaali perfekti konstruktsioone, mis olid igas lauses poolpaksu kirjaga esile toodud. Nende hulgas oli

- kaks partitsiibitarindit;
- kaks jaatavat infinitiivitarindit, mis olid moodustatud verbist *lede* 'olema';
- kaks jaatavat infinitiivitarindit, mis olid moodustatud mõnest muust verbist;
- kaks eitavat infinitiivitarindit, milles esines konnegatiiv *lijjii*;
- eitav infinitiivitarind, milles esines konnegatiiv *lijjii* ja mis oli moodustatud verbist *lede* 'olema';
- eitav infinitiivitarind, milles konnegatiivi asemel esines verbi *lede* 'olema' mineviku partitsiip *lam*;
- eitav infinitiivitarind, milles konnegatiivi asemel esines verbi *lede* 'olema' mineviku partitsiip *lámáš*;
- segatarind, mis koosnes verbi *lede* 'olema' konditsionaalist ja infinitiivist³;
- segatarind, mis koosnes verbi *lede* 'olema' imperfektist ja mineviku partitsiibist;
- segatarind, mis koosnes eitusverbist, konnegatiivist *lijjii* ja mineviku partitsiibist.

Konstruktsioonide ehk lausete järjekord ülesandes oli juhuslik.

³Verbi *lede* 'olema' konditsionaalist ja peaverbi infinitiivist koosnev tarind sai lisatud selle tõttu, et see on muu hulgas põhjasaami keeles üks konditsionaali perfekti väljendamise viise (vt ptk 2.2.2).

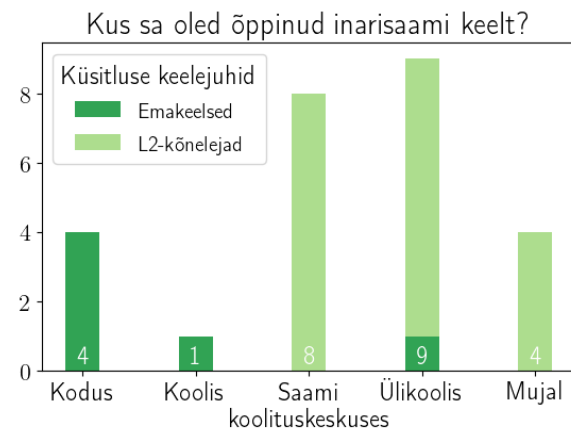
3.3.3. Küsitlusele vastanud keelejuhid

Küsitluse täitis lõpuni 16 inimest, kellest kolm olid emakeelsed. Et suurendada analüüsitavate vastuste hulka, kaasasin lõppvalimisse ka kaks vastust, mille puhul oli viimane küsimus ehk vastuvõetavuse hindamise katse täitmata või salvestamata jäänud. Kokku analüüsisin seega **18 keelejuhi** vastuseid, kellest **neli olid emakeelsed**. Informantide arv võib tunduda väike, kuid tasub meeles pidada, et ka inarisaami keele kõnelejaskond pole kuigi suur: ka siis, kui sisse arvata mitte-emakeelekõnelejad, jääb see 350–450 vahele (Pasanen 2015: 80, Olthuis ja Trosterud 2015). Küsitlusele vastanud 18 inimest moodustavad seega 4–5% kõigist inarisaami keele kõnelejatest.

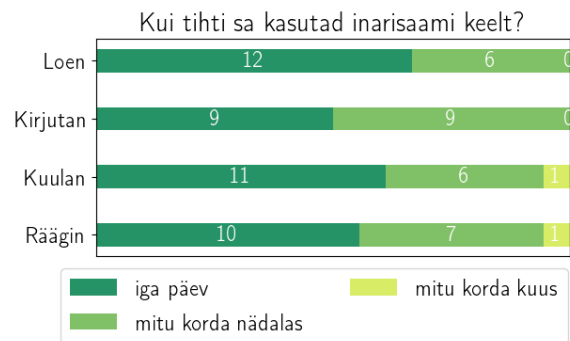
18 keelejuhist kaks kolmandikku (kaksteist inimest) moodustasid naised ning meessoost vastajaid oli kuus. Informantidest suurim osa oli pärit Inari vallast (üksteist), kuid leidsid ka mujalt Soomest (neli) ja välismaalt (kolm) pärit olevaid vastajaid. Enamik keelejuhte oli sündinud 1980ndatel (kaheksa) või 1970ndatel (seitse). Vastajate seas oli ka kolm 1960ndatel sündinud keelejuhti, kellest kaks olid emakeelekõnelejad. Teised kaks emakeelset informanti olid sündinud 1980ndatel. Keelejuhtide vanuseline jaotus ehk 30- ja 40-ndates eluaastates inimeste suur osakaal võib olla tingitud sellest, et küsitlus oli veebipõhine ja sai jagatud eelkõige sotsiaalmeedias.

Kui välja arvata emakeelekõnelejad, võiks enamus keelejuhte vanuse poolest esindada nn kadunud põlvkonda. Nagu varem kirjeldatud (vt ptk 1.1), oli suur osa inarisaami peresid eelmise sajandi teisel poolel suundumas täieliku keelevahetuse poole. Enne inarisaami keele taaselustamise algust (ehk inarisaami keele ühingu Anarâškielâ Servi loomist) 1986. aastal kasvasid vaid kahes peres inarisaamikeelsed lapsed (Olthuis 2003: 569, Pasanen 2015: 95). 1970–1980ndatel sündinud inarisaamid ei ole seega suure tõenäosusega keelt oma vanematelt õppinud, vaid omandanud keele alles täiskasvanuna, näiteks aastasel intensiivõppel või ülikooli kursustel. Etnilist kuuluvust küsitluses küll ei küsitud, kuid et vastajatel paluti kirjeldada enda keeleoskust vabas vormis, paistis see siiski mõnedest vastustest läbi. Nii kirjutas näiteks üks informant, et „soome keel on minu emakeel, inarisaami keel minu ema emakeel“. Subjektiivsetest hinnangutest ilmnes ka, et kõik 14 mitte-emakeelset vastajat pidasid enda inarisaami keele oskust kas heaks või väga heaks.

Keelejuhtidelt küsiti muu hulgas, kus ja kuidas nad on õppinud inarisaami keelt (vt joonist 1). Neljast emakeelekõnelejast kolm olid keelt õppinud ainult kodus. Üks emakeelekõneleja oli inarisaami keelt ka koolis õppinud ning jätkanud inarisaami keele õpinguid ülikoolis. Mitte-emakeelekõnelejad (L2-kõnelejad) olid inarisaami keele enamasti omandanud kas ülikoolis või saami koolituskeskuses, neli vastajat ka nii koolituskeskuses kui ka ülikoolis. Just ülikoolis õppinute osakaal on kõrge: üheksa inimest ehk pool vastajatest on läbinud inarisaami keele aineid ülikoolis. Kaks vastajat mainisid, et nad on keelt lisaks õppinud igapäevases elus, muu hulgas enda töökohas. Kaks inimest olid keelt õppinud ka iseseisvalt, kellest üks ei olnud osa võtnud ühestki inarisaami keele kursusest.

Joonis 1. Kus õpiti inarisaami keelt?

Joonis 2. Keele kasutussagedus

Kõik küsitluses osalenud emakeelekõnelejad kasutavad inarisaami keelt igapäevaselt lugedes, kirjutades, kuulates ja rääkides. Ka teised keelejuhid vastasid, et kasutavad keelt aktiivselt, kas iga päev või mitu korda nädalas (vt joonist 2).

Nagu eelnevalt mainitud, on suur L2-kõnelejate osakaal inarisaami keele kogukonna üks iseärasusi, millega tuleb arvestada ka tänapäeva inarisaami keelt uurides. Et kõik küsitlusele vastanud mitte-emakeelekõnelejad kasutavad inarisaami keelt väga sageli, võib ka nende keelekasutus vihjata võimalikule toimuvale keelearengule või -muutusele. Küsitluse vastuseid analüüsid (ptk 4.3.3) arvestan siiski sellega, et L2-kõnelejate keelekasutus võib erineda emakeelekõnelejate keelekasutusest ning käsitlen neid vastaval juhul eraldi.

4. | Analüüs

Uurimistöö empiirilises osas lähtun sissejuhatuses püstitatud uurimisküsimustest:

1. Kuidas moodustatakse inarisaami keele konditsionaali?
 - (a) Kas konditsionaali perfekti väljendamiseks kasutatakse inarisaami keeles (pigem) infinitiivi- või partitsiibitarindit? Kas kahe konstruktsiooni kasutus on tänapäeva keeles säilinud või muutunud?
 - (b) Kas kahe eelmainitud konstruktsiooni varieerumist on võimalik seletada järgnevate tegurite abil: kõneliik, tegusõna, kasutuskontekst ning kõneleja taust (päritolu, vanus ja haridus)?
2. Mida inarisaami keele konditsionaal väljendab ehk mis on selle funktsioonid?

Analüüsis käsitlen seega nii konditsionaali moodustamist, mille puhul pööran eriti tähelepanu kahe konditsionaali perfekti tarindi varieerumisele, kui ka konditsionaali kasutust. Analüüs algab uurimismaterjali kvantitatiivsest analüüsist ehk peatükist 4.1, mis annab ülevaate konditsionaali esinemistest vanemates keelenäidetes (AČ) ning tänapäeva korpuses (SIKOR). Kvantitatiivne analüüs tutvustab seega üldisemalt uurimismaterjali, mida sellele järgnevates peatükkides lähemalt analüüsin. Peale selle annavad konditsionaalivormide sagedus ning erinevate verbide arv konditsionaalis aimu tingiva kõneviisi produktiivsusest inarisaami keeles.

Inarisaami keele konditsionaali moodustamist vaatlen kahes peatükis. Kõigepealt tutvustan lühidalt konditsionaali moodustamist preesensis (ptk 4.2) ning seejärel arutan pikemalt konditsionaali perfekti moodustamise üle (4.3). Selleks kirjeldan esiteks konditsionaali perfekti varieerumist eri ajastutel (4.3.1), teiseks varieerumist mõjutavad tegureid (4.3.2) ning kolmandaks varem kirjeldamata konditsionaali perfekti variante (4.3.3).

Analüüsi lõpus annan ülevaate inarisaami keele konditsionaali kasutusest ehk selle erinevatest funktsioonidest (ptk 4.4).

4.1. Uurimismaterjali kvantitatiivne analüüs

Erinevalt mõnest teisest saami keelest (vt ptk 2.2), on inarisaami keeles konditsionaal endiselt väga produktiivne. Seda kinnitavad nii näidete rohkus eri materjalides kui ka asjaolu, et konditsionaali moodustatakse ka uutest laensõnadest, näiteks *ratifisistáččij* 'ratifitseeriks' (SIKOR). Analüüsitud materjalis moodustati tingivat kõneviisi kõigis kolmes isikus ja arvus, jaatavas ja eitavas kõneliigis ning nii olevikus kui ka minevikus.

Selles peatükis antakse ülevaate verbidest, millest on vanemates keelenäidetes (ptk 4.1.1) ning korpuses (4.1.2) moodustatud kõige rohkem konditsionaalivorme. Graafikutel eristatakse konditsionaali oleviku ja mineviku näiteid ning nende esinemist jaatavas ja eitavas kõneliigis. Konditsionaali perfektina on kokku võetud partitsiibi- ja infinitiivitarindid, nende varieerumist käsitlen eraldi peatükis (4.3). Mõlema uurimismaterjali konditsionaalivormide statistikas kajastub, et konditsionaali moodustatakse kõige rohkem verbist *lede* 'olema' ning modaalverbidest (nt *kolgâđ* 'pidama'). See võib olla tingitud nii nende verbide üldisest suhtelisest sagedusest kui ka konditsionaali funktsioonidest. Näiteks võidakse tingiva kõneviisiga pehmendada tahteavaldust, ettepanekut või väidet, mis võib olla põhjuseks, miks seda moodustatakse tihti modaalverbist *kolgâđ* 'pidama' (vrd ka eesti keeles, nt *peame minema* vs. *peaksime minema*). (vt ka ptk 4.4)

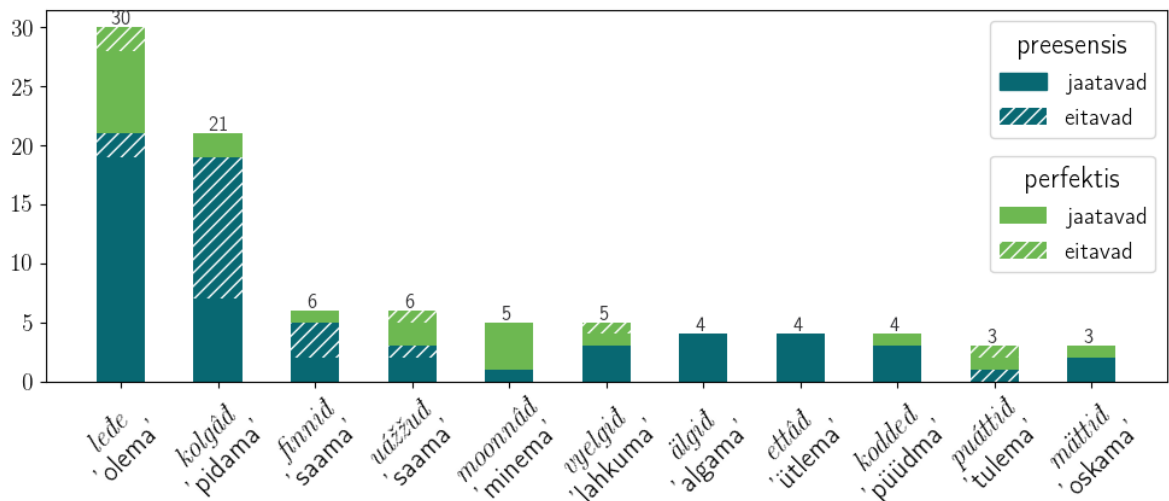
Üksikute verbide ja konditsionaalivormide sagedust mõjutavad kahtlemata ka tekstiliik ning käsitletud teemad. Näiteks on konditsionaali perfekti osakaal kõigis konditsionaalivormides vanemates keelenäidetes suurem (ligi 34%) kui korpuses (ligi 16%). Erinevuse võib põhjustada asjaolu, et vanemad keelenäited sisaldavad eelkõige informantide jutustusi, milles leidub rohkelt minevikule viitavaid verbivorme. Korpuse suurima osa moodustavad aga ajakirjades ilmunud artiklid, mis võivad olla rohkem oleviku ja tuleviku sündmustele suunatud kui jutustused.

4.1.1. Konditsionaal 1952. aasta keelenäidetes (AČ)

Kogumikus AČ, mis sisaldab 146 lehekülge 1952. aastal kogutud keelenäiteid, esines tingiv kõneviis kokku 153 korda. Konditsionaali preesensit oli umbes kaks korda rohkem (101) kui konditsionaali perfekti (52). Konditsionaalivorme kasutas üksteist informanti ning neid moodustati kokku 64 erinevast verbist.

Kogumikus ei olnud ühtegi duaali teise isiku konditsionaalivormi. Kuna kogumik sisaldab eelkõige jutustusti ja dialooge, esineb vastav pöördvorm selles aga ka muidu harva – sõltumata kõneviisist.

Joonisel 3 on kujutatud üksteist sagedasemat verbi ning nende esinemiste arvu preesensis ja perfektis ning jaatavas ja eitavas kõnes. Nendeks verbideks on *lede* 'olema', *kolgâd* 'pidama', *finnid* 'saama', *uázžud* 'saama', *moonnâd* 'minema', *vyelgid* 'lahkuma', *älgid* 'algama', *ettâd* 'ütleva', *kodded* 'püüdma, tapma (jahisaagi, kalapüügi kohta)', *puättid* 'tulema', *mättid* 'oskama'. Ülejäänud verbid esinesid konditsionaalis alla kolme korra.

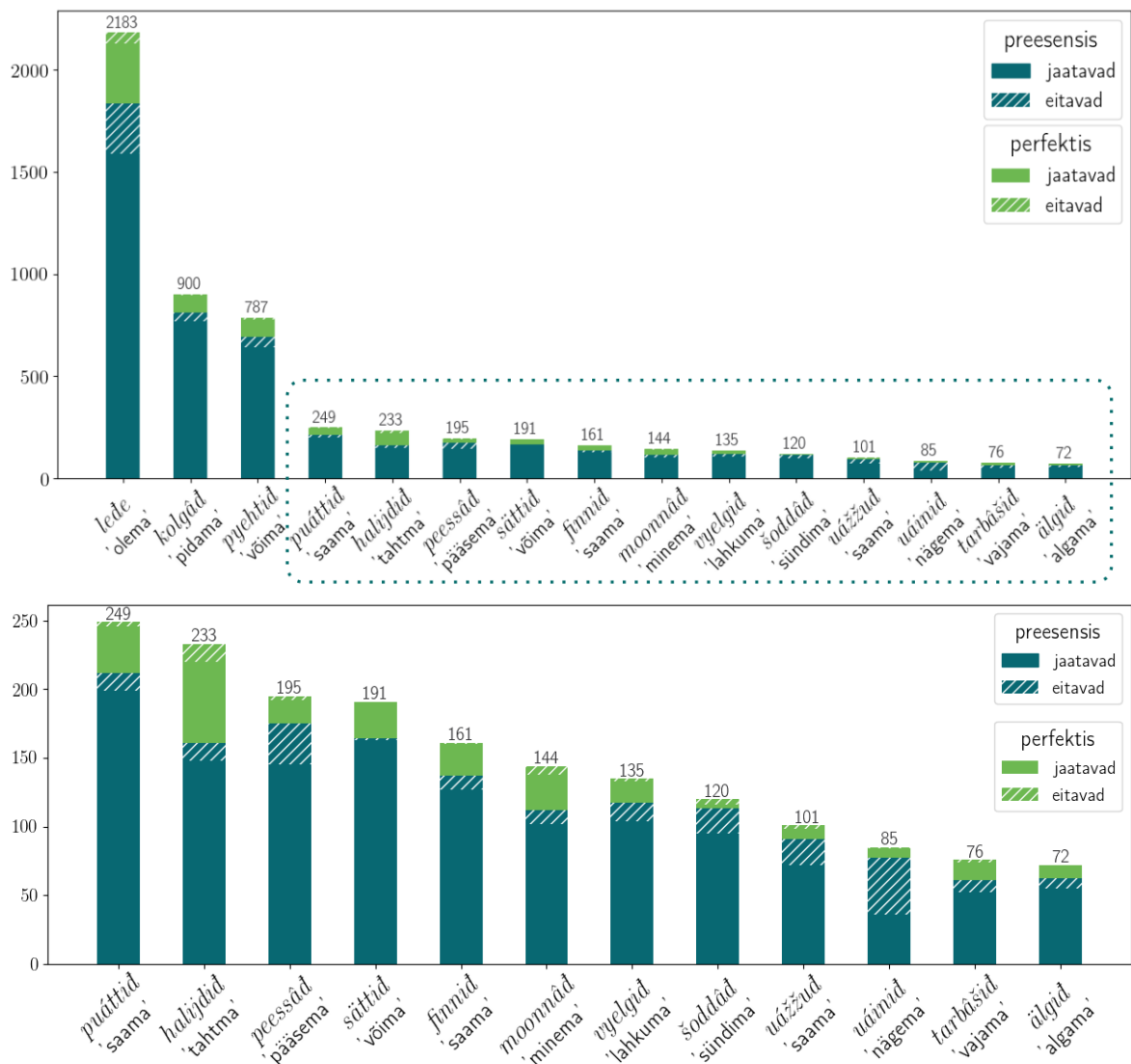
Joonis 3. Sagedasemad konditsionaalis esinevad verbid kogumikus AČ

Nagu joonisel 3 näha, esinesid ka suur osa sagedasemaid verbe konditsionaalis vaid 3–6 korda. Et mõnest verbist näiteks konditsionaali perfekt ei moodustatud, tuleneb seega eelkõige konditsionaalivormide üldisest suhtelisest vähesusest, mis on omakorda tingitud materjali väiksest mahust.

4.1.2. Konditsionaal inarisaami keele korpuses (SIKOR)

Inarisaami keele korpuses (SIKOR), mis sisaldab 1,77 miljonit sõnet, oli kokku 9062 tingiva kõneviisi näidet. Enamik näiteid oli konditsionaali preesensis (7587 ehk ligi 84%), konditsionaali perfekt esines 1475 korda. Konditsionaali kasutati kõigis allkorpustes ehk ajakirjades, teadus- ja mitteilukirjanduses ning religioossetes ja administratiivsetes tekstides. Seda moodustati 714 erinevast verbist ning kõigis kolmes isikus ja arvus.

Kõige rohkem konditsionaalinäiteid moodustati verbidest *lede* 'olema' (2183), *kolgâd* 'pidama' (900) ja *pyehtid* 'võima' (787). Verb *lede* oli seega ülekaalukalt kõige sagedasem konditsionaalis esinev verb, kuid ka verbid *kolgâd* ja *pyehtid* esinesid konditsionaalis vähemalt kolm korda rohkem kui ülejäänud sagedased verbid (vt joonist 4).

Joonis 4. Sagedasemad konditsionaalis esinevad verbid korpuses (SIKOR)

Joonis 4 näitab 15 sagedasema verbi esinemiste arvu korpuses. Parema nähtavuse huvides on osa graafikust suurendatud joonise teises osas. Joonisel kajastub, et enamik sagedasemaid tegusõnu esines kõige rohkem jaatavas konditsionaali preesensis, kuid kõigist joonisel kuvatud verbidest moodustati ka konditsionaali perfektis ning eitavaid konditsionaalivorme.

4.2. Konditsionaali preesensi moodustamine

Nii 1952. aastal kogutud keelenäidetes (AČ) kui ka inarisaami keele korpuses (SIKOR) ning veebipõhises küsitluses vastasid keelejuhtide moodustatud konditsionaali preesensi näited suuremas osas sellele, mida on varem kirjeldanud inarisaami keele grammatikad (vt ptk 1.2). Jaatavas konditsionaali preesensis liitub konditsionaali tunnus $-čč- \sim -č-$ tegusõna tüvele, millele liitub omakorda pöördelõpp:

$$\boxed{\text{verbi tüvi}} + \boxed{-čč- \sim -č-} + \boxed{\text{pöördelõpp}}$$

Peale eelmainitud konditsionaali tunnuste esines 1952. aasta keelenäidetes (AČ) ka tunnus $-š-$. Täpsemalt on ainsuse kolmanda isiku vormides konditsionaali tunnust kogumikus AČ transkribeeritud kolmel kujul: $-čč-$ (neli korda) $\sim -č-$ (kümme) $\sim -š-$ (38). Variatsioon võis esineda ka sama verbi konditsionaalivormides. Näiteks esines verbi *lede* 'olema' vastav konditsionaalivorm 'oleks' kujul *lišij* (18 korda) või *ličij* (kaks) ning verbi *kolgâđ* 'pidama' konditsionaalivorm 'peaks' kujul *kolgaččij* (kaks korda), *kolgčij* (üks) või *kolgašij* (üks). Konditsionaali tunnusega $-čč-$ moodustati ainsuse kolmanda isiku vorme vaid kolmest kahesilbilisest verbist. Nagu on näha eelnevalt mainitud verbi *kolgâđ* 'pidama' näitel, moodustati kahesilbilistest verbidest vastavaid vorme ka tunnustega $-č- \sim -š-$. Et tunnused varieerusid eri informantide kõnes sõltumata nende päritolust, ei ole tegemist murdelise variatsiooniga.

Ka korpuses (SIKOR) leidsid üksikuid konditsionaali näiteid tunnusega $-š-$, mille puhul oli tegemist vanematest keelenäidetest tsiteeritud lausetega. Ent kuna inarisaami kirjakeeles on sufiksina välja kujunenud $-čč- \sim -č-$, ei kajastu võimalikud häälduslikud erinevused enam hilisemates kirjalikes allikates. Nagu eelnevalt mainitud (vt ptk 1.2), võib $-š-$ inarisaami keeles olla ka potentsiaali ehk võimalikkust väljendava kõneviisi tunnus. Konditsionaali pöördelõppud erinevad siiski potentsiaali omadest, mille tõttu konditsionaali ja potentsiaali pöördvormid ei ole homonüümsed ka siis, kui nendes esineb samakujuline tunnus.

Tänapäeva keele normide kohaselt kasutatakse konditsionaali tunnust $-č-$ kontraheerunud tüvega verbide ning verbi *lede* 'olema' ainsuse kolmandas isikus. Muudes arvudes ja isikutes ning pöördkondades esineb tunnus kujul $-čč-$.

Konditsionaali pöördelõppud, mida liidetakse konditsionaali tunnusega verbitüvele, sarnanevad indikatiivi mineviku pöördelõppudega (vt võrdlust tabelis 10). Tabelis

loetletud duaali pöördelõpud *-áim*, *-áid* ja *-áin* esinevad kahe- ja neljasilbiliste ning kontraheerunud tüvega verbide konditsionaalivormides. Kolmesilbiliste verbide vastavad tunnused on *-ijm* (1DU), *-ijd* (2DU) ja *-ijn* (3DU).

Tabel 10. Verb *moonnâđ* 'minema' indikatiivi imperfektis ja konditsionaalis

	Indikatiivi imperfekt	Pöördelõpud	Konditsionaali preesens	Pöördelõpud
1SG	<i>moonnim</i> '(ma) läksin'	<i>-im</i>	<i>monâččim</i> 'läheksin'	<i>-im</i>
2SG	<i>moonnih</i> '(sa) läksid'	<i>-ih</i>	<i>monâččih</i> 'läheksid'	<i>-ih</i>
3SG	<i>moonâi</i> '(ta) läks'	<i>-i</i>	<i>monâččij</i> 'läheks'	<i>-ij</i>
1DU	<i>moonáim</i> '(me kaks) läksime'	<i>-áim</i>	<i>monâččáim</i> 'läheksime'	<i>-áim</i>
2DU	<i>moonáid</i> '(te kaks) läksite'	<i>-áid</i>	<i>monâččáid</i> 'läheksite'	<i>-áid</i>
3DU	<i>moonáin</i> '(nad kaks) läksid'	<i>-áin</i>	<i>monâččáin</i> 'läheksid'	<i>-áin</i>
1PL	<i>moonâim</i> '(me) läksime'	<i>-âim</i>	<i>monâččijm</i> 'läheksime'	<i>-ijm</i>
2PL	<i>moonâid</i> '(te) läksite'	<i>-âid</i>	<i>monâččijd</i> 'läheksite'	<i>-ijd</i>
3PL	<i>moonni</i> '(nad) läksid'	<i>-ii</i>	<i>monâččii</i> 'läheksid'	<i>-ii</i>

Konditsionaali pöördvormides võivad esineda ka vastavale pöördkonnale iseloomulikud tüvemuutused. Kui verb on astmevahelduslik, on selle konditsionaali preesensi vormid alati nõrgas astmes. Nii ka verbis *moonnâđ* 'minema' : *monâččim* 'läheksin', milles on näha astmevaheldust (*nn* : *n*). Peale selle võib kahesilbiliste verbide konditsionaali vormides lüheneda ka esimese silbi täishäälik, nagu ka eelnevas näites (*oo* > *o*). Kui kahesilbilise verbi infinitiivitunnusele eelneb *-i-* või *-e-*, siis konditsionaalis muutub vastav tüvevokaal *á*-ks: *uáiniđ* 'nägema' : *uáináččim* 'näeksin'. Sõltuvalt esimese silbi vokaalist võib sellisel juhul rakenduda ka inarisaami keelele omane mitmekesine vokaalharmoonia, mille kohaselt esimese silbi täishäälik muutub teise silbi täishääliku mõjul. Nii võib näiteks esimese silbi *ye* muutuda *uá*-ks ning *e iä*-ks, kui teise silbi *i* muutub *á*-ks: *vyelgid* 'lahkuma' : *vuálgáččim* 'lahkuksin' ja *eelliđ* 'elama' : *iäláččim* 'elaksin'. Kontraheerunud tüvega verbide konditsionaali pöördvormides esineb pikk tüvi (nt *varriđ* 'kolima' : *varriiččim* 'koliksin').

Nagu eelpool öeldud, ei erinenud selle uurimistöo raames kogutud konditsionaali preesensi näited inarisaami keele grammatikate kirjeldustest, mille tõttu neid siin töös pikemalt ei käsitleta. Juhin siinkohal aga tähelepanu sellele, et olema-verbi konditsionaalist ja peaverbi infinitiivist koosnevat analüütilist moodustamisviisi (vt ptk 2.2.2) selle uurimuse inarisaami keele materjalidest ei leitud.

4.3. Konditsionaali perfekti moodustamine

Siinse magistritöö keskseks teemaks on konditsionaali minevik ehk perfekt, mida väljendab inarisaami keeles kas tarind, mis koosneb verbi *lede* 'olema' konditsionaalist ja peaverbi mineviku partitsiibist (näites 24a *ličij luuhâm*, otsetõlkes „oleks lugenud“), või tarind, mis koosneb verbi *lede* 'olema' imperfektist ja peaverbi infinitiivist (näites 24b *lâi luuhâđ*, otsetõlkes „oli lugeda“). Kahte konditsionaali perfekti väljendavat tarindit nimetan vastavalt **partitsiibi-** ja **infinitiivitarindiks**.

- (24) a. *Sun li-č-ij luuhâ-m.*
3SG olema-COND-3SG lugema-PST.PTCP
b. *Sun lâi luuhâ-đ.*
3SG olema.PST.3SG lugema-INF
'Ta oleks lugenud.'

Varasemate kirjelduste kohaselt (vt ptk 1.2.2) koosneb konditsionaali perfekti partitsiibitarindi eitus eitusverbist (näites 25a *ij* 'ei'), olema-verbi konditsionaali konnegatiivist (*liččii* 'oleks') ning peaverbi mineviku partitsiibist (*luuhâm* 'lugenud'). Infinitiivitarindi eituses järgneb eitusverbile konnegatiiv *lijjii* ning sellele omakorda peaverbi infinitiiv (25b). Olema-verbi vorm *lijjii* esineb konnegatiivina ainult konditsionaali perfekti infinitiivitarindis. Ühtlasi on see ka pöördeline vorm, täpsemalt mitmuse kolmanda isiku indikatiivi imperfekt (vrd *sij lijjii* 'nad olid'). Siinse töö näidetes kasutan konnegatiivi *lijjii* morfeemtõlkes analüüsi *olema.COND.PST.CNG*. Juhin siiski tähelepanu sellele, et erinevalt olema-verbi konditsionaali konnegatiivist *liččii*, ei sisalda konnegatiiv *lijjii* konditsionaali tunnust (-čč- ~ -č-).

- (25) a. *Sun ij li-čč-ii luuhâ-m.*
3SG ei.3SG olema-COND-CNG lugema-PST.PTCP
b. *Sun ij lijjii luuhâ-đ.*
3SG ei.3SG olema.COND.PST.CNG lugema-INF
'Ta ei oleks lugenud.'

Järgnevalt võrdlen partitsiibi- ja infinitiivitarindi kasutust eri ajastutel (ptk 4.3.1) ning arutan, millised tegurid võivad mõjutada konditsionaali perfekti varieerumist (4.3.2). Analüüsi käigus tulid esile ka erandlikud konditsionaali perfekti tarindid, mis ei vasta varasematele kirjeldustele. Neid tarindeid käsitlen peatükis 4.3.3.

4.3.1. Konditsionaali perfekti varieerumine läbi aegade

Selles peatükis otsin vastuseid kahele selle uurimistöö jaoks püstitatud küsimusele:

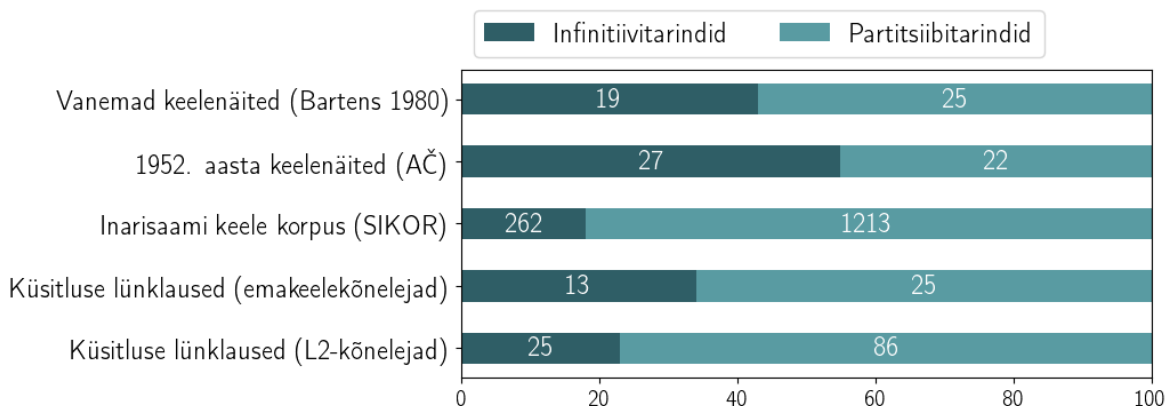
- Kas konditsionaali perfekti väljendamiseks kasutatakse inarisaami keeles (pigem) infinitiivi- või partitsiibitarindit?
- Kas kahe konstruktsiooni kasutus on tänapäeva keeles säilinud või muutunud?

Küsimustele vastamiseks vaatlen konditsionaali perfekti moodustamist eri ajastutel (ptk 4.3.1.1). Eraldi kirjeldan 2020. aastal läbi viidud küsitluse tulemusi. Selleks käsitlen esiteks partitsiibi- ja infinitiivitarindi kasutust küsitluse lünklausetes (4.3.1.2) ning teiseks kahe tarindi vastuvõetavust (4.3.1.3).

Uurimuse raames analüüsitud materjal näitas, et tänapäeva keeles väljendatakse konditsionaali perfekti eelkõige partitsiibitarindiga. Miks just partitsiibitarindit on hakatud laiemalt kasutama, arutan peatüki viimases osas (4.3.1.4).

4.3.1.1. Kahe tarindi moodustamine eri ajastute keelenäidetes

Joonis (5) annab ülevaate kahe konditsionaali perfekti tarindi esinemissagedusest eri allikates. Peale magistr töö jaoks analüüsitud materjalide lisasin joonisele ka Bartensi (1980: 9) statistika tema kogutud keelenäidetest, mis ilmusid enne 1980. aastat ning pärinevad suuremas osas üleelmisest sajandist¹.

Joonis 5. Konditsionaali perfekti tarindid eri allikates

¹Bartensi vaadeldud inarisaamikeelsed näited pärinevad valdavalt kogumikust „Inarinlappalaista kansantietoutta” (Koskimies ja T. Itkonen 1918), mille materjal on kogutud aastal 1887. Samuti üleelmisest sajandist pärinevad Bartensi näited kogumikust „Lappische Sprachproben” (Qvigstad ja Sandberg 1888). Lisaks on ta kogunud näiteid ajakirja Sabmelaš 1949. a kuni 1967. a väljaannetest.

Joonis (5) näitab kahe tarindi protsentuaalset jaotust eri ajastutel. Tarindite tegelike esinemiste arvud on valge kirjaga joonisele märgitud. Nii vanemates (ehk Bartensi analüüsitud) kui ka E. Itkose 1952. aastal kogutud keelenäidetes (AČ) kasutati kahte tarindit peaaegu võrdsel määral, infinitiivitarindite osakaal oli nendes keelenäidetes vastavalt 43% ja 55%. Hilisemates keelenäidetes olid aga partitsiibitarindid selgelt ülekaalus. Korpuses jäi infinitiivitarindite osakaal alla 20%. Küsitluse lünklausetes oli emakeelekõnelejate puhul infinitiivitarindite osakaal suurem (ligi 34% kõigist tarinditest) kui mitte-emakeelekõnelejate puhul (ligi 22%).

Korpuses ilmnas partitsiibitarindi laialdasem kasutus ka siis, kui võrrelda kahe tarindi esinemist eri allkorpustes. Partitsiibitarindit kasutati konditsionaali perfekti väljendamiseks kõikides allkorpustes: ajakirjades (1135 korda), administratiivsetes tekstides (29), teaduskirjanduses (30), mitteilukirjanduslikes tekstides (14) ning religioossetes tekstides (5). Infinitiivitarind esines vaid kahes allkorpuses: ajakirjades 260 korda ning mitteilukirjanduslikes tekstides kaks korda.

Eelkirjeldatu viitab sellele, et konditsionaali perfekti moodustamine on inarisaami keeles muutumas: partitsiibitarindit kasutatakse tänapäeval infinitiivitarindist märgatavalt rohkem. Sama suundumust võib täheldada ka siis, kui tarindite esinemissageduste asemel võrrelda keelejuhtide arvu, kes tarindeid moodustasid. Nii moodustasid konditsionaali perfekti 1952. aastal lindistatud keelejuhtidest kaheksa, kellest kõik kasutasid selleks vähemalt korra infinitiivitarindit. Partitsiibitarind esines viie keelejuhi kõnes. Peaaegu 70 aastat hiljem läbi viidud küsitluses on olukord aga vastupidine. Küsitluse lünklausetesse pakkusid 18 keelejuhist 17 keelejuhti muu hulgas partitsiibitarindeid. Infinitiivitarindeid moodustasid aga ainult üheksa keelejuhti. Küsitluse tulemusi tutvustan lähemalt järgnevates alapeatükkides (4.3.1.2 ja 4.3.1.3.).

4.3.1.2. Kahe tarindi kasutus 2020. aasta küsitluse lünklausetes

Järgnevalt kirjeldan, kuidas väljendati konditsionaali perfekti selle uurimuse raames läbi viidud küsitluse lünklausetes. Juhin siinkohal tähelepanu sellele, et erinevalt 1952. aasta keelenäidetest ja korpusest ei ole lünklausetes puhul tegemist loomuliku või spontaanse keelekasutusega, vaid esile kutsutud keeleandmetega. Et küsimustik ei sisaldanud kontrolllauseid ehk katse eesmärki varjavaid lauseid, võisid vastajad uurimuse teema ära arvata. Eelmainituga arvestades võivad küsitluse tulemused siiski anda aimu kõnelejate keelekasutusest. Kui näiteks vastaja kasutas konditsionaali

perfekti väljendamiseks terve küsitluse vältel vaid partitsiibitarindit (ka siis, kui teine osalause sisaldas infinitiivitarindit või kui paluti kirja panna kõik sobivad pöördvormid), siis viitab see sellele, et infinitiivitarind tema keelekasutusse ei kuulu.

Peatükk 3.3 tutvustas küsitlust, selle ülesehitust ning vastajaid. Terve inarisaamikeelse küsimustiku leiab lisast 1, selle eestikeelse tõlke lisast 2. Küsitlusele vastas 18 keelejuhti, kellest neli olid emakeelsed. Nagu eelnevalt mainitud (vt joonist 5 leheküljel 55), moodustati küsitluses rohkem partitsiibi- kui infinitiivitarindeid. Emakeelekõnelejate puhul olid 34% kõigist konditsionaali perfekti tarinditest infinitiivitarindid, mitte-emakeelekõnelejate puhul vaid 22%.

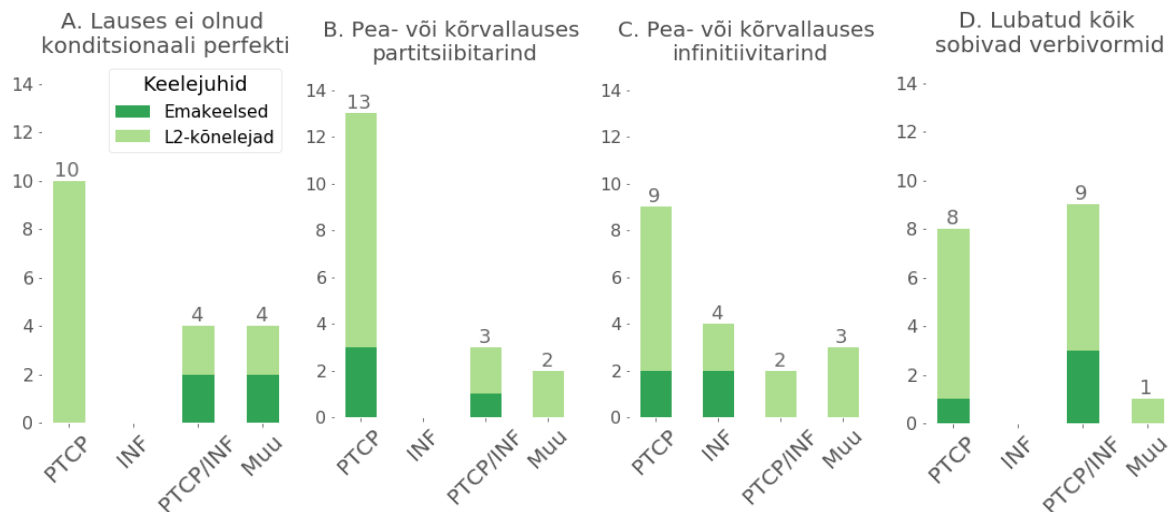
Et anda ülevaade sellest, kumba tarindit eelistati erinevates lünklausetes, jagasin küsitluse lünklaused nelja rühma:

- A. Esimese ülesande esimesed kolm lünklauset, milles **ei olnud kumbki** konditsionaali perfekti tarind ette antud;
- B. Esimese ülesande teise osa kaks tingimuslikkust väljendavat lauset, mille tingimus- või pealause öeldiseks oli **partitsiibitarind**, kuid puudus teise osalause öeldis;
- C. Esimese ülesande teise osa kaks tingimuslikkust väljendavat lauset, mille tingimus- või pealause öeldiseks oli **infinitiivitarind**, kuid puudus teise osalause öeldis;
- D. Teine ülesanne, mis koosnes neljast lünklausest. Puuduva öeldise põhivorm oli ette antud ning vastajal paluti kirja panna **kõik** igasse lünka sobivad verbivormid.

Lünklausetesse pakutud verbivormid analüüsisin eelmainitud rühmade (A–D) kaupa. Analüüsis võrdlesin, missuguseid verbivorme iga keelejuht pakkus vastavatesse lausetesse, ning jagasin keelejuhid selle alusel nelja rühma:

- keelejuhid, kes olid moodustanud vähemalt ühe konditsionaali perfekti **partitsiibitarindi**, kuid mitte ühtegi infinitiivitarindit (PTCP);
- keelejuhid, kes olid moodustanud vähemalt ühe konditsionaali perfekti **infinitiivitarindi**, kuid mitte ühtegi partitsiibitarindit (INF);
- keelejuhid, kes olid moodustanud konditsionaali perfekti **nii partitsiibi- kui ka infinitiivitarindi** kujul. (PTCP/INF);
- keelejuhid, kes **ei pakkunud** vastavatesse lausetesse ühtegi konditsionaali perfekti vormi (Muu).

Analüüsi tulemused võtsin kokku joonisel 6, millel on kasutatud eelmainitud lühendeid (lausetüüpe A–D ning keelejuhtide rühmasid PTCP, INF, PTCP/INF ja Muu).

Joonis 6. Konditsionaali perfekt moodustamine lünklausetes

Joonise esimesest osast (6A) selgub, et üle poole vastajatest (10) väljendas konditsionaali perfekt partitsiibitarindiga, kui lünklause ei sisaldanud ühtegi konditsionaali perfekt tarindit. Oli ka neid, kes kasutasid nii partitsiibi- kui ka infinitiivitarindeid (4), nende hulgas kaks 1960ndatel sündinud emakeelekõnelejat.

Joonise keskmised osad (6B–C) näitavad tarindi valiku sõltuvust teise tarindi olemasolust. Kui pea- või kõrvallauses esines partitsiibitarind, siis enamik keelejuhte (13) pakkus ka lause teise ossa partitsiibitarindit. Kui pea- või kõrvallauses sisaldas infinitiivitarindit, kasvas nende vastajate hulk, kes pakkusid ka teise ossa infinitiivitarindit (kokku kuus, kellest neli kasutasid siis vaid infinitiivitarindit). Suur osa vastajaid (9) eelistas siiski endiselt partitsiibitarindit. Ühe tarindi olemasolu ehk konteksti mõju konditsionaali perfekt varieerumisele vaatlen peatükis 4.3.2.3.

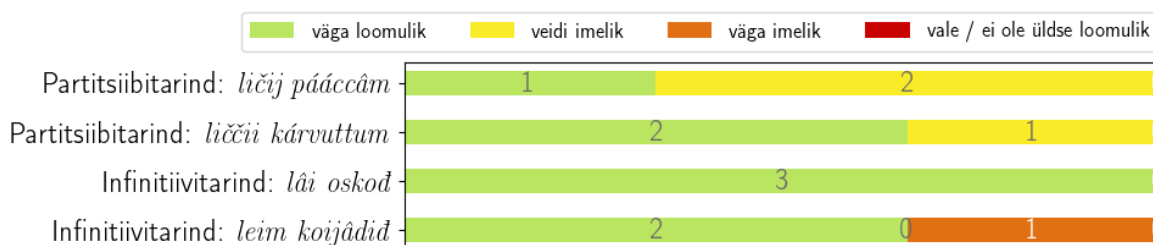
Kui paluti kirja panna **kõik** igasse lünka sobivad verbivormid, moodustas rohkem informante ka infinitiivitarindeid (vt 6D). Kokku olid infinitiivitarindeid kasutanud üheksa keelejuhti, kes olid kõik moodustanud ka partitsiibitarindeid.

Joonisel kujutatud statistika kohaselt on infinitiivitarind partitsiibitarindist perifeersem. Kui vastajatel paluti kirja panna lünka kõige paremini sobiv tegusõna vorm, kasutati infinitiivitarindit pigem harva. Kui aga vastajatel paluti moodustada kõik sobivad tegusõna vormid, siis meenus pooltele vastajatele (9) ka infinitiivitarind. Küsitluse neljast emakeelsest informandist kolm kasutasid enda vastustes mõlemat tarindit, üks emakeelekõneleja aga infinitiivitarindit ei moodustanud. Kõneleja tausta rolli konditsionaali perfekt varieerumisel käsitlen peatükis 4.3.2.4.

4.3.1.3. Kahe tarindi vastuvõetavus 2020. aasta küsitluses

Eelnev statistika (vt joonist 6) andis ülevaate konditsionaali perfektist küsitluse lünklausetes. Keelejuht võib mõnda verbivormi loomulikuks pidada aga ka siis, kui ta ise seda ei kasuta. Et välja selgitada erinevused aktiivse ja passiivse keelekasutuse vahel, olin küsitlusesse lisanud vastuvõetavuse hindamise katse.

Katse eesmärgiks oli välja selgitada, kui loomulikud infinitiivi- ja partitsiibitarindid keelejuhtide arvates on. Hinnatavate lausete hulgas oli kaks jaatavat partitsiibitarindit ning kaks jaatavat infinitiivitarindit sisaldavat lauset. Küsitlusel osalenud hindasid iga lause loomulikkust 4-pallisel Likert-tüüpi skaalal.

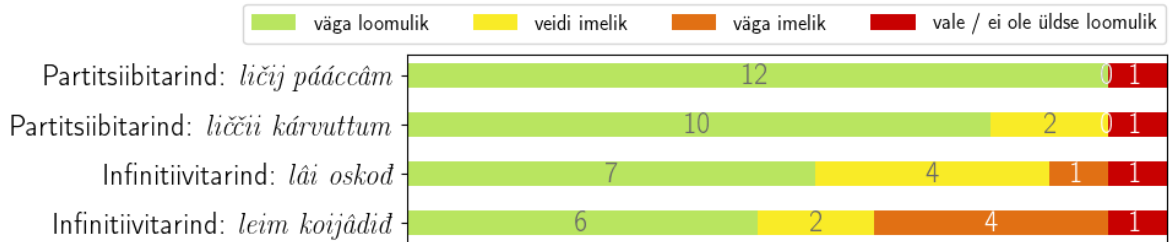

Joonis 7. Emakeelsete vastajate hinnangud kahele tarindile

Emakeelsete informantide hinnangud võtab kokku joonis 7. Oli vaid üks tarind, mida pidasid kõik emakeelekõnelejad väga loomulikuks: infinitiivitarind, mis esines hüpoteetilisust väljendavas küsilauses (*Kii tom lâi oskod, et... ?* 'Kes seda oleks uskunud, et... ?'). Teine infinitiivitarind esines tingimuslause juurde kuulavas pealauses (*Ko leim tiettid et tun-uv lah tobbeen, te koijádid leim tust-uv.* 'Kui oleksime teadnud, et sinagi oled seal, siis oleksime sinugi käest küsinud.'). Mida pidasid kaks emakeelekõnelejat väga loomulikuks. Emakeelekõneleja, kes ise infinitiivitarindit ei moodustanud, hindas seda väga imelikuks. Partitsiibitarinditest esines üks tingimuslauses ja teine tingimuslause juurde kuulavas pealauses. Neid pidasid emakeelekõnelejad kas väga loomulikuks või veidi imelikuks.

Joonisel 8 on kujutatud teiste keelejuhtide hinnangud. Üks vastaja, kes kasutas ise vaid partitsiibitarindeid, pidas infinitiivitarindeid valeks. Ka partitsiibitarindeid pidas üks vastaja valeks, kes oli neid aga ka ise moodustanud. Kui need hinnangud välja arvata, siis hindasid esimest partitsiibitarindit (*ličij pááccâm* 'oleks jäänud') kõik ning teist (*ličči kárvuttum* 'oleksid riietunud') suur osa vastajaid väga loomulikuks. Joonisest 8 lähtudes olid infinitiivitarindid L2-kõnelejate jaoks vähem vastuvõetavad kui emakeelekõnelejate jaoks. Kui lünklausetes olid kuus mitte-emakeelset informanti ise infinitiivitarindeid

moodustanud, siis ka vastuvõetavuse hindamise katses pidas neid väga loomulikeks kuus või seitse vastajat. Enamiku teiste informantide jaoks olid infinitiivitarindid aga mitte täiesti ebaloomulikud, vaid veidi või väga imelikud.

Joonis 8. Mitte-emakeelsete vastajate hinnangud kahele tarindile

Mõned mitte-emakeelekõnelejad kommenteerisid küsitluse lõpus, et vastuvõetavuse hindamise katse sisaldas verbivorme, mida nad ise ei kasutaks, kuid mis tundusid tuttavad. Katse tõi seega esile, et ka kõnelejad, kes ei kasuta infinitiivitarindit konditsionaali perfektiga väljendamiseks, võivad olla seda kuulnud teistelt kõnelejatelt. Hinnangutes ilmneb aga, et infinitiivitarind ei ole inarisaami keeles nii sagedane, et seda peaksid väga loomulikuks ka kõnelejad, kes seda ise ei moodusta.

4.3.1.4. Partitsiibitarindi eelistamise võimalikud põhjused

Partitsiibitarindi eelistamist infinitiivitarindile saab seletada kahel moel. Esiteks võib selle põhjuseks olla keelesisene analoogia. Nagu selgus peatükis inarisaami keele verbide pööramisest (1.2.2), moodustatakse ka teiste kõneviiside perfektiga tarindeid mineviku partitsiibiga. Nii on allolevates lausetes 26a–c näha paralleelid indikatiivi ja potentsiaali perfektiga ning konditsionaali perfektiga partitsiibitarindi vahel: kõik tarindid koosnevad vastava kõneviisi olema-verbi pöördvormist ning peaverbi mineviku partitsiibist.

- (26) a. *Sun lüi luuhâ-m.*
 3SG olema.3SG lugema-PST.PTCP
 'Ta on lugenud.'
- b. *Sun le-š luuhâ-m*
 3SG olema-POT.3SG lugema-PST.PTCP
 'Ta on võib-olla lugenud.'
- c. *Sun li-č-ij luuhâ-m.*
 3SG olema-COND-3SG lugema-PST.PTCP
 'Ta oleks lugenud.'

Teiseks võib partitsiibitarindi laialdasemas kasutuses näha ka enamuskeelee ehk soome keele mõju. Soome-inarisaami kakskeelsus ei ole uus nähtus: koodivahetust leidub ka 1952. aasta keelenäidetes (AČ). Ometi on soome keele mõju läbi aegade üha rohkem kasvanud: 1950ndatel räägiti inarisaami keelt veel igapäevaselt inarisaamide kodudes (Olthuis 2009: 78), kuid 30 aastat hiljem oli kõnelejaskond suundumas täieliku keelevahetuse poole (Pasanen 2015: 95; vt ka ptk 1.1). Inarisaami keele taaselustamine on olnud väga edukas, kuid uute kõnelejate keelekasutus erineb vanasti kõneldud keelest. Nii tõi näiteks Marja-Liisa Olthuis (2007: 316) välja, et nooremate kõnelejate inarisaami keeleoskus ei ole „sama tugev” nagu vanemate kõnelejate keeleoskus. Vanemad rääkijad on ka ise täheldanud, et uute kõnelejate inarisaami keeles leidub rohkelt soome keele mõjutusi (Pasanen 2015: 348; vt ka M. Morottaja 2007a). Peale selle on inarisaami keel pikka aega olnud ainult kodus kõneldud keel, mis on alles hilisemal ajal saanud ühiskonnas kõrgema staatuse. Keele uute kasutusvaldkondadega tekib muu hulgas vajadus uue sõnavara järele. Eeskujuks on sellisel juhul ühiskonna tugevam(ad) keel(ed) ehk inarisaami keele puhul soome keel. Soome keele interferents ehk mõju inarisaami keelele on seega ootuspärane. (Olthuis 2009: 84)

Nagu ka eesti keeles, koosneb soome keeles konditsionaali perfekt olema-verbi konditsionaalist ja mineviku partitsiibist (nt *olisi lokenut* '(ta) oleks lugenud'). Soome keele konditsionaali perfekt on seega ülesehituselt sama nagu inarisaami keele konditsionaali perfekti partitsiibitarind. Eelnevalt kirjeldatud keele olukorda arvestades on järelikult loomulik, et kakskeelsed inarisaami keele kõnelejad, kelle tugevamaks keeleks on (üldjuhul) soome keel, eelistavad konditsionaali perfekti väljendamisel partitsiibitarindit.

Erinevalt partitsiibitarindist, ei ole inarisaami keele konditsionaali perfekti infinitiivitarindil soome keeles otsest vastet. Juhin siiski tähelepanu asjaolule, et ka soome keeles esineb tarind, mis koosneb olema-verbi imperfektist ja peaverbi infinitiivist. Tegemist on nn *propinkvatiiviga*, mis väljendab eelkõige peaaegu toimunud tegevust (nt *olin lukea* 'oleksin peaaegu lugenud', otsetõlkes „olin lugeda”). Marjatta Jomppanen (2009) võrdles soome keele propinkvatiivi põhjasaami keele konditsionaali perfekti infinitiivitarindiga (vt ka ptk 2.2). Propinkvatiivi ja konditsionaali perfekti võimaliku seose juurde tulen tagasi peatükis 4.3.3, mis käsitleb seni kirjeldamatuid konditsionaali perfekti variante inarisaami keeles.

4.3.2. Võimalikud tegurid konditsionaali perfekti varieerumisel

Eelnevas peatükis (4.3.1) selgus, et konditsionaali perfekti moodustamine on inarisaami keeles muutumas: varem kasutati nii infinitiivi- kui ka partitsiibitarindit peaaegu võrdsel määral, tänapäeva kõnelejad eelistavad aga selgelt partitsiibitarindit. Ometi esinesid kõigis analüüsitud materjalides mõlemad tarindid.

Selles peatükis arutlen, mis võib mõjutada konditsionaali perfekti tarindi valikut:

- Kas kahe konstruktsiooni varieerumist on võimalik seletada järgnevate tegurite abil: kõneliik, tegusõna, kasutuskontekst ja kõneleja taust (päritolu, vanus ja haridus)?

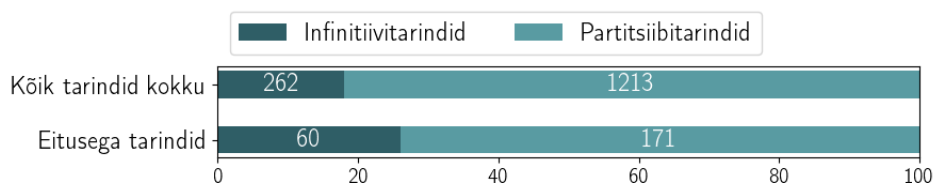
Eraldi peatükkides vaatlen seega võimalike teguritena kõneliiki (ptk 4.3.2.1), tegusõna (4.3.2.2), kasutuskonteksti (4.3.2.3) ning kõneleja tausta (4.3.2.4).

4.3.2.1. Kõneliik

Saami keelte infinitiivitarindi kasutust kirjeldades täheldas Bartens (1980: 263), et konditsionaali perfekti tarindi valikul võib rolli mängida ka kõneliik. Tema kogutud inarisaami keele näidetes moodustati konditsionaali perfekti eitust üldjuhul partitsiibitarindiga.

Ka siinse uurimistöö raames analüüsitud **1952. aasta keelenäidetes (AČ)** eelistati eitusega partitsiibitarindit. Kui muidu kasutati infinitiivitarindit partitsiibitarindist rohkem, siis eitusega esines partitsiibitarindeid kaks korda (6) rohkem kui infinitiivitarindeid (3).

Inarisaami keele korpusest kogutud materjalis kõneliik seevastu varieerumist märgatavalt ei mõjutanud. Nagu kajastub joonisel 9, oli eituse puhul infinitiivitarindite osakaal isegi veidi suurem (ligi 35%) kui kõikide konditsionaali perfekti tarindite puhul kokku (ligi 22%). Ometi moodustati nii üldiselt kui ka eitusega silmnähtavalt rohkem partitsiibi- kui infinitiivitarindeid.

Joonis 9. Kahe konditsionaali perfekti tarindi varieerumine korpuses (SIKOR)

Nagu eelnevalt mainitud (vt ptk 4.3.1.1), olid **küsitluse lünklausettesse** 18 vastajast 17 pakkunud konditsionaali perfekti tarindeid. Nendest kõik olid kasutanud vähemalt korra partitsiibitarindit ning 16 olid moodustanud ka selle eitust. Üks mitte-emakeelekõneleja kasutas eitusega ainult konditsionaali preesensit.

Kolmest infinitiivitarindit kasutanud emakeelsest informandist ei moodustanud kaks kordagi selle eitust. Ainult ühe emakeelekõneleja vastustes esinesid eitavad infinitiivitarindid (*ij lijjii išedid* 'ei oleks aidanud' ja *ij lijjii hoksád* 'ei oleks välja mõelnud'). Mitte-emakeelekõnelajatest kuus olid konditsionaali perfekti väljendanud muu hulgas infinitiivitarindiga ning viis olid moodustanud ka selle eitust.

Bartens (1980: 263) nägi konditsionaali perfekti eituse moodustamises murdelist variatsiooni. Eitavas kõneliigis infinitiivitarindeid leidis tema inarisaami keelenäidetes ainult lõunamurdes. Ka siinse uurimistöö raames analüüsitud andmestikes (nii 1952. aasta keelenäidetes kui ka küsitluse tulemustes) võis täheldada murdelisi erinevusi: läänemurde esindajad ei moodustanud kummaski andmestikus infinitiivitarindi eitust. Kõneleja päritolu võimalikku mõju konditsionaali perfekti ja selle eituse moodustamisele arutlen lähemalt allpool (vt ptk 4.3.2.4).

Infinitiivitarindi eituses oli näha ka varieerumist. Nii esines korpuses ootuspärase konnegatiivi *lijjii* asemel ka olema-verbi mineviku konnegatiiv ehk mineviku partitsiip *lam* või *lamaš*. Ka küsitlusel osalenud mitte-emakeelekõnelejad kasutasid infinitiivitarindi eituses kahte erinevat konnegatiivi: *lijjii* (kolm) ning *lam* (kaks vastajat). Nii pakuti näiteks allolevasse lausesse (27) kolm konditsionaali perfekti varianti: eitav partitsiibitarind (*ij liččii hoksáám*), ootuspärane eitav infinitiivitarind (*ij lijjii hoksád*) ning eitav infinitiivitarind konnegatiiviga *lam* (*ij lam hoksád*).

- (27) *Mut Kasper ij li-čč-ii lamaš Kasper, jis ij*
 aga Kasper ei.3SG olema-COND-CNG olema.PST.PTCP Kasper kui ei.3SG
li-čč-ii hoksáá-m / lijjii
 olema-COND-CNG välja_mõtlemä-PST.PTCP olema.COND.PST.CNG
hoksá-đ / lam hoksá-đ koonstâ tom
 välja_mõtlemä-INF olema.PST.CNG välja_mõtlemä-INF viis.ACC DEM.ACC
finniim-ân.
 kättesaamine-ILL
 'Aga Kasper ei oleks olnud Kasper, kui ta ei oleks leidnud nippi selle
 kättesaamiseks.' (Küsitluse lünkklause, eri keelejuhtide vastused)

Infinitiivitarindi eituse varieerumise juurde tulen tagasi peatükis 4.3.3.2.

4.3.2.2. Peaverbina tegusõna *lede* 'olema'

Selle uurimuse raames vaatlesin erinevate andmestike näitel, kas konditsionaali perfekti tarindi valik võib sõltuda peaverbist, millest tarindit moodustatakse. Enamike verbide puhul ei olnud märgata selget eelistust tarindi valiku osas. Erandiks oli verb *lede* 'olema', millest moodustati vaid harva infinitiivitarindit.

Nii leidus näiteks **1952. aasta keelenäidetes** (AČ) üldkokkuvõttes rohkem infinitiivi- (27) kui partitsiibitarindeid (22), kuid peaverbist *lede* 'olema' moodustati ainult partitsiibitarindeid (kokku üheksa, nt *liččim lam* 'oleksin olnud'). Ükski kõneleja ei kasutanud infinitiivitarindit *lede*-verbist (nt vastavalt **lijjim lede* 'oleksin olnud'). Kui jätta statistikast välja kõik *lede*-verbist moodustatud partitsiibitarindid, on aga infinitiivitarindeid ligi kaks korda rohkem (27) kui partitsiibitarindeid (13).

Et olema-verbist üldjuhul konditsionaali perfekti infinitiivitarindit ei moodustata, on kirjutatud ka teiste saami keelte kohta (vt nt Bartens 1980: 260). Enda väitekirjas mainib Bartens (1980: 262) aga, et tema analüüsitud inarisaami keele näidetes kasutati peaverbiga *lede* 'olema' kaks korda infinitiivitarindit. Vastavad laused on võrdluseks lisatud ka sellesse töösse (28 ja 29). Pööran siinkohal tähelepanu sellele, et mõlema näite allikaks on **ajakirja Sabmelaši 1961. aasta väljaande** sama lehekülg. On tõenäoline, et näited pärinevad ühe informandi keelekasutusest.

- (28) *Ja lijjim mielalan lede škoovlâ-st, mut jiem oažžu-m*
ja olema.PST.1SG meelsasti olema.INF kool-LOC aga ei.1SG saama-PST.CNG
love
luba.ACC
'Oleksin hea meelega olnud koolis, aga ei saanud luba'
(Sabmelaš 1961, 1–2: 8; viidatud Bartensi (1980: 279) järgi)

- (29) *Ja lâi meidei lede ton čoovčâ*
ja olema.PST.3SG ka olema.INF DEM.GEN sügis.GEN
škovlâ-tarkastim-vuáru Áábrám rohe pääihi-st
kool-kontroll-kord Áábrám kadunuke.GEN kodu-LOC
'Ja sel sügisel oleks olnud ka kooliinspeksiooni kord kadunukese Áábrámi majas'
(Sabmelaš 1961, 1–2: 8; viidatud Bartensi (1980: 282) järgi)

Ka **inarisaami keele korpuses (SIKOR)** tuli ette peaverbist *lede* 'olema' moodustatud infinitiivitarindeid. Vastavaid näiteid oli siiski ainult kaks,

partitsiibitarindit moodustati *lede*-verbist aga 330 korda. Nagu ka eelpool mainitud Bartensi kogutud näidetes, olid kaks *lede*-verbist moodustatud infinitiivitarindit korpuses *lijjim lede* 'oleksin olnud' (vt näidet 30) ja *lâi lede* 'oleks olnud' (31). Et vastavaid tarindeid moodustati mõlemas andmestikus (nii 1961. aasta ajakirjas kui ka tänapäeva keele korpuses) just ainsuse esimeses ja kolmandas isikus, võib aga tuleneda ka ainsuse esimese ja kolmanda isiku pöördvormide üldisest suhtelisest sagedusest.

- (30) *Ennuu mielâstubbooht lijjim lede pääihi-st já rossâdi-d*
 palju meelsamini olema.PST.1SG olema.INF kodu-LOC ja tegelema-INF
päikki-pargo-in.
 kodu-töö-COM

'Palju meelsamini oleksin olnud kodus ja tegelenud kodutööga.' (SIKOR)

- (31) *Mangii eiji-jn tiggu-in et lâi lede pyereeb maht*
 tihti isa-COM vaidlema-PST.3DU et olema.PST.3SG olema.INF parem nagu
ovdil-uv kuávttáá jieijâs čurruu sirde-d alda pääihi.
 enne-PTL kahekesi ise kari.ACC viima-INF lähedale kodu.ACC

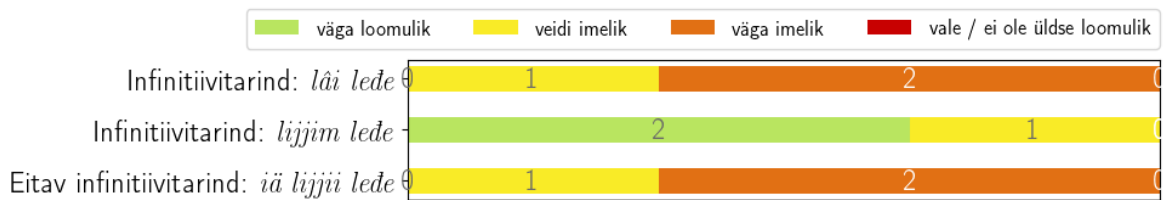
'Nad vaidlesid isaga tihti, et oleks olnud parem enda karja kahekesi kodu lähedale viia, nagu varemgi.' (SIKOR)

Uurimise raames läbi viidud **küsitluses** oli kaks **lünklauset**, milles puuduvaks verbiks oli *lede* 'olema'. Ühte lausesse konditsionaali perfekti infinitiivitarindit ei pakutud. Teises lauses oli puuduva verbi põhivorm ette antud (*lede* 'olema') ning vastajatel paluti moodustada kõik selle verbi vormid, mis vastavasse lünka sobiksid. Kaks mitte-emakeelset keelejuhti pakkusid lausesse muu hulgas infinitiivitarindit *lâi lede* 'oleks olnud' (näide 32). Ülesandes eelistust või põhjendust ei küsitud. Sellegipoolest märkisid mõlemad vastajad, et infinitiivitarind *lâi lede* 'oleks olnud' sobib lünka paremini kui partitsiibitarind *ličij lamaš* 'oleks olnud', kuna lause teine osa ehk pealause sisaldab samuti infinitiivitarindit (*lijjim halijdiđ* 'oleksin tahtnud').

- (32) *Lijjim halijdiđ máálád tagaráin vuovijn, mii jieččân*
 olema.PST.1SG tahtma-INF maalima-INF selline-COM viis-COM mis ise.GEN.1
mielâ-st lâi lede vuovâs, mut tot ij
 meel-LOC olema.PST.3SG olema.INF sobiv aga DEM ei.3SG
tuhhi-m-gin.
 kõlbama-PST.PTCP-PTL

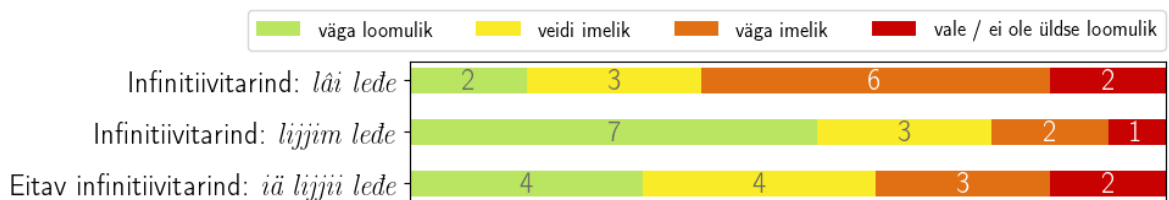
'Oleksin tahtnud maalida sellisel viisil, mis minu meelest oleks olnud sobiv, aga see ei kõlvanud.' (Küsitluse lünklause, kahe mitte-emakeelekõneleja vastused)

Kaks eelmainitud vastajat olid inarisaami keelt ülikoolis õppinud ning kasutasid keelt iga päev. Emakeelekõnelejad olema-verbist infinitiivitarindeid ei moodustanud. **Küsitluse vastuvõetavuse hindamise katses** pidasid aga kaks emakeelekõnelejat lauset tarindiga *lijjim lede* 'oleksin olnud' väga loomulikuks ning üks veidi imelikuks (vt joonist 10). Muud infinitiivitarindid peaverbiga *lede* (*lâi lede* '(ta) oleks olnud' ja *iä lijjii lede* '(nad) ei oleks olnud') olid nende jaoks vähem vastuvõetavad.

Joonis 10. Emakeelsete vastajate hinnangud olema-verbist infinitiivitarindile

Ka mitte-emakeelsete informantide hinnangutes sai täheldada sama suundumust: *lijjim lede* 'oleksin olnud' pidas seitse vastajat ehk rohkem kui pool keelejuhtidest väga loomulikuks. Kõige ebaloomulikumaks peeti lauset tarindiga *lâi lede* '(ta) oleks olnud'.

Joonis 11. Mitte-emakeelste vastajate hinnangud olema-verbist infinitiivitarindile

Tarind *lijjim lede* 'oleksin olnud' erines teisest kahest olema-verbist moodustatud infinitiivitarindist peale isiku ja arvu ka konteksti poolest. Nii *lâi lede* kui ka *iä lijjii lede* esinesid lausetes, mis sisaldasid veel ühte infinitiivitarindit. Tarindi *lijjim lede* kontekstiks oli aga lause, milles ei olnud ühtegi teist konditsionaali perfekti väljendavat öeldist (vt näidet 33).

- (33) *Pyereest mun liävsu-id matt-im, ij must ton*
hästi 1SG ülesanne-PLACC oskama-PST.1SG ei.3SG 1SG.LOC DEM.GEN
peeleast lam vaigâd, mutâ mielâstubbooht lijjim
poolest olema.PST.PTCP raske aga meelsamini olema.PST.1SG
lede pääihi-st.
olema.INF kodu-LOC.

'Ma oskasin ülesandeid hästi, selle poolest ei olnud mul raske, aga meelsamini oleksin olnud kodus.' (Vastuvõetavuse hindamise katsest)

Kui võrrelda küsitluse vastuvõetavuse hindamise katses enim heakskiidu saanud infinitiivitarindit (33) Bartensi kogutud (28 ja 29 leheküljel 64) ja korpusest leitud näidetega (30 ja 31 leheküljel 65), võib täheldada, et kõikide nende lausete teistes osalauses konditsionaali perfekti ei esine. Eelmainitu kajastub eriti tingimuslikkust väljendavates lausetes: kõigis analüüsitud materjalides moodustasid emakeelekõnelejad tingimus- või selle juurde kuulvas pealauses peaverbist *lede* 'olema' ainult partitsiibitarindeid – ka siis, kui teise osalause öeldiseks oli infinitiivitarind. See tuli esile ka allolevas küsitluse lünklauses (34, lühendatud kujul), mille kahte lünka olid kaks 1960ndatel sündinud emakeelekõnelejat ühelt poolt pakkunud infinitiivitarindid verbidest *puáttiđ* 'tulema' ja *šoddâđ* 'saama', teiselt poolt aga partitsiibitarindid verbist *lede* 'olema'.

- (34) *Uulást lái puátti-đ / šoddâ-đ Johan Turi viärdásâš*
 Uulá-LOC olema.PST.3SG tulema-INF saama-INF Johan Turi võrdne
čállee, jis li-čč-ii lam / lamaš
 kirjanik kui olema-COND-3PL olema.PST.PTCP olema.PST.PTCP
máhđulâšvuoda-h.
 võimalus-PL

'Uulast oleks saanud Johan Turiga võrdne kirjanik, kui oleks olnud selleks võimalused.' (Küsitluse lünklause, kahe emakeelekõneleja vastused)

Eelnevat kokku võttes: peaverbist *lede* 'olema' moodustati ainult ainsuse esimese või kolmanda isiku infinitiivitarindeid (*lijjim lede* 'oleks olnud' või *lai lede* 'oleks olnud'), mille põhjuseks võib olla ainsuse esimese ja kolmanda isiku üldine suhteline sagedus. Infinitiivitarindit moodustati peaverbist *lede* leitud näidetes ainult siis, kui sama lause teised osalaused ei sisaldanud konditsionaali perfekti. Ka vastuvõetavuse hindamise katses peeti *lede*-verbist infinitiivitarindit just sellises lauses kõige vastuvõetavamaks. Erandiks olid aga kaks küsitluses osalenud mitte-emakeelset informanti, kes pakkusid relatiivlausesse infinitiivitarindi *lai lede* 'oleks olnud' ning põhjendasid valiku sellega, et selle juurde kuulvas pealauses esines infinitiivitarind.

Kokkuvõtvalt võib näidete vähesusest siiski järeldada, et infinitiivitarindi moodustamine peaverbist *lede* 'olema' ei olnud enamike kõnelejate jaoks loomulik. Küsitluse vastuvõetavuse hindamise katse näitas, et kõnelejad võisid vastavaid tarindeid sellegipoolest aktsepteerida.

4.3.2.3. Kasutuskontekst

Analüüsi käigus võrdlesin kahe konditsionaali perfekti tarindi kasutust eri andmestikes, et välja selgitada, kas kaks tarindit on tõesti sünonüümsed ehk kas nende funktsioonid kattuvad. Nii partitsiibi- kui ka infinitiivitarindit kasutati eri lausetüüpides konditsionaali perfekti väljendamiseks. Täpsema ülevaate konditsionaali kasutuskontekstidest leiab peatükist 4.4. Järgnevalt keskendun lausetüüpidele ja kontekstidele, milles kahe konditsionaali perfekti tarindi kasutus erines.

1952. aasta keelenäidetes (AČ) kasutati nii partitsiibi- kui ka infinitiivitarindit eri lausetüüpides (mh tingimuslauses ja nende juurde kuuluvates pealauses, mööndlauses ning komplementlauses). Erinevusena tuli esile, et tingimuslikkust väljendavates lauses, milles nii tingimus- kui ka pealause öeldis on konditsionaali perfektis, eelistati infinitiivitarindit. 1952. aasta keelenäidetes leidis kokku kuus lauset, milles konditsionaali perfekti infinitiivitarind esines nii tingimus- kui ka pealauses (vt näidet 35). Partitsiibitarindit kasutati ainult ühes vastavas lauses, täpsemalt lause 36 pealauses. Sama lause tingimuslause öeldiseks on aga konditsionaali perfekti infinitiivitarind (*lijjim pallid* 'oleksin saanud olla'). Pealauses võidi partitsiibitarindit *liččim lam* 'oleksin olnud' kasutada üksnes selleks, et vältida infinitiivitarindi moodustamist verbist *lede* 'olema' (nagu eelpool käsitletud, ei moodustatud kogumikus AČ olema-verbist infinitiivitarindeid).

- (35) *Ko lâim tietti-đ, et tun-uv lah tobben, te kodde-đ*
 kui olema.PST.1PL teadma-INF et 2SG-PTL olema.2SG seal siis tapma-INF
lâim tuu-uv!
 olema.PST.1PL 2SG.ACC-PTL
 'Kui oleksime teadnud, et sinagi oled seal, siis oleksime sindki tapnud.' (AČ: 159, PP)

- (36) *Jos mun puáttee čooščâ-n lijjim palli-đ tääbbin Anari-st,*
 kui 1SG tulev sügis-ILL olema.PST.1SG olla_saama-INF siin Inari-LOC
te mun li-čč-im lam love ihheed tääbbin.
 siis 1SG olema-COND-1SG olema.PST.PTCP kümme aasta.PART siin
 'Kui oleksin saanud olla tuleva sügiseni siin Inaris, siis oleksin olnud kümme aastat siin.' (AČ: 185, IP)

Tingimuslikkust väljendavates lauses, milles mõlema osalause predikaat on konditsionaali perfektis, kasutati seega ainult infinitiivitarindit (v.a olema-verbi

puhul). Infinitiivitarind ei esinenud aga lausetes, milles tingimuskõrvallause grammatiline aeg või kõneviis erines pealause grammatilisest ajast või kõneviisist. Selle asemel leidis kaks lauset, mille tingimuskõrvallauses esines partitsiibitarind ning pealauses kas konditsionaali (näide 37) või indikatiivi (38) preesens. Just eelnimetatud lause (38) paistab välja selle tõttu, et selle kolmes osalauses esineb kolm erinevat kõneviisi: potentsiaali preesens (*poodiš* 'võib-olla tuleb'), konditsionaali perfekt (*jieh liččii vuálgám* 'ei oleks läinud') ning indikatiivi preesens (*kiává* 'läheb, käib').

- (37) *Ko li-čč-im tibi uázžu-m peessâ-đ tohon te talle kalle*
 kui olema-COND-1SG vaid saada-PST.PTCP pääsema-INF sinna siis siis küll
nelgi vuálgá-čč-ij!
 nälg lahkuma-COND-3SG

'Kui oleksin vaid sinna pääsenud, küll siis nälg ära läheks!' (AČ : 131, UM)

- (38) *Tääl ko sun val kuálmád kerdí poodi-š, te jos jieh*
 nüüd kui 3SG veel kolmas kord tulema-POT.3SG siis kui ei.2SG
li-čč-ii vuálgá-m, te hyeneeht kiává.
 olema-COND-CNG lahkuma-PST.PTCP siis halvasti käima.3SG
 'Nüüd kui ta võib-olla veel kolmandat korda tuleb, kui sa siis ei ole (oleks) läinud, siis läheb halvasti.' (AČ: 37, liP)

Ka **inarisaami keele korpuses (SIKOR)** kattusid infinitiivi- ja partitsiibitarindi kasutuskontekstid. Mõlemat tarindit kasutati muu hulgas tingimuslikkust või üldisemalt irreaalsust väljendavates lausetes, mööndlausetes, komplementlausetes ning relatiivlausetes. Kui tingimuslikkust väljendavas lauses oli nii pea- kui ka tingimuskõrvallause öeldis konditsionaali perfektis, siis kasutati üldjuhul mõlemas osalauses sama tarindit (näites 39 ja 40), harvemini ka ühes osalauses üht ning teises osalauses teist tarindit (41 ja 42). Nagu allolevatest näidetest selgub, moodustati partitsiibitarindit sellistes lausetes ka muudest verbidest, mitte ainult olema-verbist.

- (39) *Já jis láí moonná-đ vala mottoom meetter te láí*
 ja kui olema.PST.3SG minema-INF veel mõni meeter siis olema.PST.3SG
juhká-đ kállee njeigá.
 mürisema-INF kalju.GEN vastu
 'Ja kui oleks läinud veel mõni meeter, siis oleks läinud mürinal kalju vastu.'
 (SIKOR)

- (40) *Maid sun li-č-ij porgâ-m sijjâ-n, jis*
 mis.ACC 3SG olema-COND-3SG tegema-PST.PTCP 3PL-ILL kui
li-č-ij fatti-m kiddâ?
 olema-COND-3SG kätte saama-PST.PTCP kinni
 'Mida ta oleks nendega teinud, kui oleks [neid] kätte saanud?' (SIKOR)
- (41) *Jis eeči-uv lâi ettâ-d Reedrikâ-n, et pyevti-ba*
 kui isa-PTL olema.PST.3SG ütlema-INF Reedrik-ILL et tooma.IMP.2SG-PTL
tom uuvsâ, te Reedrik kal li-č-ij ettâ-m, et
 DEM.ACC uks.ACC siis Reedrik küll olema-COND-3SG ütlema-PST.PTCP et
kyedi jieš.
 kandma.IMP.2SG ise
 'Kui isagi oleks Reedrikule öelnud, et too see uks, siis Reedrik oleks küll öelnud,
 et kanna ise.' (SIKOR)
- (42) *Jis li-čč-im hevvânâ-m toos, te iä*
 kui olema-COND-1SG hukkuma-PST.PTCP sinna siis ei.3PL
lijji kavnâ-d muu kuhes ááigâ-n.
 olema.COND.PST.CNG leidma-INF 1SG.ACC pikk-ATTR aeg-ILL
 'Kui oleksin sinna hukkunud, siis [nad] ei oleks mind pikka aega leidnud.'
 (SIKOR)

Erinevalt 1952. aasta keelenäidetest leidus korpuses ka kaks lauset (43 ja 44), mille tingimuskõrvallauses oli infinitiivitarind (vastavalt *lijjim ferttið kevtið* 'oleksin pidanud kasutama' ja *jiem lijji sattud puáttið* 'ei oleks juhtunud tulema')² ning pealauskes konditsionaali preesens (*liččim čälimin* 'oleksin kirjutamas' ja *ličij* 'oleks'). Et ka partitsiibitarind võis esineda konditsionaali preesensiga samas tingimuslikkust väljendavas lauses, kattusid infinitiivi- ja partitsiibitarindi kasutuskontekstid korpusest kogutud näidetes rohkem kui 1952. aasta keelenäidetes (vrd eelpool).

- (43) *Jis mun lijjim fertti-d kevti-d táválii taavlu*
 kui 1SG olema.PST.1SG pidama-INF kasutama-INF tavaline.ACC tahvel.ACC
čälim-ân, li-čč-im kale vissâ vala-uv čäli-min.
 kirjutamine-ILL olema-COND-1SG küll vist veel-PTL kirjutama-ACTESS
 'Kui ma oleks pidanud kasutama tavalisi tahvleid kirjutamiseks, siis oleksin vist
 küll ikka veel kirjutamas.' (SIKOR)

²Lausetes 43 ja 44 moodustati infinitiivitarindit modaalverbidest, millele järgnes teine infinitiiv. Sarnastes konstruktsioonides võis esineda ka partitsiibitarind (vt näidet 37 eespool). Et ahelverbides võivad esineda nii partitsiibi- kui ka infinitiivitarind, on täheldanud ka Bartens (1980: 262).

- (44) *Jis mun jiem lijji* *sattu-đ* *puátti-đ*, *te Inga*
 kui 1SG ei.1SG olema.COND.PST.CNG juhtuma-INF tulema-INF siis Inga
li-č-ij *tääl puško* *čuáli-st.*
 olema-COND-3SG nüüd haug.GEN sool-LOC
 'Kui ma ei oleks juhtunud tulema, siis Inga oleks nüüd haugi sooles.' (SIKOR)

Kahe konditsionaali perfekti tarindi kasutust eri lausetüüpides vaatlesin ka **selle uurimuse raames läbi viidud küsitluse lünklausetes**. Lünklaused sisaldasid muu hulgas kaks relatiivlauset, kaks otstarbelauset³ ning hüpoteetilisust väljendava pealause. Nendesse lausetesse pakutud konditsionaali perfekti tarindid on kokku võetud tabelisse 11. Tabelis olevad arvud tähistavad, mitu korda on vastavasse lausesse pakutud partitsiibi- või infinitiivitarindit. Sulgudele eelnev arv tähistab emakeelekõnelejate ning sulgudes arv mitte-emakeelekõnelejate moodustatud tarindite arvu. Poolpaksus kirjas on esile toodud, kumba tarindit eelistati ning punasega on märgitud, kui ühte tarindit vastavas lauses ei kasutatud. Lünklausetesse on pakutud ka teisi pöördedorme (nt konditsionaali preesensit), mida tabelisse ei kaasatud.

Tabel 11. **Konditsionaali perfekt muudes lausetes**

	Partitsiibi- tarindid	Infinitiivi- tarindid
Relatiivlaused		
<i>Kudâlov ihán ij puáttám Ucjauhâ-Anarân pappâ, kote ____ sâmiikielâ.</i> 'Kuuekümmne aasta jooksul ei tulnud Inarisse kirkuõpetajat, kes ____ saami keelt.'	1 (4)	0 (0)
<i>Lijjim halijdid máálád tagaráin vuovvijn, mii jieččân mielâst ____ vuovâs.</i> 'Oleksin tahtnud maalida selliste värvidega, mis mu meelest ____ ilusad.'	2 (10)	0 (2)
Otstarbelaused sidesõnaga et 'et'		
<i>Oppâmateriaal ij lamaš ton muddoost, et tom ____ paddid.</i> 'Õppematerjal ei olnud sellises järgus, et seda ____ lindistada.'	1 (7)	2 (0)
<i>Cuágui ij lam nuuvt koorâs, et tot ____ táidgin.</i> 'Hang ei olnud nii kõva, et see ____ neidki.'	2 (12)	2 (5)
Hüpoteetilisust väljendav pealause		
<i>Kii ____ veikkâ ive 1989, ete 20 ive keččin párnááh láá anarâškielâ peivitiššoošt?</i> 'Kes ____ kasvõi aastal 1989, et 20 aasta pärast käivad lapsed inarisaamikeelses päivahoius?'	3 (11)	3 (5)

³Otstarbelaused võib muu hulgas olla kõrvallaused, mis väljendab funktsiooni, milleks miski või keegi on sobiv või sobimatu (EKS: 724). Tingiva kõneviisi kasutust otstarbelausetes kirjeldan peatükis 4.4.

Tabelist 11 võib välja lugeda, et mitte-emakeelsed keelejuhid eelistasid kõikides lausetes partitsiibitarindit. Emakeelsete puhul on näha varieeruvust: hüpoteetilisust väljendavas pealauses ning otstarbelausetes kasutati kahte tarindit peaaegu võrdsel määral, kuid relatiivlausetes ei kasutanud ükski kõneleja infinitiivitarindit. Teise lause puhul võib see tuleneda sellest, et puuduva öeldise ette antud põhivormiks oli *lede* 'olema', millega eelistatakse partitsiibitarindit (vt ptk 4.3.2.2). Ometi ei moodustatud infinitiivitarindit ka relatiivlauses, milles puuduva öeldise põhivorm ei olnud ette antud, kuid millesse oleks sobinud näiteks *sárnud* 'rääkima'. Selle asemel pakkusid keelejuhid sellesse lausesse eelkõige konditsionaali preesensit või indikatiivi minevikku.

Lünklausetes hulgas oli ka kuus tingimuslikkust väljendavat lauset, millest ühes puudus nii pea- kui ka kõrvallause öeldis. Need laused on lühendatud kujul koondatud tabelisse 12. Tabelis olevad arvud tähistavad ka siin, mitu korda on lausesse pakutud partitsiibi- või infinitiivitarindit: sulgudele eelnev arv tähistab emakeelekõnelejate ning sulgudes arv mitte-emakeelekõnelejate moodustatud tarindite arvu.

Tabel 12. Konditsionaali perfekt tingimuslikkust väljendavates lausetes

	Partitsiibi- tarindid	Infinitiivi- tarindid
Tingimuskõrvallaused		
<i>Lesk-Ant Uulást ... Johan Turi viärdásâš čállee, jis ____ máhđulášvuodah.</i> 'Lesk-Ant Uulást ... Johan Turiga võrdne kirjanik, kui ____ võimalusi.'	2 (8)	0 (0)
<i>Jis tun ____ ustevlâš saaniđd, te liččih uážžum ustevlâš västádâsâid-uv.</i> 'Kui sa ____ sõbralikke sõnu, siis oleksid saanud sõbralikke vastuseidki.'	3 (10)	0 (1)
<i>Jos Máárjá enni ij ____ suu toi kerdij, te sun-uv lâi jäämmid.</i> 'Kui Maarja ema ei kui ____ teda tookord, siis temagi oleks surnud.'	2 (9)	1 (3)
<i>Mut Kasper ij ličči lamaš Kasper, jis ij ____ koonstâ tom finniimân.</i> 'Aga Kasper ei oleks Kasper, kui ta ei ____ nippi selle kättesaamiseks.'	4 (12)	1 (5)
Tingimuslause juurde kuuluvad pealaused		
<i>Lesk-Ant Uulást ____ Johan Turi viärdásâš čállee, jis ...</i> <i>máhđulášvuodah.</i> 'Lesk-Ant Uulást ____ Johan Turiga võrdne kirjanik, kui ... võimalusi.'	1 (8)	2 (2)
<i>Uulá ____ oles kirje-uv, jis sust ličij lamaš toos asto.</i> 'Uulá ____ terve raamatugi, kui tal oleks olnud selleks mahti.'	4 (12)	1 (2)
<i>Jis lâim wuccâd ruudâ staatâst teikâ kieldâst, mon ennuv mij ____?</i> 'Kui oleksime raha taotlenud riigilt või vallalt, kui palju ____?'	2 (4)	2 (3)

Tabelist 12 selgub, et mõlemat tarindit pakuti nii tingimuskõrvallausesse kui ka nende juurde kuuluvatesse pealausesse. Mitte-emakeelekõnelejad moodustasid kõigi lausete puhul rohkem partitsiibi- kui infinitiivitarindeid. Emakeelsed keelejuhid eelistasid kõrvallauses samuti partitsiibitarindit, kuid pealauses võisid kaks tarindit olla ka võrdse jaotusega või siis hoopis infinitiivitarindid ülekaalus. Kahes tingimuskõrvallauses ei moodustanud ükski emakeelekõneleja infinitiivitarindit. Selle vältimine võib tuleneda sellest, et esimesse lausesse pakuti vaid verbi *lede* 'olema' pöördvormi ning sellest verbist infinitiivitarindit tavaliselt ei moodustata (vt ptk 4.3.2.2). Teises lauses oli pealause öeldiseks konditsionaali perfekti partitsiibitarind, mille tõttu võidi sama tarindit eelistada ka kõrvallauses.

Kui võtta kokku kahe konditsionaali perfekti tarindi kasutust küsitluse eri lausetüüpides (vt tabelleid 11 ja 12), selgub, et kõigis lausetes eelistati partitsiibitarindit. Ometi pakuti eri lünklausesse ka infinitiivitarindeid. Ainuke lausetüüp, millesse ükski emakeelekõneleja infinitiivitarindit ei pakkunud, oli relatiivlause. Korpuses (SIKOR) leidis aga mitu infinitiivitarindit sisaldavat relatiivlause (vt näidet 45). Et küsitluses osalenud emakeelsed informandid relatiivlausest infinitiivitarindit ei pakkunud, võib seega olla tingitud konkreetsetest lausetest.

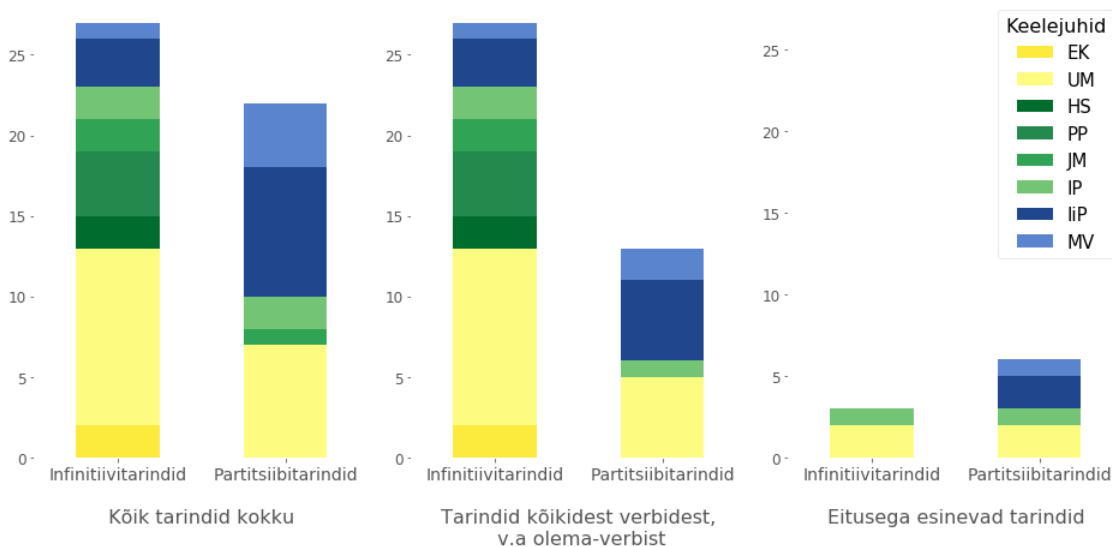
- (45) *Li-čč-ii* *kale lamaš* *nuorâb-eh-uv, kiäh* ***lijji***
olema-COND-3PL küll olema.PST.PTCP noorem-PL-PTL kes.PL olema.PST.3PL
pyehiti-d toimâtti-d *kävppi-aaši-jd.*
võima-INF tarnima-INF pood-asi-PL.ACC
'... oleks küll olnud ka nooremaid, kes oleks võinud tarnida poeasju.' (SIKOR)

Kokkuvõtvalt esinesid nii partitsiibi- kui ka infinitiivitarind eri lausetüüpides. Bartens täheldas enda väitekirjas (1980: 297), et infinitiivitarind esineb vaid harva mööndlauses. Selle uurimuse raames analüüsitud materjalides ei leidnud see kinnitust: mööndlauses leidis mõlemaid tarindeid. Erinevus tuli seevastu esile tingimuslikkust väljendavates lausetes. Nende tingimus- ja pealause kasutati varem infinitiivitarindit juhul, kui mõlemad osalauseid väljendasid konditsionaali perfekti (v.a olema-verbiga). Kui teine osalause väljendas teist aega või kõneviisi, kasutati partitsiibitarindit. Tänapäeva keeles sellist erinevust enam ei ole, mille põhjuseks võib olla partitsiibitarindi üldine laialdasem kasutamine. Selle asemel eelistatakse sama tarindi kasutust tingimuskonstruktsiooni mõlemas osalauses.

4.3.2.4. Kõneleja taust

Kõneleja tausta rolli konditsionaali perfekti varieerumisel kirjeldan järgnevalt 1952. aasta keelenäidete ning 2020. aastal läbi viidud küsitluse alusel.

1952. aasta keelenäidetes (AČ) kasutasid konditsionaali perfekti kaheksa keelejuhti, kellest kõik kasutasid vähemalt korra infinitiivitarindit. Partitsiibitarind esines viie keelejuhi kõnes. Kolmeosaline joonis (12) annab ülevaate konditsionaali perfektist 1952. aasta keelenäidetes. Esimeses osas on välja toodud kahe tarindi varieerumine üldiselt; teises kahe tarindi varieerumine kõikides verbides, v.a verbis *lede* 'olema', ning kolmandas kahe tarindi varieerumine eitavas kõneliigis. Joonisel eristatakse värvidega keelejuhte murdelise tausta alusel. Kollaste toonidega on märgitud lõunamurde, rohelistega idamurde ning sinistega läänemurde kõnelejad.

Joonis 12. 1952. aasta keelenäidetest leitud konditsionaali perfekti tarindid

Bartensi (1980: 262) kogutud materjalides kasutasid infinitiivitarindit kõige rohkem lõunamurde kõnelejad. 1952. aasta keelenäidetes leidub infinitiivitarindeid aga kõikides esindatud murretes: lõuna-, ida- ja läänemurdes. Konditsionaali perfekti kasutuse alusel on võimalik jagada keelejuhid kolme rühma:

Keelejuhid, kes kasutavad...

1. ... ainult infinitiivitarindit, v.a olema-verbiga: EK, HS, PP, JM;
2. ... pigem infinitiivitarindit: UM, IP;
3. ... pigem partitsiibitarindit: liP, MV.

Esimesse rühma kuuluvad idamurde kõnelejad ja üks lõunamurde kõneleja; teise üks ida- ja üks lõunamurde kõneleja ning kolmandasse kaks läänemurde kõnelejat. Rühmad erinevad üksteisest ka kõnelejate vanuse poolest. Esimeses rühmas olid kõnelejad keelenäidete lindistamise ajal 83-, 80- ja 65-aastased; teises rühmas 60- ja 56-aastased ning kolmandas 43- ja 27-aastased. Vanuseid võrreldes tundub, et infinitiivitarind on levinum vanemate ning partitsiibitarind nooremate kõnelejate seas. Erandiks on esimese rühma lõunamurde esindaja, kes oli lindistamise ajal 28-aastane.

Varasemates peatükkides (4.3.1.2 ja 4.3.1.3) tutvustati üldisemalt **selle uurimuse raames läbi viidud küsitluse tulemusi**. 18 küsitluse vastajast moodustasid 17 lünklausetes konditsionaali perfekt, kellest kõik kasutasid vähemalt korra partitsiibitarindit. Infinitiivitarindeid moodustasid üheksa keelejuhti. Nende seas oli kuus mitte-emakeelset keelejuhti, kes olid inarisaami keelt õppinud eri kohtades ning erinesid üksteisest ka vanuse poolest. Mitte-emakeelsete keelejuhtide taust ei tundunud seega tarindi valikut mõjutavat.

Neljast emakeelekõnelejast kolm kasutasid nii partitsiibi- kui ka infinitiivitarindit: kaks 1960ndatel sündinud emakeelekõnelejat, kes olid pärit Inari valla lääneosast, ning 1980ndatel sündinud emakeelekõneleja, kes oli inarisaami keelt õppinud ka koolis ja ülikoolis. Eelmainitud keelejuht oli ainuke emakeelekõneleja, kes moodustas eitavaid infinitiivitarindeid. 1960ndatel sündinud informandid kasutasid eitusega vaid partitsiibitarindit. Emakeelne informant, kes infinitiivitarindeid ei moodustanud, oli sündinud 1980ndatel ning ei omanud inarisaamikeelset haridust.

Kuigi kahe uurimismaterjali kogumise vahele jäi peaaegu 70 aastat, võis mõlemas täheldada sarnast suundumust: nooremad kõnelejad eelistasid partitsiibitarindit. Suundumusele leidis siiski erandeid, mis võisid olla tingitud nii murdest (1952. aastal lindistatud ida- ja lõunamurde kõnelejad kasutasid rohkem infinitiivitarindeid kui läänemurde esindajad) kui ka haridusest (küsitluses moodustas infinitiivitarindeid ka üks noorem kõneleja, kes oli inarisaami keelt õppinud ülikoolis). Kaks uurimismaterjali allikat sarnanesid ka selle poolest, et kummaski ei moodustanud ükski läänemurde kõneleja infinitiivitarindi eitust. Ometi näitas küsitluse vastuvõetavuse hindamise katse, et infinitiivitarindi eitus konnegatiiviga *lijjii* oli ka läänemurde esindaja jaoks loomulik (vt ka ptk 4.3.3.2). Üldkokkuvõttes tunduvad kõnelejate murdelised ja vanuselised erinevused konditsionaali perfekt kasutusel pigem hägusad.

4.3.3. Varem kirjeldamata konditsionaali perfekti variandid

Siinse uurimuse materjalides esinesid ka mõned konditsionaali perfekti tarindid, mis erinesid seni kirjeldatust. Selles peatükis käsitlen esiteks 1952. aastal lindistatud keelenäidetes (AČ) esinenud segatarindeid (ptk 4.3.3.1) ning teiseks korpusest (SIKOR) ja küsitlustest leitud erandlikke eitavaid infinitiivitarindeid (4.3.3.2).

Eelmainitud tarinditega arvestasin ka küsitluse koostamisel, kaasates neid küsitluse vastuvõetavuse hindamise katsesse. Järgnevates peatükkides esitan ka katse tulemusi ehk tänapäeva kõnelejate hinnanguid erandlikele tarinditele.

4.3.3.1. Konditsionaali perfekti segatarindid

Peale infinitiivi- ja partitsiibitarindite leidus **1952. aasta keelenäidetes (AČ)** segatarindeid, mis väljendasid konditsionaali perfekti, kuid mida ei saanud liigitada infinitiivi- ega partitsiibitarindiks. Nagu eelnevalt kirjeldatud (vt nt lk 54), moodustatakse infinitiivitarindi eitust konnegatiiviga *lijjii*, mis on vormi poolest sama nagu mitmuse kolmanda isiku indikatiivi imperfekt (nt *ij lijjii huolâttid* 'ei oleks hoolitsenud', vrd *sij lijjii* 'nad olid'). Partitsiibitarindi eituses esineb olema-verbi konditsionaali konnegatiiv *liččii* 'oleks' (nt *ij liččii huolâttâm* 'ei oleks hoolitsenud'). Näites 46 järgneb infinitiivitarindi konnegatiivile *lijjii* aga partitsiip, mitte infinitiiv. Eelkirjeldatud tarindite asemel leidub lauses seega segatarind: *ij lijjii huolâttâm* 'ei oleks hoolitsenud'. Samasugune segatarind esineb ka lauses 47 (*eähan lijjii iällámgin* 'ei oleks elanudki'). Mõlemas lauses väljendab segatarind konditsionaali perfekti.

- (46) *Ep-han mij lijjii oažžu-đ muorâ-id jos ij*
ei.1PL-PTL 1PL olema.COND.PST.CNG saama-INF puu-PL.ACC kui ei.3SG
iššeed lijjii huolâttâ-m muorâ-id ovdî.
peremees olema.COND.PST.CNG hoolitsema-PST.PTCP puu-PL.ACC enne
'Ega me ei oleks saanud puid, kui peremees ei oleks enne puude eest hoolitsenud.'
(AČ: 257, IP)

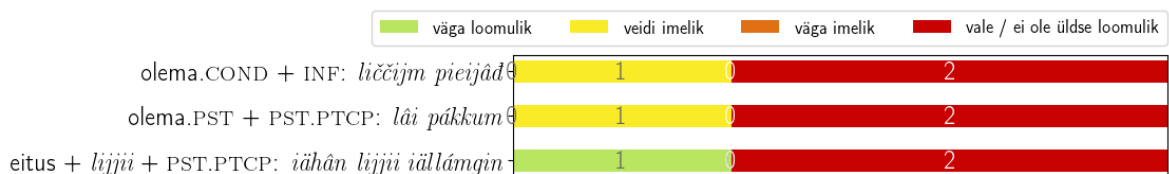
- (47) *Eä-han to-h lijjii iällá-m-gin, jos*
ei.3PL-PTL DEM-PL olema-COND.PST.CNG elama-PST.PTCP-PTL kui
uccebe-h li-čč-ii lam.
väiksem-PL olema-COND3PL olema.PST.PTCP
'Ega need ei oleks elanudki, kui väiksemad oleksid olnud' (AČ: 71, MV)

Segatarind leidis ka lauses (48). Tarind on jaatavas kõneliigis ning seega vormi poolest sama nagu kindla kõneviisi enneminevik (imperfektis olema-verbile järgneb mineviku partitsiip: *lijjim kárvudattam* 'olin riietunud'). Lause kontekstist selgub siiski, et tegemist on konditsionaali perfekti väljendava tarindiga.

- (48) *Mun jiem kuittag vietti-m nuuvt ennuv ko lijjim*
 1SG ei.1SG siiski taipama-PST.CNG nii palju kui olema.PST.1SG
kárvudatta-m nuuvt ennuv ko lái kolga-d
 riietuma.PST.PTCP nii palju kui olema.PST.3SG pidama-INF
 'Ma siiski ei taibanud nii palju, et oleksin selga pannud nii palju kui oleks pidanud' (AČ: 255, UM)

Eelnevat kolme lauset moodustasid kolm kõnelejat, kes kasutasid muidu nii infinitiivi- kui ka partitsiibitarindit ning tulid eri murdelaladelt (idast, läänest ja lõunast).

Inarisaami keele **korpuses** eelkirjeldatud segatarindeid ei leidunud ning neid ei pakutud ka **küsitluse lünklausetesse**. Et sellegipoolest välja selgitada tänapäeva keelekõnelejate suhtumist segatarinditesse, lisasin vastavaid tarindeid sisaldavad laused **küsitluse vastuvõetavuse hindamise katsesse**. Peale selle kaasasin katsesse ka lause, milles olema-verbil konditsionaalile järgnes infinitiiv. Ülesehituse poolest on tegu analüütilise konditsionaaliga, mida kasutatakse teistes saami keeltes kas konditsionaali preesensi või perfekti väljendamiseks (vt ptk 2.2.2).

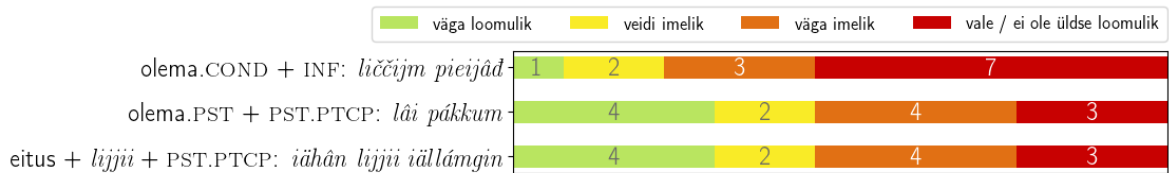

Joonis 13. Emakeelsete vastajate hinnangud segatarinditele

Kaks emakeelekõnelejat hindasid kõiki segatarindeid sisaldavaid lauseid ebaloomulikuks (vt joonist 13). Kolmas emakeelne vastaja andis aga hoopis vastupidiseid hinnanguid, pidades segatarindeid kas väga loomulikuks või veidi imelikuks. Eelmainitud vastaja oli 1980ndatel sündinud keelejuht, kes ei moodustanud lünklausetes ühtegi infinitiivitarindit.

Mitte-emakeelsete informantide hinnangutes segatarinditele olid näha suured erinevused. Olema-verbist ja infinitiivist koosnevat tarindit pidas üle poole

informantidest ebagrammatiliseks. Teisi tarindeid pidas ebagrammatiliseks vaid kolm inimest, kes hindasid neid suuremas osas kas veidi või väga imelikuks. Leidus siiski ka neli inimest, kelle arvates mõlemad tarindid olid loomulikud.

Joonis 14. Mitte-emaleelsete vastajate hinnangud segatarinditele

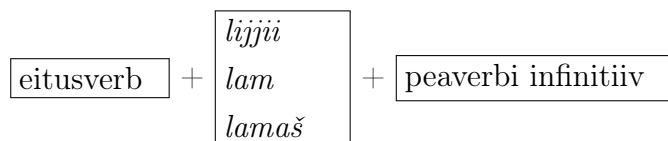
Segatarind *lâi pâkkum* 'oleks käskinud' on struktuuri poolest sama nagu enneminevik ('oli käskinud'). Tarind ise on seega grammatiline, mis võib olla põhjuseks, miks mõned vastajad hindasid seda sisaldavat osalauset väga loomulikuks. Segatarind *iâhân lijjii iâllâmgin* 'ei oleks elanudki' ei ole grammatiline, kuid kui sellest ära jätta eitusverb (*iâhân*), väljendab ka see enneminevikku *lijjii iâllâmgin* '(nad) olid elanudki'. Mõlemad tarindid esinesid tingimuskonstruksioonides, mille teiste osalausetes öeldised väljendasid konditsionaali perfekt. Et enamik vastajaid pidas tarindeid imelikuks või ebaloomulikuks, osutab sellele, et kummagi segatarindi kasutus konditsionaali perfektina ei vasta tegelikule keelekasutusele.

Kokkuvõtvalt läksid vastanute arvamused segatarindite vastuvõetavuse osas lahku. Kordan veelkord, et küsitluse lünkausestesse segatarindeid üldse ei pakutud ning neid ei leidunud ka korpus. 1952. aastast pärinevaid segatarindeid lausus kolm keelejuhti, kes muidu kasutasid konditsionaali perfekt väljendamiseks nii infinitiivi- kui ka partitsiibitarindeid. Et kirjalikes allikates sarnaseid segatarindeid ei leidunud, viitab sellele, et tegu on spontaanse kõne nähtuse, mitte keelde kinnistunud konditsionaali perfekt variandiga.

Küsitluse vastuvõetavuse hindamise katse sisaldas ka teise segatarindi, milles olema-verbi konditsionaalile järgnes peaverbi infinitiiv (**liččijm pieijâd* 'oleksime pannud'). Sama tarind on põhjasaami keeles infinitiivi- ja partitsiibitarindi lisaks üks konditsionaali perfekt väljendamise viise (vt ptk 2.2.2). Inarisaami keelejuhid vastavat tarindit aga ei tunnistanud: küsitluses hinnati selle vastuvõetavust veel madalamaks kui teiste segatarindite vastuvõetavust. Eelmainitud segatarind ei esinenud ka kordagi selles uurimuses vaadeldud materjalides.

4.3.3.2. Infinitiivitarindi eitus: *lijjii*, *lam* ja *lamaš*

Korpusega (SIKOR) töötades täheldasin, et konditsionaali perfekti infinitiivitarindi eituses võis konditsionaali mineviku konnegatiivi (*lijjii*) asemel esineda ka verbi *lede* 'olema' indikatiivi mineviku konnegatiiv ehk partitsiip (*lam* ~ *lamaš* 'olnud').⁴ Sellest lähtudes otsisin korpusest kõik järgneva ülesehitusega tarindid:

Korpuses oli kokku 60 vastavat tarindit, nendest 43 konnegatiiviga *lijjii*, 15 konnegatiiviga *lam* ja kaks konnegatiiviga *lamaš*. Leitud tarindeid võrreldes selgus, et *lam* ~ *lamaš* kasutati eelkõige verbiga *oskođ* 'uskuma' ning sellisel juhul oli vastava lause sihitiseks enamasti possessiivsufiksiga märgitud *čolmijd-* 'silmi' (nt *čolmijdân* 'minu silmi'). Selliste tarindite hulka kuulusid muu hulgas allolevad laused (49a–c).

- (49) a. *Sun ij lam osko-đ čolmi-jd-is, mut*
 3SG ei.3SG olema.PST.CNG uskuma-INF silm-PL.ACC-POSS.3 aga
tuotâ-hân tot vissâ lâi
 tõsi-PTL DEM vist olema.PST.3SG
 'Ta ei oleks uskunud oma silmi, aga see oli vist ikka tõsi...' (SIKOR)
- b. *Já ko poott-im kirdem-kiädá-n, jiem lam*
 ja kui tulema-PST.1SG lennu-jaam-ILL ei.1SG olema.PST.CNG
čolmi-jd-ân osko-đ.
 silm-PL.ACC-POSS.1 uskuma-INF
 'Ja kui tulin lennujaama, ei oleks ma oma silmi uskunud.' (SIKOR)
- c. *Sun kuovlâ-i vala orroom-viistá-n ige lamaš*
 3SG piiluma-PST.3SG veel elu-tuba-ILL ega olema.PST.CNG
osko-đ čolmi-jd-is.
 uskuma-INF silm-PL.ACC-POSS.3
 'Ta piilus veel elutuppa ega oleks oma silmi uskunud.' (SIKOR)

Eelkirjeldatud tarindeid oli korpuses kokku üheksa. Et kaks lauset esinesid korpuses kaks korda, oli tarindiga kokku moodustatud seitse eri lauset. Kõigi nende lausete kontekst oli sarnane: nähti midagi uskumatut. Ülalmainitud laused

⁴Kolmas olema-verbi mineviku partitsiibi variant *lámáš* korpuse infinitiivitarindites ei esinenud.

meenutavad nii struktuuri kui ka semantika poolest soome keele nn **propinkvatiivi**, mida Marjatta Jomppanen (2009) võrdles põhjasaami keele konditsionaali perfekti infinitiivitarindiga (vt ka ptk 2.2)⁵. Propinkvatiiv koosneb soome keeles olema-verbist ja peaverbi infinitiivist ning väljendab eelkõige peaaegu toimunud tegevust.

Et kõrvutada inarisaami keele *ij lam oskod*-tüüpi tarindit soome keele propinkvatiiviga, otsisin soome keele veebikorpusest fiTenTen14 lauseid, milles esines vastav propinkvatiivne verbitarind (eitasverb + *ollut* 'olnud' *uskoa* 'uskuda'). Korpuses fiTenTen14, milles on kokku üle 1,4 miljardi sõne, oli vastavaid lauseid 1446. Eriti palju oli selliseid lauseid, mille propinkvatiivse verbitarindi sihitiseks oli (enamasti possessiivsufiksiga märgitud) *silmiä* 'silmi' või *korvia* 'kõrvu'. Järgnevalt on välja toodud kaks lauset (50a), mis pärinevad fiTenTen14 korpusest. Võrreldes soomekeelseid näitelauseid eelnevalt kirjeldatud inarisaami keele tarindiga (vt näiteid 49a–c), selgub, et tegemist on semantiliselt väga lähedaste konstruktsioonidega, mida kasutatakse samades kontekstides.

- (50) a. **En** *ollut* **usko-a** *silmiä-ni*, *mutta*
 ei.1SG olema.PST.CNG uskuma-INF silm.PL.PART-POSS.1SG aga
totta-han se oli.
 tõsi.PART-PTL DEM olema.PST.3SG
 'Ma peaaegu ei uskunud oma silmi, aga see oli ikka tõsi.' (fiTenTen14)
- b. *Kun tuli-mme perille, en* **ollut** **usko-a**
 kui tulema.PST-1SG kohale ei.1SG olema.PST.CNG uskuma-INF
silmiä-ni!
 silm.PL.PART-POSS.1SG
 'Kui tulime kohale, ei uskunud ma peaaegu oma silmi!' (fiTenTen14)

Inarisaami keele korpuse infinitiivitarindi näidetest olid *ij lam oskod* *čolmiidis*-tüüpi tarindid siiski ainukesed, mis meenutasid kasutuse poolest soome keele propinkvatiivi. Ülejäänud infinitiivitarindid sarnanesid (nii jaatavas kui ka eitavas kõneliigis) kasutuskontekstide poolest konditsionaali perfekti partitsiibitarindile.

Peale eelmainitud *ij lam oskod* *čolmiidis*-tüüpi tarindite esines mineviku konnegatiiv *lam* tegusõnaga *oskod* 'uskuma' veel ühes infinitiivitarindis (vt näidet 51a). Sarnastes kontekstides esines korpuses ka konditsionaali perfekti infinitiivitarind konnegatiiviga

⁵Saami keelte konditsionaali perfekti infinitiivitarindit võrdles soome keele propinkvatiiviga ka Saukkonen (1965: 170–171).

lijjii (51b) ning konditsionaali perfekti partitsiibitarind (51c). Sellest võib järeldada, et antud tarind (eitusverb + konnegatiiv *lam* + infinitiiv) väljendab allolevas näites konditsionaali perfekti ehk on eitava infinitiivitarindi üks variante.

- (51) a. *Ij sun lam osko-đ, et Jovnâ-uv mátá-čč-ij*
 ei.3SG 3SG olema.PST.CNG uskuma-INF et Jovnâ-PTL oskama-COND-3SG
skelmuši-đ, mutâ nuuvt lâi keevvâ-m talle.
 petma-INF aga nii olema.PST.3SG käima-PST.PTCP siis
 'Ta ei oleks uskunud, et Jovnâgi oskaks petta, aga nii see tookord juhtus.'
 (SIKOR)
- b. *Jiem kale lijjii osko-đ paapâ-st, et sun*
 ei.1SG küll olema.COND.PST.CNG uskuma-INF papp-LOC et 3SG
puáhtá lede nuuvt kiälbuttem já skelmâ, et mana
 võima.3SG olema-INF nii autundetü ja salakaval et minema.3SG
sieidi suáládi-đ!
 pühapaik.ACC rüüstama-INF
 'Ma ei oleks küll papist uskunud, et ta võib olla nii autundetü ja salakaval,
 et läheb pühapaika rüüstama!' (SIKOR)
- c. *Jiem li-čč-ii osko-m, ete vala ive 2014*
 ei.1SG olema-COND-CNG uskuma-PST.PTCP et veel aasta.GEN 2014
meeinig lii tobbeen taggaar.
 olukord olema.3SG seal selline
 'Ma ei oleks uskunud, et olukord seal veel 2014. aastal selline on.' (SIKOR)

Konnegatiiv *lam* esines eitavas infinitiivitarindis veel viie erineva tegusõnaga. Nagu näitab allolev lause (52), võis vastav infinitiivitarind (*ij lam ävttiđ* 'ei oleks aidanud') muu hulgas esineda tingimuskõrvallauses, mille pealause öeldiseks on jaatav infinitiivitarind (*lâi jäämmiđ* 'oleks surnud').

- (52) *Jos Máárjá enni ij lam ävtti-đ suu*
 kui Maarja.GEN ema ei.3SG olema.PST.CNG aitama-INF 3SG.ACC
toi kerdij, te sun-uv lâi jäämmi-đ.
 DEM.PL.GEN kord.PL.GEN siis 3SG-PTL olema.PST.3SG surema-INF
 'Kui Maarja ema ei oleks teda nendel kordadel aidanud, siis temagi oleks surnud.'
 (SIKOR)

Kokkuvõtvalt tuleb korpuse näidete alusel tõdeda, et eri konnegatiividega moodustatud infinitiivitarindid ei ole täiesti sünonüümsed. Infinitiivitarindid

konnegatiiviga *lijjii* kasutati samades kontekstides nagu eitavat konditsionaali perfekti partitsiibitarindit. Konnegatiiv *lamaš* esines seevastu vaid sellistes infinitiivitarindites, mis sarnanesid kasutuselt rohkem soome keele propinkvatiivsele tarindile (vt näidet 49c). Ka konnegatiiv *lam* esines seitse korda sellistes *ij lam ~ lamaš oskod čolmijdis*-tüüpi tarindites (49a–b). Peale selle esines konnegatiiviga *lam* tarind aga ka kaheksas lauses, milles see väljendas konditsionaali perfekti eitust.

Et vaadelda, kuivõrd konditsionaali perfekti eitus varieerub eri informantide keelekasutuses, olin **küsitluse lünklausete** hulka lisanud laused, milles puudus eitav konditsionaali perfekt. 18 keelejuhist üheksa olid moodustanud konditsionaali perfekti infinitiivitarindeid. Kolmest infinitiivitarindit kasutanud emakeelsest informandist ei moodustanud kaks kordagi selle eitust. Ainult ühe emakeelekõneleja vastustes esines infinitiivitarind konnegatiiviga *lijjii*. Kaks emakeelekõnelejat, kes eelistasid eitusega partitsiibitarindit, olid pärit Inari valla lääneosast (vt ka ptk 4.3.2.4 kõneleja tausta rollist tarindi valikul). 14 mitte-emakeelekõnelejatest kuus olid moodustanud infinitiivitarindeid. Viis oli kasutanud ka selle eitust: kolm konnegatiiviga *lijjii* ning kaks konnegatiiviga *lam*. 18 keelejuhi seas ei olnud ühtegi informanti, kelle vastustes oleks esinenud eri konnegatiividega infinitiivitarindid.

Küsitlus sisaldas muu hulgas eelnevalt käsitletud lauset 52, mille eitavast infinitiivitarindist (*ij lam ävttiđ* 'ei oleks aidanud') oli ette antud vaid eitusverb (*ij* 'ei'). Vastajad pakkusid lünklausesse pöörddevorme verbidest *išediđ* 'aitama' ja *kááijud* 'päästma'. Allolevasse näitesse on kokku võetud erinevad eitavad konditsionaali perfekti tarindid, mida moodustati verbist *išediđ*: eitav partitsiibitarind (*ij liččii išedâm*), ootuspärane eitav infinitiivitarind konnegatiiviga *lijjii* (*ij lijjii išediđ*) ning eitav infinitiivitarind olema-verbi mineviku partitsiibiga *lam* (*ij lam išediđ*). (vt ka lünklauset 27 leheküljel 63, millesse pakuti samasuguseid tarindeid)

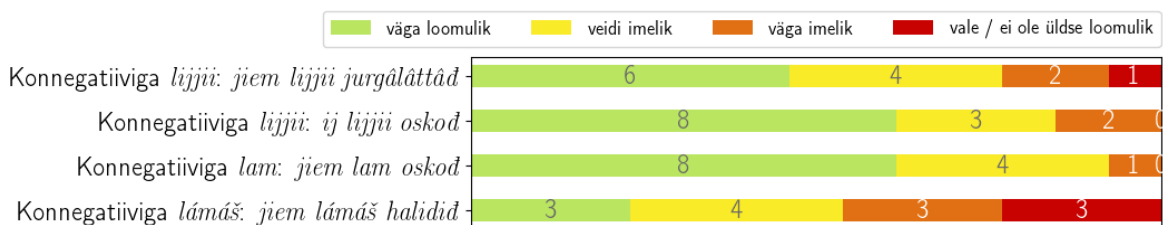
- (53) *Jos Máárjá enni ij li-čč-ii išedâ-m /*
 kui Maarja.GEN ema ei.3SG olema-COND-CNG aitama-PST.PTCP
lijjii išedi-đ / lam išedi-đ suu
 olema.COND.PST.CNG aitama-INF olema.PST.CNG aitama-INF 3SG.ACC
toi kerdij, te sun-uv lâi jäämmi-đ.
 DEM.PL.GEN kord.PL.GEN siis 3SG-PTL olema.PST.3SG surema-INF
 'Kui Maarja ema ei oleks teda nendel kordadel aidanud, siis temagi oleks surnud.'
 (Küsitluse lünkause, eri keelejuhtide vastused)

Küsitluse vastuvõetavuse hindamise katse sisaldas infinitiivitarindeid, milles esines kas konnegatiiv *lijjii* või mineviku partitsiip (*lam* ja *lámáš*). Joonisel 15 kajastub, kuidas emakeelsed keelejuhid hindasid tarindite vastuvõetavust. Kaks kõnelejat, kes olid ise lünklausetes infinitiivitarindit kasutanud, hindasid selle eitust konnegatiiviga *lijjii* väga loomulikuks. Emakeelekõneleja, kes ise infinitiivitarindit ei kasutanud, pidas seevastu konnegatiiviga *lam* moodustatud tarindit väga loomulikuks. Tarindit, milles esines konnegatiiv *lámáš*, peeti veidi või väga imelikuks, kuid mitte valeks.

Joonis 15. Emakeelsete vastajate hinnangud eitavatele tarinditele

Erinevalt emakeelekõnelejatest oli mitte-emakeelsete informantide jaoks kõige vastuvõetavam tarind konnegatiiviga *lam* (vt joonist 16). Vastavat tarindit pidasid kaheksa keelejuhti väga loomulikuks ning ainult üks väga imelikuks. Sarnaselt hinnati ka ühte osalauset, milles esines konnegatiiv *lijjii* (*ij lijji oskod* 'ei oleks uskunud'). Sama konnegatiivi *lijjii* sisaldavat infinitiivitarindit *jiem lijji jurgáláttâd* '(ma) ei oleks ümber keeranud' pidas aga ainult kuus mitte-emakeelset keelejuhti loomulikuks. Kaks eelmainitud tarindit erinevad teineteisest nii isiku ja tegusõna kui ka selle poolest, et *ij lijji oskod* esines võrdlust väljendavas kõrvallauses (*Mikâel keejâi tego ij lijji oskod čolmijdis*. 'Mikâel vaatas, nagu ei oleks oma silmi uskunud.'). *jiem lijji jurgáláttâd* aga tingimuskõrvallauses (*Jos mun jiem lijji jurgáláttâd, te...* 'Kui ma ei oleks ümber keeranud, siis...').

Joonis 16. Mitte-emakeelsete vastajate hinnangud eitavatele tarinditele

Tarindit konnegatiiviga *lámáš* hindasid mitte-emakeelsed vastajad väga erinevalt. Mõlemast joonisest (15 ja 16) järeldub aga, et see oli kõikide keelejuhtide jaoks üldkokkuvõttes teistest tarinditest ebaloomulikum.

Eelkirjeldatu näitab inarisaami keele konditsionaali perfektide varieerumise ja muutuse mitmekesisust. Peale infinitiivitarindi üldisele vähenenud kasutamisele varieerus siinse uurimuse materjalides ka selle eitus. Kui varem kasutati konditsionaali perfektide infinitiivitarindi eituses konnegatiivi *lijji*, siis hilisemates keelenäidetes (korpuses ja küsitluses) on hakatud seda moodustama ka mineviku konnegatiivi ehk partitsiibiga *lam* 'olnud'.

Põhjuseid võib olla mitu. Esiteks võib selleks pidada analoogiat: et olema-verbi imperfekti eituseks on eitusverb ja olema-verbi mineviku konnegatiiv ehk partitsiip (nt *lijjim* 'olin' : *jiem lam* '(ma) ei olnud'), on võimalik, et selle eeskujul rakendatakse mineviku konnegatiivi ka infinitiivitarindi eituses (nt *lijjim moonnâd* 'oleksin läinud' : *jiem lam moonnâd* '(ma) ei oleks läinud'). Teiseks võivad muutust mõjutada ka teised keeled. Nii moodustatakse põhjasaami keeles infinitiivitarindi eitust justnimelt olema-verbi mineviku konnegatiiviga (*lean* 'olnud', vt ka ptk 2.2.2). Põhjasaami keeles on enamike verbide mineviku konnegatiiv sama nagu mineviku partitsiip (nagu ka eesti keeles, nt *on teinud* ja *ei teinud*). Ainukeseks erandiks on olema-verb, mille mineviku partitsiip on *leamaš* (nt *lea leamaš* 'on olnud') ning mineviku konnegatiiv *lean* (nt *ii lean* 'ei olnud'). Inarisaami keeles on olema-verbi mineviku konnegatiiv identne mineviku partitsiibiga, kuid esineb kolmel kujul: *lamaš*, *lámáš* ja *lam* (vt ka ptk 1.2.2.1). Juhin siinkohal tähelepanu sellele, et infinitiivitarindi eituses kasutati mineviku partitsiipi ehk konnegatiivi *lam*, mis vastab etümoloogiliselt põhjasaami keele mineviku konnegatiivile *lean*. Küsitlusest osa võtnud mitte-emakeelekõnelejad, kes vastavaid tarindeid moodustasid, põhjasaami keelt aga ei vullanud.

Suurem mõju on siiski soome keelel, mida räägivad kõik inarisaami keele kõnelejad (vt ka ptk 4.3.1.4). Nagu eelnevalt kirjeldatud, esineb soome keeles propinkvatiiv, mis sarnaneb ülesehituselt inarisaami keele konditsionaali perfektide infinitiivitarindiga ning mille eitust moodustatakse mineviku partitsiibiga *ollut* 'olnud'. Inarisaami keele korpuses esinev *ij lam ~ lamaš oskođ čolmijdis*-tüüpi tarind sarnanes nii moodustamise kui ka kasutuse poolest soome keele eitava propinkvatiiviga (vrd *hän ei ollut uskoa silmiään* 'ta ei uskunud peaaegu oma silmi'). Mõlema puhul näib tegemist olevat keelde kinnistunud väljendiga, mis kirjeldab nähtu või nähtava uskumatust. Eesti keeles esineb sarnastes kontekstides väljend *ei uskunud oma silmi*. Ülejäänud siinses töös analüüsitud inarisaami keele (jaatavad ja eitavad) infinitiivitarindid esinesid aga samades kontekstides nagu konditsionaali perfektide partitsiibitarindidki.

4.4. Inarisaami keele konditsionaali funktsioonid

Inarisaami keele grammatikad (Olthuis 2000: 34; P. Morottaja ja Olthuis 2018: 29) kirjeldavad konditsionaali kasutust ühe või kahe lausega: konditsionaal väljendab inarisaami keeles tingimuslikkust või viisakust. Et tingiva kõneviisi kasutuskontekstid küll hõlmavad eelnimetatuid, kuid ei piirdu üksnes nendega, tutvustan kogutud uurimismaterjalide alusel konditsionaali funktsioone inarisaami keeles. Selleks annan kõigepealt (ptk 4.4.1) ülevaate eri lausetüüpidest ja kontekstidest, milles konditsionaal esines, ning võtan seejärel konditsionaali põhitähendused lühidalt kokku (ptk 4.4.2).

4.4.1. Tüüpilised kasutuskontekstid

Järgnevalt annan ülevaate inarisaami keele konditsionaali tüüpilistest kasutuskontekstidest. Näidetes on poolpaksu kirjaga esile toodud konditsionaali pöördvormid, milleks võib olla kas konditsionaali preesens või konditsionaali perfekti partitsiibi- või infinitiivitarind (vt ka ptk 4.2 ja 4.3).

4.4.1.1. Tingimuslikkust väljendavad konstruktsioonid

Nagu on täheldanud grammatikad (Olthuis 2000; P. Morottaja ja Olthuis 2018), võib konditsionaal inarisaami keeles markeerida **tingimuslikkust** ehk seostada sündmuse toimumist tingimusega. Soome ja eesti keele konditsionaali käsitlustes (nt Kauppinen 1998; Metslang 1999) on vastavat kasutust nimetatud ka **raamtõlgenduseks** (vt ptk 2.1.2): sündmus ei toimu tegelikus, vaid irreaalses või võimalikus maailmas ehk kujutletud raamis. Inarisaami keeles võib konditsionaal tingimuslikkust väljendavas lauses esineda nii tingimuskõrvallauses (*protasis*) kui ka pealauses (*apodosis*). Lauses 54 kajastub, et tingimuskõrvallauset juhatab sisse sidesõna *jis* 'kui' (ka *jos*) ning pealause võib sellistes konstruktsioonides alata korrelatiivse sidesõnaga *te* 'siis'.

- (54) *Jis li-čč-ih* *čuárvu-m* *ustevláš saani-jd,* *te*
kui olema-COND-2SG hüüdma-PST.PTCP sõbralik sõna-PL.ACC siis
li-čč-ih *uážžu-m* *ustevláš vástádâsâ-id-uv.*
olema-COND-2SG saama-PST.PTCP sõbralik vastus-PL.ACC-PTL
'Kui oleksid hüüdnud sõbralikke sõnu, siis oleksid saanud sõbralikke vastuseidki.'
(SIKOR)

Konditsionaali kasutatakse eelnevalt kirjeldatud tingimuskonstruktsioonides, kui väljendatud sündmus on **kontrafaktiivne** ehk kui see jäi minevikus teostumata (vt lauset 54) või vastandub olevikus tegelikkusele. Samuti võib see väljendada tuleviku sündmuse **kõrget hüpoteetilisust** ehk selle esinemise väikest tõenäosusest. Eelmainitud *jis ~ jos* 'kui' asemel võib tingimuskõrvallauset sisse juhatada ka sidesõna *ko* 'kui' (vt näidet 35 leheküljel 68 ja 37 lk 69), mis muidu väljendab ajalist suhestatust (vt 49 lk 79) või võrdlust (vt 48 lk 77).

Tingimus võib avalduda ka määrusena. Näiteks väljendab *sämikielâittáá* 'saami keelteta' allolevas lauses (55) kontrafaktiivset tingimust (*kui ta ei oskaks saami keeli*).

- (55) *Sämikielâ-i-ttáá sun ij ubâ puávtá-čč-ii olášutti-d-gin*
 saami keel-PL-ABE 3SG ei.3SG üldse saama-COND-CNG teostama-INF-PTL
tááláá pargoo-s.
 praegune.ACC töö.ACC-POSS.3
 'Saami keelteta ta ei saaks üldse teostadagi oma praegust tööd.' (SIKOR)

Konditsionaal võib märkida hüpoteetilisust ka siis, kui tingimus jääb lauses väljendamata. Tingimus võib sel juhul selguda laiemast kontekstist või jääda hoopis ebamääraseks. Nii märgib näiteks konditsionaali perfekt *jiem liččii oskom* 'ma ei oleks uskunud' lauses 56 hüpoteetilisust ilma, et see seostuks konkreetse tingimusega.

- (56) *Jiem li-čč-ii osko-m, ete vala ive 2014 meeinig*
 ei.1SG olema-COND-CNG uskuma-PST.PTCP et veel aasta.GEN 2014 olukord
lii tobbeen taggaar.
 olema.3SG seal selline
 'Ma ei oleks uskunud, et olukord seal veel 2014. aastal selline on.' (SIKOR)

4.4.1.2. Soov- ehk optatiivsed laused

Konditsionaali kasutatakse ka **soov-** ehk **optatiivsetes** lausetes, milles soovitud sündmus on vaatlushetkel irreaalne. Nagu näites 57, võib soovi sel juhul lugeda kui eelnevalt kirjeldatud tingimuskonstruktsiooni tingimuslauset (*kui ma vaid teaksin*), tingimusest sõltuv sündmus (nt ... *siis saaksin vastata*) jääb aga väljendamata.

- (57) *Ko tiädá-čč-im-uv!*
 kui teadma-COND-1SG-PTL
 'Kui ma vaid teaksin!' (SIKOR)

4.4.1.3. Vastanduvad rindosalaused

Raamtõlgendus võib rakenduda ka **rindlausetes**, milles **sidesõnaga *mut* 'aga'** algav osalause väljendab olukorda või sündmust, mis takistab teise sündmuse teostumist. Et teises osalauses kirjeldatud sündmus tegelikkuses aset ei leia, on see kontrafaktiivne ning vastav öeldis tingivas kõneviisis. Sellised rindlaused ei sisalda tingimuskonstruksiooni, kuid sellegipoolest on konditsionaaliga väljendatud sündmuse (mitte)toimumine seotud mingisuguse tingimusega (vt näidet 58, mida võib tõlgendada ka kui: *püüaks sealt kalu, kui noot ei oleks jäätunud.*).

- (58) *Tyest kodá-čč-ij kuoli-jd, mut nyetti lii*
DEM.LOC püüdma-COND-3SG kala-PL.ACC aga noot olema.3SG
kolmu-m
jäätuma-PST.PTCP

'Püüaks sealt kalu, aga noot (kalapüügivõrk) on jäätunud.' (AČ: 53, UM)

4.4.1.4. Möönd- ehk kontsessiivsed laused

Mõtteline vastandus leidub ka **põimlausetes**, mille kõrvallauseks on **möönd- ehk kontsessiivne lause**. Sellistes põimlausetes (vt näidet 59) kehtib pealauses väljendatu (*Ante ij tuostâm povvâstidgin* 'Ante ei julgenud naerdagi') hoolimata sellest, et kehtib ka mööndlauses väljendatu (*veik ličij halijdâm* 'kuigi oleks tahtnud'). Nagu näitelauses näha, algavad inarisaami keeles mööndlaused tüüpiliselt sidesõnaga *veik(â)* 'kuigi' ning sisaldavad konditsionaali.

- (59) *Ante ij tuost-âm povvâsti-đ-gin, veik li-č-ij*
Ante ei.3SG julgema-PST.PTCP naerma-INF-PTL kuigi olema-COND-3SG
halijd-âm.
tahtma-PST.PTCP

'Ante ei julgenud naerdagi, kuigi oleks tahtnud.' (SIKOR)

Näitelauses (59) vastandub mööndlause pealausele: pealauses kirjeldatud sündmus kehtib **vaatamata** mööndlauses kirjeldatud sündmusele. Peale selle võib mööndlause kirjeldada ka sündmuse või tegevuse asjaolusid (näiteks kus, millal või kuidas miski toimus või kes selle toime pani), millest pealause sündmuse tõesus ei sõltu. Sellisel juhul kehtib pealauses väljendatu **olenemata** mööndlauses kirjeldatud asjaoludest.⁶

⁶Eesti keele süntaks (EKS: 732) eristabki *vaatamata-* ja *olenemata-*tüüpi mööndlauseid.

Näiteks ei püsinud lauses 60 üks kinni *olenemata* sellest, *kuidas* üritati seda kinni panna, ning lauses 61 ei tohi lapsed midagi öelda *olenemata* sellest, *kes* küsib. Näitelausetes kajastub, et ka seda tüüpi mööndlaused algavad inarisaami keeles tüüpiliselt sidesõnaga *veik(â)* 'kuigi' ning sisaldavad konditsionaali.

- (60) *Uksâ ij cuápcânâ-m kiddâ, veik mij maht láim*
 üks ei.3SG püsimä-PST.PTCP kinni kuigi 1PL kuidas olema.PST.1PL
pieijâ-đ.
 panema-INF

'Üks ei püsinud kinni, ükskõik kuidas me oleksime ka pannud.' (AČ: 137, UM)

- (61) *Párnáá-h, veik kii koijáđi-č-ij tist maid, te epped*
 laps-PL kuigi kes küsima-COND-3SG 3PL.LOC mis.ACC siis ei.3PL
uážu sárnu-đ maiden
 võima.CNG ütlema-INF midagi.ACC

'Lapsed, ükskõik kes teilt midagi küsiks, te ei või midagi öelda...' (SIKOR)

4.4.1.5. Soovi, kavatsust või mõtet väljendavad komplementlaused

Peale raamtõlgenduse on konditsionaalil Kauppi (1998) järgi veel teine kasutusvaldkond, mida on eesti keeles nimetatud **intentsioonitõlgenduseks** (R. Pajusalu ja K. Pajusalu 2010). Intentsioonitõlgenduse puhul väljendab konditsionaal sündmust või olukorda, mille toimumist soovitakse.

Intentsioonitõlgenduse valdkonda kuuluvad inarisaami keeles muu hulgas **komplementlaused**, mis laiendavad **tahet avaldavat predikaati**. Sellised predikaadid on *halijdiđ* 'tahtma' (näide 62), *väättiđ* 'nõudma' (63), *tuáivuđ* 'lootma' (64) ja *vyerdiđ* 'ootama' (65).

- (62) *Sun haalijđ, et párnáá-h finnii-čč-ii siämmáá mahđulášvuodâ-id,*
 3SG tahtma.3SG et laps-PL saama-COND-3SG sama.GEN võimalus-PL.ACC
ko maid sun lii finni-m.
 nagu mis.PL.ACC 3SG olema.3SG saama-PST.PTCP

'Ta tahab, et lapsed saaksid samu võimalusi, nagu ta on saanud.' (SIKOR)

- (63) *Vaadâ-i, et äijih luášta-čč-ij muu olgos*
 nõudma-PST.3SG et vanaisa laskma-COND-3SG 1SG.ACC välja

'Nõudis, et vanaisa laseks mu välja...' (SIKOR)

(64) *Puátteevuodâ-st tuáivu-m, et mist li-čč-ii täst*
 tulevik-LOC lootma-1SG et 1PL.LOC olema-COND-3PL DEM.LOC
oovdâs-uv šiev eellim iävtu-h tääbbin tavveen.
 edasi-PTL hea elu.GEN tingimus-PL siin põhjas
 'Tulevikust loodan, et meil oleks sellest edasigi head elutingimused siin põhjas.'
 (SIKOR)

(65) *Tääl Ánná eromâšávt vuord-ij tom, et pesâ-čč-ij*
 nüüd Ánná eriti ootama-PST.3SG DEM.ACC et pääsema-COND-3SG
muštâli-đ Heekâ-n tast, maggaar hirmos oho-loppâ
 jutustama-INF Heikkâ-ILL DEM.LOC milline hirmus nädal.GEN-lõpp
sust lâi lamaš.
 3SG.LOC olema.PST.3SG olema.PST.PTCP
 'Nüüd Ánná ootab eriti seda, et saaks Heikkâle rääkida sellest, milline hirmus
 nädalavahetus tal on olnud.' (SIKOR)

Eelnevate näidetega sarnanevad ka **komplementlaused**, mis väljendavad **mõtet** või **kavatsust** ning milles esineb samuti konditsionaal. Pealause predikaat võib sel juhul olla näiteks *meridid* 'otsustama' (66), *smiettâd* 'mõtlemata' (67) või *iävtuttid* 'soovitama' (68). Mõttekäik võib pealause ilmnedas ka muul moel, näiteks võib komplementlause täiendada pealause esinevat sõna *juurdâ* 'mõte' (69).

(66) *Mun merid-im, et vuálgâ-čč-im jo tuorâstuv Helsig-ân.*
 1SG otsustama-1SG et lahkuma-COND-1SG juba neljapäev.GEN Helsingi-ILL
 'Ma otsustasin, et läheksin juba neljapäeval Helsingisse.' (SIKOR)

(67) *Sun smietâ-i, et li-č-ij hitruu vâldi-đ Heeihâ*
 3SG mõtlemata-PST.3SG et olema-COND-3SG tore võtma-INF Heikkâ.ACC
motomin pááikâ-n keččâ-đ Säämi eellim.
 mõnikord kodu-ILL vaatama-INF Saamimaa elu.ACC
 'Ta mõtles, et oleks tore viia Heikkât kunagi koju Saamimaa elu vaatama.'
 (SIKOR)

(68) *Iävtutt-im, et meiddei Äijihjäävri Äijih-st*
 soovitama-PST.1SG et ka Äijihjävri.GEN Äijih-LOC
tohhuu-čč-ii siämmáálágán-eh tutkâmuš-ah.
 tegema.PASS-COND-3PL samasugune-PL uurimus-PL
 'Soovitasin, et ka Äijihjävri (Ukonjärvi) Äijih-saarest saaks tehtud samasugused
 uurimused.' (SIKOR)

- (69) *Vala muáddi ive tassaaš sun lâi navdâšâ-m*
 veel mõni aasta.GEN tagasi 3SG olema.PST.3SG nautima-PST.PTCP
ton jurdu-st, et mottoom ive keččin sun tiävdá-čč-ij
 DEM.GEN mõte-LOC et paar aasta.GEN pärast 3SG täitma-COND-3SG
oles ihe-čyede!
 terve aasta-sada.ACC
 'Veel mõni aasta tagasi oli ta nautinud seda mõtet, et paari aasta pärast täituks
 tal terve aastasajand!' (SIKOR)

4.4.1.6. Otstarbe- ehk finaallused

Konditsionaal esines ka **otstarbelausetes** ehk kõrvallausetes, mis algavad sidesõnaga *et(e)* 'et' ning väljendavad millegi **otstarvet ehk taotletud tagajärge**. Näiteks taotleb lauses 70 vanaema seda, et lapsed ei läheks omapäi järve peale.

- (70) *Ákku lii motomin mainâstâ-m Hirškiikâ-n já*
 vanaema olema.3SG mõnikord jutustama-PST.PTCP Hirškikkâ-ILL ja
Muárjá-n vuáŋŋáá-st, ete párnáá-kyevtis iävvá monâ-čč-ii ohtuu
 Myerji-ILL näkk-LOC et laps-DU ei.3DU minema-COND-CNG üksi
jäävri oolâ.
 järv.GEN peale
 'Vanaema on mõnikord jutustanud Hirškikkâle ja Myerjile näkist, et lapsed ei
 läheks üksi järve peale.' (SIKOR)⁷

Otstarbelause võib kirjeldada ka **funktsiooni**, milleks miski või keegi on **sobiv või sobimatu**. Nii ei olnud näites 71 hang piisavalt kõva (järelilikult sobimatu), et see oleks ka karupoegi kandnud (funktsioon).

- (71) *Cuáŋui ij lam nuuvt koorâs, et tot lâi*
 hang ei.3SG olema.PST.CNG nii kõva et DEM olema.PST.3SG
täid-gin kyeddi-đ.
 DEM.PL.ACC-PTL kandma-INF
 'Hang ei olnud nii kõva, et see oleks neidki kandnud.' (AČ: 51, liP)

⁷Lauses 70 esinevat sufiksit *-kyevtis* on kirjeldatud kui assotsiatiivset duaali (vt M. Morottaja 2007a: 57). Assotsiatiivne duaal viitab korraga kahele olendile: väljendatud olendile (lauses oleva *párnáákyevtis* puhul *páárnáš* 'laps') ning teisele, selle juurde kuuluvale olendile (näiteks lapse mängukaaslasele). Ometi võib sufiks väljendada ka homogeenset kaksust. Nii on sõna *párnáákyevtis* lauses 70 loomulikult tõlkida kui 'lapsed, kaks last', mitte kui 'üks laps kellegi teisega', mille tõttu kasutasin morfeemtõlkes ainult lühendit DU. (vt ka Müller 2018)

4.4.1.7. Kaudkõne

Korpuses (SIKOR) leidus palju konditsionaali näiteid **komplementlausetes**, mis laiendasid tegusõna **kuullâđ** 'kuulma'. Tegemist on **kaudkõnega**, milles refereeritakse kelleltki teiselt saadud informatsiooni. Konditsionaali võidakse sellistes kõrvallausetes kasutada olenemata sellest, kas informatsiooni allikas on teada (näide 72) või mitte (73). Inarisaami keele konditsionaali eesti keele vasteks sellistes kõrvallaustes on kaudne kõneviis ehk kvotatiiv.

- (72) *Táálu emed-ist Isá Máárjá-st kuull-im, et lodde*
 maja.GEN perenaine-LOC Isá Máárja-LOC kuulma-PST.1SG et lind
li-č-ij navitti-st já ton nommâ **li-č-ij** Kvakkâ.
 olema-COND-3SG laut-LOC ja DEM.GEN nimi olema-COND-3SG Kvakkâ
 'Maja perenaiselt Isá Máárjalt kuulsin, et lind olevat laudas ja selle nimi olevat Kvakkâ.' (SIKOR)

- (73) *La-m kale kuullâ-m, et orjâlâš-ah li-čč-ii*
 olema-1SG küll kuulma-PST.PTCP et põhjasaam-PL olema-COND-3PL
kiävttä-m Ruávinjaargâ-st noomâ Roavvenjárga.
 kasutama-PST.PTCP Ruávinjaargâ-LOC nimi.ACC Roavvenjárga
 'Olen küll kuulnud, et põhjasaamid olevat Ruavinjáárga kohta kasutanud nime Roavvenjárga.' (SIKOR)

Uurimistöö analüüsitud materjalides kasutati refereerivas kõrvallauses harilikult indikatiivi, kui selle juurde kuuluva pealause predikaadiks oli mõni muu tegusõna (näiteks *ettâđ* 'ütlemata'). Erandiks olid muu hulgas kaudkõnet väljendavad komplementlaused, mille pealauses esines **eitas** (vt näidet 74). Sellisel juhul väljendab konditsionaal referaadi kontrafaktiivsust ehk seda, et kõrvallauses väljendatu jäi ütlemata.

- (74) *Ij-hân kihheen lah ettâ-m, et sämi-kaanda-h*
 ei.3SG keegi olema.CNG ütlemata-PST.CNG et saami-poiss-PL
li-čč-ii hyeneb-eh!
 olema-COND-3PL halvem-PL
 'Ega keegi pole öelnud, et saami poisid oleksid halvemad!' (SIKOR)

4.4.1.8. Relatiivlaused

Eelmainitud kontrafaktiivsus mõjutab ka kõneviisi valikut relatiivlausetes. Konditsionaali kasutati analüüsitud inarisaami keele näidetes **relatiivlausetes**, mille väljendatud sündmus või kirjeldus on **kontrafaktiivne** (vt näidet 75), **hüpoteetiline** või muul moel **modaalselt märgendatud**, näiteks soovitav (76).

- (75) *Iä lah lamaš äšši-tobdee-h, kiäst li-č-ij*
 ei.3PL olema.CNG olema.PST.PTCP asi-tundja-PL kes.LOC olema-COND-3SG
sehe anarâš-kielâ ete kreika- teikkâ heprea-kielâ-táidu.
 nii inarisaami-keel.GEN et kreeka- või heebrea-keel.GEN-oskus
 'Ei ole olnud asjatundjaid, kellel oleks nii inarisaami kui ka kreeka või heebrea keele oskus.' (SIKOR)

- (76) *Mist láá hirmâd uccáá tagar-eh ulmuu-h, kiäh*
 1PL.LOC olema.3PL hirmus vähe selline-PL inimene-PL kes.PL
mátá-čč-ii oppâ-materiaal-âid rähti-đ.
 oskama-COND-3PL õpe-materjal-PL.ACC koostama-INF
 'Meil on hirmus vähe selliseid inimesi, kes oskaksid õppematerjale koostada.'
 (SIKOR)

4.4.1.9. Võrdlused ja tajuverbe laiendavad komplementlaused

Veel üks konditsionaali kasutuskontekste inarisaami keeles on **tajuverbi orrood 'tunduma'** laiendavad **komplementlaused**. Komplementlause algab sellisel juhul tüüpiliselt sidesõnaga *tego ~ tegu* 'nagu' (vt näidet 77), harvemini ka sidesõnaga *et(e)* 'et' (78), ning selle öeldis on konditsionaalis.

- (77) *Oro tego tovláá-h ääigi-h iälláá-čč-ii.*
 tunduma.3SG nagu muistne-PL aeg-PL elavnema-COND-3PL
 'Tundub, nagu muistsed ajad tuleksid tagasi.' (SIKOR)

- (78) *Oro-i et jäämmim li-č-ij finni-m lopâlii*
 tunduma-PST.3SG et surm olema-COND-3SG saada-PST.PTCP lõplik.ACC
vuáitu.
 võit.ACC
 'Tundus, nagu (et) surm oleks saanud lõpliku võidu.' (SIKOR)

Peale selle esines konditsionaal selle uurimistöö raames analüüsitud keelenäidetes ka verbi *nevttiđ* 'välja nägema' laiendavas komplementlauses (79) ning muudes **võrdlust** väljendavates (osa)lausetes. Ka sellistes lausetes eelnes konditsionaalile harilikult sidesõna *tego* ~ *tegu* 'nagu' (80).

- (79) *Puásui, mii neevt-ij tegu li-č-ij*
 põhjapõder mis välja_nägema.PST.3SG nagu olema-COND-3SG
povvâst-âm
 naerma-PST.PTCP
 'Põhjapõder, kes nägi välja nagu oleks naernud' (SIKOR)

- (80) *Na tot lâi mestâ tegu li-č-ij lamaš olmooš*
 no DEM olema.3SG peaaegu nagu olema-COND-3SG olema.PST.PTCP inimene
 'No see oli peaaegu nagu oleks olnud inimene...' (AČ: 31, IiP)

4.4.1.10. Viisakus, tagasihoidlikkus ja väite pehmendamine

Nagu mainitakse ka grammatikates (Olthuis 2000: 34; P. Morottaja ja Olthuis 2018: 29), võib konditsionaal inarisaami keeles tähistada viisakust. Nii esineb see näiteks **viisakates küsimustes** (vt näidet 81) ja **palvetes** (82).

- (81) **Finnii-čč-im-uv** mun täst purrâmâš?
 saama-COND-1SG-PTL 1SG siit toit.ACC
 'Kas ma saaksin siit süüa?' (AČ: 147, HS)
- (82) *Enni, jos vala ráhtá-čč-ih kolmâ havduu munjin, tot*
 ema kui veel panema-COND-2SG külm.ACC hautis.ACC 1SG.ILL DEM
lii pyeri.
 olema.3SG hea
 'Ema, kui sa paneksid mulle veel külma hautist, see on hea.' (AČ: 263, IP)

Viisakust või **tagasihoidlikkust** väljendab konditsionaal ka **ettepanekutes**. Näiteks teeb keelejuht allolevas lauses (83) ettepaneku, et ta võiks jutustada lugu rebasest.

- (83) *Tuot riemnjis-maainâs kal li-č-ij vala*
 DEM rebane-lugu küll olema-COND-3SG veel
 'See rebaselugu oleks küll veel...' (AČ: 75, MM)

Eelmainitud näidetes (81–83) kasutati konditsionaali **öeldu pehmendamiseks** ehk kirjeldatud sündmuse **võimalikkuse või vajalikkuse astme alandamiseks** (vt ka EKS: 164). Nagu küsimuste ja ettepanekute puhul, kasutatakse konditsionaali ka soovide ja kavatsuste pehmendamiseks. Nii võib näiteks konditsionaal verbist *halijdiđ* 'tahtma' pehmendada tahteavaldust ja sel viisil väljendada viisakust või tagasihoidlikkust (vt näidet 84).

- (84) *Mun halijdi-čč-im lede tuu ustev.*
 1SG tahtma-COND-1SG olema.INF 2SG.GEN sõber
 'Ma tahaksin olla sinu sõber.' (SIKOR)

Uurimismaterjali kvantitatiivses analüüsis (vt ptk 4.1) selgus, et just **modaalverbid** (nagu ka ülalmainitud *halijdiđ* 'tahtma') esinesid selle uurimistöö raames analüüsitud näidetes väga sageli konditsionaalis. Kõige sagedamini konditsionaalis esinev modaalverb oli *kolgâđ* 'pidama', mille puhul konditsionaal alandas vajalikkuse astet ja võis nii väljendada näiteks ettepanekut (vt näidet 85).

- (85) *Mij kolgâ-čč-ijm vissâ vuoiŋâsti-đ täst.*
 1PL pidama-COND-1PL vist puhkama-INF DEM.LOC
 'Me peaksime vist sellest puhkama.' (SIKOR)

4.4.1.11. Episteemiline modaalsus

Verbi *kolgâđ* 'pidama' konditsionaalivormi sisaldav tarind võib väljendada ka **episteemilist modaalsust** ehk kõneleja hinnangut kirjeldatud olukorra või sündmuse **tõenäosuse** kohta. Näiteks tahtis allolevat lauset (86) lausunud kõneleja kõigepealt öelda, et seal *on* (*láá*) kummitusi, kuid jäi siis selle väite tõenäosuses kõhkleva ning lõpetas lause öeldes, et seal *peaks olema* (*kolgâččii lede*) kummitusi.

- (86) *Tobbeen láá... kolgâ-čč-ii lede kome-h.*
 seal olema.3PL pidama-COND-3PL olema.INF kummitus-PL
 'Seal on... peaks olema kummitusi.' (AČ: 63, MV)

4.4.2. Inarisaami keele konditsionaali põhitähendused

Eelnev peatükk (4.4.1) andis ülevaate inarisaami keele konditsionaali tüüpilistest kasutuskontekstidest. Selle uurimistöö raames analüüsitud näidetes esines tingiv kõneviis muu hulgas tingimuslikkust väljendavates konstruktsioonides, soovlauses, vastanduvates rindosalauses, mööndlauses, soovi või kavatsust väljendavates komplementlauses, otstarbelauses, kaudkõnes, relatiivlauses ning võrdlustes. Peale selle kasutati konditsionaali ka öeldu pehmemdamiseks ehk kavatsuse, soovi või väite **episteemilise võimalikkuse (tõenäosuse) või vajalikkuse astme alandamiseks**. Sellisel juhul võib konditsionaal väljendada ebakindlust, viisakust või tagasihoidlikkust.

Eelloetletud lausetüüpides ja kontekstides võis konditsionaali asemel esineda ka mõni muu kõneviis, näiteks indikatiiv. Tingiva kõneviisi kasutus (mõne muu kõneviisi asemel) viitab kirjeldatud olukorra või sündmuse **irreaalsusele, kontrafaktiivsusele** või **hüpoteetilisusele**. Nii kasutatakse seda näiteks relatiivlauses just siis, kui sellega väljendatud kirjeldus vastandub tegelikkusele või on muul moel **modaalselt märgendatud**, näiteks soovitav. Nagu tingiva kõneviisi nimetusest järeldub (*konditsionaal* < ld *condiciō* ~ *conditiō* 'kokkulepe; tingimus'), seostub selle kasutus peale selle tihti **tingimuslikkusega**: sellega väljendatud kontrafaktiivne või hüpoteetiline sündmus võiks või oleks võinud mingisugusel tingimusel aset leida.

Eelnevat kokku võttes ilmneb, et konditsionaali kasutatakse inarisaami keeles sarnasel viisil nagu ka eesti ja soome keeles. Eesti ja soome keele konditsionaali funktsioonide kirjeldamisel (vt Kauppinen 1998; Metslang 1999) on eristatud **raami- ja intentsioonitõlgendust**: esimese puhul väljendab konditsionaal sündmuse toimumist irreaalses ehk võimalikus maailmas; teise puhul sündmust, mille toimumist soovitakse. Samast jaotusest on võimalik lähtuda ka inarisaami keele tingiva kõneviisi funktsioonide kirjeldamisel. Et need funktsioonid hõlmavad seega ka kasutuskontekste, milles muudes keeltes esineb **subjunktiiv** või **konjunktiiv**, kuulub ka inarisaami keele tingiv kõneviis nende konditsionaalide hulka, mida Thieroff (2010) nimetas „ida konditsionaaliks“. (vt ka ptk 2.1.2)

Kokkuvõte

Saami keeled on üksteisele lähedased sugulaskeeled, mis moodustavad nelja riiki läbiva murrete kontiinumi ning millel on sõltuvalt keelest kuni neli erinevat kõneviisi (indikatiiv, imperatiiv, konditsionaal ja potentsiaal). Siinse magistritöö teemaks on konditsionaal ehk tingiv kõneviis, mis on saami keeleteaduses peale Hans-Hermanni Bartensi väitekirja (1980) võrdlemisi vähe tähelepanu pälvinud. Käesoleva töö teooriaosas anti grammatikate alusel ülevaade konditsionaalist tänapäeva saami keeltes ning empiirilises osas käsitleti eri andmestike näitel ühe saami keele – inarisaami keele – konditsionaali varieerumist ja kasutust.

Murrete kontiinum peegeldub ka konditsionaali moodustamises. Läänepoolsemates saami keeltes on selle tunnuseks *-l-* ning idapoolsemates *-č- ~ -Xč-*, milles *X* tähistab sulghäälikut. Idapoolsemates läänesaami keeltes (Lule ja põhjasaami keeles) varieerusid sufiksids sõltuvalt murdest. Peale selle erines juba Bartensi (1980) kogutud keelenäidetes konditsionaali produktiivsus keeliti: kõige läänepoolsemates keeltes (lõuna-, Ume ja Pite saami keeles) liitus selle tunnus vaid olema-verbi tüvele ning muudest verbidest moodustati konditsionaali analüütiliselt (olema-verbi konditsionaalist ja peaverbi infinitiivist). Käesoleva töö teooriaosas selgus, et eelmainitud keelte tänapäeva kõnelejad konditsionaali enam ei kasuta. Konditsionaal on produktiivsuse kaotanud ka Lule saami keeles: Bartensi vaadeldud Lule saami materjalides esines ka sünteetiline konditsionaal, kuid hilisemate kirjelduste kohaselt on keeles säilinud vaid eelkirjeldatud analüütiline moodustamisviis. Idapoolsemates saami keeltes, sealhulgas inarisaami keeles, on konditsionaal jätkuvalt produktiivne.

Konditsionaali minevikku ehk perfektu moodustatakse saami keeltes liitvormina. Selleks võib olla tarind, mis koosneb olema-verbi konditsionaalist ja peaverbi mineviku partitsiibist (nt inarisaami *liččijm mainâstâm* 'oleksime jutustanud', siinses töös *partitsiibitarind*). Peale selle võib seda väljendada ka tarind, mis koosneb olema-verbi indikatiivi imperfektist ja peaverbi infinitiivist (*lâim mainâstid* 'oleksime jutustanud', otsetõlkes „olime jutustada“, siin *infinitiivitarind*). Kahe konditsionaali perfektu tarindi varieerumine inarisaami keeles on selle magistritöö üks keskseid teemasid.

Inarisaami keele konditsionaali kirjeldasin eri ajastutest pärinevate andmestike alusel. Uurimismaterjaliks olid ühelt poolt Erkki Itkose 1952. aastal kogutud inarisaami keelenäited, mis ilmusid kogumikus „Inarinsaamelaisia kielennäytteitä. Aanaarkielä čájttuzeh“ (AČ, 1992), ning teiselt poolt inarisaami keele korpus (SIKOR), mis koosneb eelkõige ajakirjaartiklitest. Et koguda ka toimetamata näiteid tänapäeva keelekasutust, viisin 2020. aasta kevadel läbi veebipõhise küsitluse, mis keskendus konditsionaali perfekti varieerumisele ning koosnes lünklausetest ja vastuvõetavuse hindamise katsest.

Inarisaami keeles liitub konditsionaali preesensis verbitüvele tunnus -čč- ~ -č- (varem transkribeeritud ka kujul -š-), millele järgneb pöördelõpp. Bartens (1980: 190) täheldas, et inarisaami keeles leidub ka üksikuid analüütilisi konditsionaali näiteid, milles olema-verbi konditsionaalile järgneb peaverbi infinitiiv (*ličij keevvâđ* 'käiks', otsetõlkes „oleks käia“). Siinse magistritöö raames analüüsitud materjalides ei leidnud see kinnitust: konditsionaali preesensit moodustati vaid eelmainitud sünteetilisel viisil.

Töö empiirilise osa põhirõhk oli konditsionaali perfektil, mida väljendatakse inarisaami keeles kahe eelnevalt mainitud tarindiga. Analüüsis vaatlesin, millised tegurid (teguõna, kasutuskontekst, kõneliik ja kõneleja taust) mõjutavad selle varieerumist. Eri uurimismaterjalides ilmnes, et peaverbiga *leđe* 'olema' kasutati üldjuhul partitsiibitarindit (nt *liččim lamaš* 'oleksin olnud'). Kahe tarindi kasutuskontekstid kattusid suuremas osas. Erinevus tuli esile vaid tingimuslikkust väljendavates lausetes, milles tarindi valik sõltus teise osalause öeldisest. Tingimus- ja pealause kasutati varem infinitiivitarindit juhul, kui mõlemad osalauseid väljendasid konditsionaali perfekti (v.a olema-verbiga). Kui teine osalause väljendas teist aega või kõneviisi, kasutati partitsiibitarindit. Tänapäeva keeles sellist erinevust enam ei ole, selle asemel eelistatakse sama tarindi kasutust mõlemas osalause. Kõneliigi mõju konditsionaali perfekti varieerumisele sõltus kõneleja taustast: nii 1952. kui ka 2020. aasta keelenäidetes ei moodustanud ükski läänemurde esindaja infinitiivitarindi eitust. Küsitluse vastuvõetavuse hindamise katse näitas aga, et infinitiivitarindi eitus oli läänemurde kõneleja jaoks siiski loomulik.

Kuigi mõlemad tarindid esinesid kõigis selle uurimuse raames analüüsitud materjalides, viitasid eri ajastute andmestikud sellele, et konditsionaali perfekti varieerumine on inarisaami keeles muutumas. 1952. aastal kasutati selle väljendamiseks mõlemat tarindit peaaegu samal määral, tänapäeva kõnelejad

eelistasid aga partitsiibitarindit. Põhjuseks võib ühelt poolt olla keelesisene analoogia: ka teistes kõneviisides moodustatakse perfekti mineviku partitsiibiga (nt indikatiivis *lep mainâstâm* 'oleme jutustanud'). Et ka soome keeles väljendatakse konditsionaali perfekti olema-verbi ja mineviku partitsiibist koosneva tarindiga (nt *olisimme kertoneet* 'oleksime jutustanud'), võib arengut teiselt poolt põhjustada ka soome keele interferents. Inarisaami keel on ainuke saami keel, mida räägitakse ainult Soomes ning soome keele mõju inarisaami keelele aja jooksul üha rohkem kasvanud (vt ka M. Morottaja 2007a; Olthuis 2007; Olthuis 2009; Pasanen 2015).

Uurimismaterjalides oli aimata ka kõnelejate vanusest sõltuv suundumus: nooremad informandid kasutasid pigem partitsiibitarindit. Et võimalik keelemuutus kajastub just noorema põlvkonna keelekasutuses, on ootuspärane. Nii on ka hiljutistes inarisaami keele käsitlustes (Olthuis 2007: 316; Pasanen 2015: 348) täheldatud, et noorte kõnelejate keelekasutus erineb vanemate rääkijate omast ning et erinevused tulenevad eelkirjeldatud soome keele interferentsist. Peale selle võib keelemuutust mõjutada hiljutise taaselustamise käigus tekkinud suur mitte-emakeelekõnelejate hulk, kelle emakeeleks on soome keel. Nii näitas ka siinse uurimuse raames läbi viidud küsitlus, et L2-kõnelejad moodustasid emakeelekõnelejatest protsentuaalselt vähem infinitiivitarindeid ning pidasid infinitiivitarindeid ka vähem vastuvõetavaks.

Siinse töö raames analüüsitud materjalides esinesid ka varasemates uurimustes kirjeldamata konditsionaali perfekti variandid. Ühelt poolt olid selleks segatarindid, mis esinesid vaid kolme 1952. aastal lindistatud keelejuhi kõnes. Segatarindid sarnanesid ülesehituselt infinitiivitarindile, kuid infinitiivi asemel kasutati nendes mineviku partitsiipi. Et hilisemates kirjalikes allikates vastavaid tarindeid ei leitud, võib neid pidada spontaanse kõne nähtuseks, mis ei ole keelde kinnistunud. Teiselt poolt varieerus uuemates keelenäidetes (korpuses ja küsitluses) infinitiivitarindi eitus.

Infinitiivitarindi eitust enamikes saami keelte kirjeldustes ei mainita. Käsesoleva magistritöö teooriaosas selgus, et seda moodustatakse kahel viisil. Läänesaami keeltes (põhja-, Lule ja Pite saami keeles) koosneb see eitusverbist, olema-verbi mineviku konnegatiivist ja infinitiivist (nt põhjasaami *ii lean sáhhtit* 'ei oleks saanud', vrd *ii lean* 'ei olnud'). Idasaami keeltes (inari-, kolta- ja akkalasaami keeles) esineb infinitiivitarindi eituses seevastu konnegatiiv, mis on samakujuline nagu olema-verbi mitmuse kolmanda isiku indikatiivi imperfekt (nt inarisaami *ij lijjii pyehtid* 'ei oleks saanud', vrd *sij lijjii* 'nad olid').

Siinse töö empiiriline osa näitas, et korpuses ja küsitluses kasutati ka inarisaami keele infinitiivitarindi eituses olema-verbi mineviku konnegatiivi ehk partitsiipi *lam* 'olnud'. Et *lam* esineb ka olema-verbi imperfekti eituses (nt *lâi* 'oli' : *ij lam* 'ei olnud'), on võimalik, et seda rakendatakse analoogselt ka infinitiivitarindi eituses (nt *lâi pyehtid* 'oleks saanud' : *ij lam pyehtid* 'ei oleks saanud'). Põhjasaami keeles erineb olema-verbi mineviku konnegatiiv (*lean*, nt *ii lean* 'ei olnud') mineviku partitsiibist (*leamaš*, nt *lea leamaš* 'on olnud'). Inarisaami keeles on need kokku langenud, mille tulemusel esineb olema-verbi mineviku partitsiip ehk konnegatiiv kolmel erineval kujul: *lamaš* ~ *lámáš* ~ *lam*. Neist kõige sagedasem on *lamaš*, mis esineb näiteks korpuses olema-verbi imperfekti eituses (nt *ij lamaš* 'ei olnud') peaaegu kaks korda rohkem (1359) kui *lam* (790). On tähelepanuväärne, et konditsionaali perfekti infinitiivitarindi eituses kasutati seevastu *lam*, mis vastab etümoloogiliselt põhjasaami olema-verbi mineviku konnegatiivile *lean*. Analüüsitud keelenäidetes moodustati inarisaami keele infinitiivitarindi eitust enamasti siiski varasematele kirjeldustele vastava konnegatiiviga *lijji*.

Analüüsis arvestasin ka soome keele propinkvatiiviga, mis väljendab eelkõige peaaegu toimunud tegevust (nt *olin tulla* 'oleksin peaaegu tulnud') ning on ülesehituselt sama nagu inarisaami keele konditsionaali perfekti infinitiivitarind. Inarisaami keele korpuses esines korduvalt *ij lam* ~ *lamaš oskod čolmijdis*-tüüpi tarind, mis koosnes eitusverbist, olema-verbi mineviku konnegatiivist ehk partitsiibist *lam* (harvemini ka *lamaš*), verbist *oskod* 'uskuma' ning possessiivsufiksiga märgitud sihitisest *čolmijd*- 'silmi'. Tarind sarnanes nii struktuuri kui ka kasutuse poolest soome keele eitava propinkvatiiviga (vrd *hän ei ollut uskoa silmiään* 'ta ei uskunud peaaegu oma silmi'). On tõenäoline, et eelkirjeldatud inarisaamikeelne väljend on laenatud soome keelest. Et soome keele propinkvatiivi eitust moodustatakse olema-verbi mineviku partitsiibiga *ollut* 'olnud', võis see mõjutada ka eelnevalt mainitud konnegatiivi varieerumist infinitiivitarindi eituses (*lam* ~ *lijji*).

Eelnevat kokku võttes ilmneb, et inarisaami keeles on konditsionaal endiselt väga produktiivne. Konditsionaali perfekti iseloomustab muutuv mitmetasandiline variatsioon. Partitsiibitarindi laialdasem kasutus tänapäeva inarisaami keeles võib tuleneda nii keelesisest analoogiast kui ka soome keele interferentsist. Samade teguritega võib seletada ka hiljuti keelde tekkinud uut konditsionaali perfekti varianti ehk infinitiivitarindi eitust olema-verbi mineviku konnegatiiviga *lam* 'olnud'.

Peale konditsionaali moodustamise käsitlesin ka selle kasutust. Uurimismaterjali

alusel andsin ülevaate inarisaami keele konditsionaali tüüpilistest kasutuskontekstidest ning põhitähendustest. Sarnaselt eesti ja soome keele konditsionaalile, võib inarisaami keele konditsionaal peale tingimuslikkuse väljendada ka üldisemalt irreaalsust, kontrafaktiivsust või hüpoteetilisust. Konditsionaali kasutati ka öeldu pehmendamiseks ehk selle episteemilise võimalikkuse (tõenäosuse) või vajalikkuse astme alandamiseks. Eesti ja soome keele konditsionaali kirjeldustes on eristatud raami- ja intentsioonitõlgendust, millest esimene tähistab konditsionaali sündmuse toimumist raamis ehk kujutletud maailmas ning teine märgib intentsiooni ehk sündmust, mille toimumist soovitakse. Sama jaotust võib rakendada ka inarisaami keele konditsionaali funktsioonide kirjeldamisel. Selle funktsioonid hõlmavad seega kasutuskontekste, milles muudes maailma keeltes esineb subjunktiiv või konjunktiiv.

Modaalsust ja kõneviise on soome-ugri keeleteaduses viimasel ajal uurinud muu hulgas Petar Kehayov (2017), kes vaatles neid neljas läänemeresoome keeles (kesklüüdi, isuri, vadjä ja idasetu keeles). Kehayov käsitles modaalsust ja kõneviisi hääbuvate keelte ehk keelesurma kontekstis ning võttis leitud muutused tendentsidena kokku. Ühe tendentsina märgib ta, et konditsionaal on imperatiivist rohkem muutustele aldis, mille põhjuseks peab ta konditsionaali kontseptsuaalset keerukust (Kehayov 2017: 294, 299). Tendents peab paika ka saami keeltes: imperatiiv on kõigis saami keeltes säilinud, konditsionaali produktiivsus varieerub seevastu sõltuvalt keelest. Kehayovi uurimuse (2017) fookuses olnud läänemeresoome keeled on kõik Venemaal kõneldud vähemuskeeled. Saami keeli räägitakse aga neljas riigis, mille tõttu konditsionaali kasutuse erinevustes võib täheldada vastava enamuskeele mõju. Nii on konditsionaal produktiivsem nendes saami keeltes, mille enamuskeeles on moodustuse ja kasutuse poolest lähedane kõneviis. Siinse magistritöö empiiriline osa näitas, et sellisel juhul võib enamuskeele interferents aga mõjutada konditsionaali varieerumist.

Käesolev uurimus andis vaid põgusa ülevaate inarisaami keele konditsionaali varieerumisest ja kasutusest, mis on tingitud nii magistritöö kui ka analüüsitud keelenäidete suhteliselt piiratud mahust. Suurem keelejuhtide arv võimaldaks kirjeldada inarisaami keele konditsionaali, selle kasutuskontekste ja varieeruvust üksikasjalikumalt. Tulevikus võiks uurimisteemale läheneda ka laiahaardelisemalt, näiteks kaasates uurimusse muid saami keeli või käsitledes kõneviise ja/või modaalsust üldisemalt.

Lühendid

1	esimene isik	IMP	imperatiiv ehk käskiv kõneviis
2	teine isik	INF	infinitiiv ehk tegevusnimi
3	kolmas isik	LOC	lokatiiv
ABE	abessiiv ehk ilmaütle	PART	partitiiv ehk osastav
ACC	akusatiiv	PASS	passiiv
ACTESS	aktsiooni essiiv	PL	pluural ehk mitmus
ATTR	atribuut ehk täiend	POSS	possessiivsufiks ehk omastusliide
CNG	konnegatiiv	POT	potentsiaal
COM	komitatiiv ehk kaasaütlev	PSBL	possibilitiiv
COND	konditsionaal ehk tingiv kõneviis	PST	minevik
DAT	daativ	PTCP	partitsiip ehk kesksõna
DEM	demonstratiiv ehk näitav asesõna	PTL	partikkel
DU	duaal ehk kaksus	SBJV	subjunktiiv ehk konjunktiiv
GEN	genitiiv ehk omastav	SG	singular ehk ainsus
ILL	illatiiv ehk sisseütlev		

Kirjandus

- Aikio, Ante 2009.** The structure of North Saami. Course handout. Salt Lake City: The University of Utah, Department of Linguistics.
- Aikio, Ante, Jussi Ylikoski (forthcoming).** North Saami. – The Oxford Guide to the Uralic Languages. Ed. by Marianne Bakró-Nagy, Johanna Laakso, Elena Skribnik. Oxford: Oxford University Press.
- Bartens, Hans-Hermann 1980.** Die Verwendung von Konditional und Potential im Lappischen. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 177. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Bergsland, Knut 1946.** Røros-lappisk grammatikk. Et forsøk på strukturell språkbeskrivelse. Oslo: Aschehoug.
- EKS = Erelt, Mati, Tiit Hennoste, Liina Lindström, Helle Metslang, Renate Pajusalu, Helen Plado, Ann Veismann 2017.** Eesti keele süntaks. Toim. Mati Erelt, Helle Metslang. Eesti keele varamu III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- EKG II = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993.** Eesti keele grammatika II. Süntaks. Toim. Mati Erelt, Tiiu Erelt, Henn Saari. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Feist, Timothy 2010.** A Grammar of Skolt Saami. Doctoral dissertation. Manchester: University of Manchester.
- Gertten, Daniel Z. von 2015.** Huvuddrag i umesamisk grammatikk. Masteroppgåve ved Institutt for lingvistiske og nordiske studiar. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Halász, Ignác 1893.** Népköltési gyűtemény a Pite lappmark Arjepluogi egyházkerületéből. Svéd-lapp nyelv V. Budapest: Magyar tudományos akadémia.
- Halász, Ignác 1896.** Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Svéd-lapp nyelv VI. Budapest: Magyar tudományos akadémia.
- Helander, Nils Ø. 1980.** En undersøkelse av bruken av modus potentialis og noen av dens modalitetssynonymer. Hovedoppgave i samisk språk ved Ural-Altaisk Institutt. Oslo: Universitetet i Oslo.

- ILW = Itkonen, Erkki 1986.** Inarilappisches Wörterbuch I. A–K. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Jomppanen, Marjatta 2009.** Pohjoissaamen ja suomen perusinfinitiivi vertailussa *leat* ja *olla*-verbien yhteydessä. Väitöskirja. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kauppinen, Anneli 1998.** Puhekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kehayov, Petar 2017.** The Fate of Mood and Modality in Language Death. Evidence from Minor Finnic. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Kert = Керт, Георгий Мартынович 1971.** Саамский язык (кильдинский диалект): фонетика, морфология, синтаксис. Ленинград: Издательство «Наука». Ленинградское отделение.
- Korhonen, Mikko 1967.** Die Konjugation im Lappischen: morphologisch-historische Untersuchung. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 143. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Korhonen, Mikko 1981.** Johdatus lapin kielen historiaan. Suomalaisen Kirjallisuuden toimituksia 370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korhonen, Mikko, Jouni Moshnikoff, Pekka Sammallahti 1973.** Koltansaamen opas. Castrenianumin toimitteita 4. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- IK = Koskimies, Aukusti Valdemar, Toivo Immanuel Itkonen 1918.** Inarinlappalaista kansantietoutta. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 40. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lagercrantz, Eliel 1926.** Sprachlehre des Westlappischen nach der Mundart von Arjeplog. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 55. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lehtiranta, Juhani 1992.** Arjeploginsaamen äänne- ja taivutusopin pääpiirteet. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 212. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lehtola, Veli-Pekka 1994.** Saamelainen evakko. Rauhan kansa sodan jaloissa. Vaasa: City sámit.
- Magga, Ole Henrik, Lajla Mattsson Magga 2012.** Sørsamisk grammatikk. Karasjok: Davvi Girji.
- Metslang, Helle 1999.** Is the Estonian and Finnish Conditional actually a Conditional? – Estonian: Typological studies III. Ed. by Mati Ereht. Publications

- of the Department of Estonian of the University of Tartu 11. Tartu: University of Tartu, 97–127.
- Metslang, Helle, Maria-Maren Sepper 2010.** Mood in Estonian. – Mood in the Languages of Europe. Ed. by Björn Rothstein, Rolf Thieroff. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 528–550.
- Miestamo, Matti, Eino Koponen 2015.** Negation in Skolt Saami. – Negation in Uralic languages. Ed. by Matti Miestamo, Anne Tamm, Beáta Wagner-Nagy. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 353–375.
- Morottaja, Matti 2007a.** Anarâškielâ ravvuuh. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Morottaja, Matti 2007b.** Puoh koonstâid ferttee kevttiđ. – Anarâš-lostâ (juovlâmáánu).
- Morottaja, Petter, Marja-Liisa Olthuis 2018.** Inarinsaamen kielioppi. Käsikiri.
- Moshnikoff, Satu, Jouni Moshnikoff, Eino Koponen 2009.** Koltansaamen koulukielioppi. Sää'm kiöl kiöllvuä'ppes škoo'u li vääras. Inari: Saamelaiskäräjät.
- Müller, Merit 2018.** Az inari számi asszociatív duálisának alkalmazása és értelmezése összehasonlítva a magyar asszociatív többsel. – Ösvények, 72–78.
- Nickel, Klaus Peter 1994.** Samisk gramatikk. 2. opplaget. Kárášjohka: Davvi Girji o.s.
- Nielsen, Konrad 1979.** Lærebok i lappisk (samisk). Utarbeitet på grunnlag av dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino. Grammatikk, tekster og glossar. 1. Grammatikk. Lydlære, formlære, orddannelseslære og syntaks samt tillegg. Bind I. 2. opplag. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nyyssönen, Jukka 2007.** "Everybody recognized we were not white". Sámi identity politics in Finland 1945–1990. Tromsø: University of Tromsø.
- Okura, Eve K. 2017.** Language Nests and Language Acquisition: An Empirical Analysis. Doctoral dissertation. Honolulu: University of Hawai'i at Mānoa.
- Olthuis, Marja-Liisa 2000.** Kielâoppâ. Inari: Sämitigge.
- Olthuis, Marja-Liisa 2003.** Uhanalaisen kielen elvytys: esimerkkinä inarinsaame. – Virittäjä 2003/4, 568–579.
- Olthuis, Marja-Liisa 2007.** Anarâškielâ iäláskitemm tutkâm já puátteevuodâ visioh. – Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve

2007. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Olthuis, Marja-Liisa 2009.** Mii kirjekielâ lii já maht tot šadda? – Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta. Toim. Klaas Ruppel.
- Olthuis, Marja-Liisa 2013.** Anarâškielâ servi já kielâpiervâleh. – Anarâš-lostâ (juovlâmáánu).
- Olthuis, Marja-Liisa, Suvi Kivelä, Tove Skutnabb-Kangas 2013.** Revitalizing Indigenous Languages: How to Recreate a Lost Generation. Bristo: Multilingual Matters.
- Olthuis, Marja-Liisa, Trond Trosterud 2015.** Inarinsaamen lingvistinen suunnittelu kieliteknologian valossa. – AGON 1-2/2015.
- Pajusalu, Renate, Karl Pajusalu 2004.** The Conditional in Everyday Estonian: Its Form and Functions. – *Linguistica Uralica* Vol 40/4. Ed. by Väino Klaus, Tiit-Rein Viitso, 257–269.
- Pajusalu, Renate, Karl Pajusalu 2010.** Konditsionaal relatiivlauses. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 1–2, 243–254.
- Palmer, Frank Robert 2001.** Mood and Modality. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pasanen, Annika 2015.** Kuávsui já peeivičuovâ 'Sarastus ja päivänvalo', Inarinsaamen kielen revitalisaatio. *Uralia Helsingiensia* 9. Helsinki: Unigrafia Oy.
- Pasanen, Annika 2018.** This Work is Not for Pessimists. – *The Routledge Handbook of Language Revitalization*. Ed. by Leanne Hinto, Leena Huss, Gerald Roche. Oxfordshire: Routledge.
- Rantala, Leif, Aleftina Sergina 2009.** Áhkčila sápmelaččat. Oanehis muitalus sámejoavkku birra, man mañimuš sámegielalaš olmmoš jámii 29.12.2003.
- Riese, Timothy 1984.** The conditional sentence in the Ugrian, Permian and Volgaic languages. Vol. 3. Vienna: VWGÖ III.
- Rießler, Michael (forthcoming).** Kildin Saami. – *The Oxford Guide to the Uralic Languages*. Ed. by Marianne Bakró-Nagy, Johanna Laakso, Elena Skribnik. Oxford: Oxford University Press.
- Ruong, Israel 1943.** Lappische Verbalableitung dargestellt auf Grundlage des Pitelappischen. Uppsala: Almqvist och Wiksell.

- Rätsep, Huno 1971.** Kas kaudne kõneviis on kõneviis? – Keel ja struktuur 5, 45–69.
- Saarikivi, Janne 2011.** Saamelaiskielet – nykypäivää ja historiaa. – Saamentutkimus tänään. Toim. Irja Seurujärvi-Kari, Petri Halinen, Risto Pulkkinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 77–119.
- Sammallahti, Pekka 1998.** The Saami languages: an introduction. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Saukkonen, Pauli 1965.** Itäerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Sjaggo, Ann-Charlotte 2015.** Pitesamisk gramatikk – en jämförande studie med lulesamiska. Senter for samiske studier, Skriftserie nr. 20. Tromsø: Sámi dutkamiid guovddáš/Senter for samiske studier.
- Spiik, Nils Eric 1989.** Lulesamisk grammatik. Luleå: Sameskolstyrelsen.
- Zaikov = Зайков, Петр Мефодьевич 1980.** Бабинский диалект саамского языка (фонологическо-морфологическое исследование). Петрозаводск: Карельский филиал АН СССР, Институт языка литературы и истории.
- Thieroff, Rolf 2010.** Moods, moods, moods. – Mood in the Languages of Europe. Ed. by Björn Rothstein, Rolf Thieroff. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1–30.
- Tóth, Enikő 2006.** A Semantic Approach to Mood Choice in Complement Clauses with Special Reference to Hungarian. Doctoral dissertation. Debrecen: Debreceni Egyetem.
- Türk, Helen 2019.** Consonantal quantity systems in Estonian and Inari Saami. Doctoral dissertation. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Wilbur, Joshua 2014.** A grammar of Pite Saami. Studies in Diversity Linguistics 5. Berlin: Language Science Press.
- Ylikoski, Jussi (forthcoming).** Lule Saami. – The Oxford Guide to the Uralic Languages. Ed. by Marianne Bakró-Nagy, Johanna Laakso, Elena Skribnik. Oxford: Oxford University Press.
- Ylikoski, Jussi 2016.** Future Time Reference in Lule Saami, with Some Remarks on Finnish. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics 7–2, 209–244.

Materjali allikad

AČ = **Itkonen, Erkki 1992**. Inarinsaamelaisia kielenäytteitä. Aanaarkielâ Čájtuzeh. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

fiTenTen14 = **Finnish Web Corpus**. TenTen corpora. Version 8.8.2014. <https://www.sketchengine.eu/fitenten-finnish-corpus/>. Vaadatud 10.5.2020.

SIKOR = **Saami International Korpus**. UiT The Arctic University of Norway and the Norwegian Saami Parliament's Saami text collection, Version 06.11.2018. <http://gtweb.uit.no/korp>. Vaadatud 15.11.2019.

Konditionalist já ton perfekt mulsâšudmist anarâškielâst. *Čuákánkiäsu*

Majemuš vijdes tutkâmuš konditionalist ađai iähtutäävist sâmi Kielâin almostui ive 1980 (Bartens), ko konditional kavnui vala puoh sâmi Kielâin. Tastmaņa sâmi Kielâi konditional ij lah tutkum sierâ. Taan Pro Gradu -tuudhâlm ulmen lii uásild tevdiđ čielgâ tutkâmušraaigijd kuovttijn vuovviin. Tuudhâlm teoreetlâš uásist puáhtoo oovdân konditional táálái sâmi Kielâi kielâoopâi mielđ já empiirisâš uásist čááitâm anarâškielâ konditional já ton perfekt mulsâšuddâm.

Sâmi Kielah šadda jotkuuvâš kuávlukielâi ráiđuš, mii uáinoo meid täpiluokkavuáhâduvâst. Konditional preesens tubdâldâhhân lii uárjisâmi Kielâin *-l-* já pajekielâst sehe nuorttâsâmi Kielâin *-(X)č-*, mast *X* meerhâš klusil. Ton lasseen kavnui viestârumos sâmi Kielâin konditional preesens littohäämi, mii hâmmejuvvoo leđe-veerbâ konditionalist já uáiviveerbâ infinitivist. Juulevsâmi Kielâst littohäämi lii puáttâm synteetlii konditional preesens sajan já ton viestârpeln (maadâ-, ummee- já pittáamsâmi Kielâst) konditional lii lappum ollásávt. Pajekielâst já nuorttâsâmi Kielâin synteetlâš konditional lii kuittâg vala-uv produktivlâš.

Sâmi Kielâin láá kyehti konditional perfekt littohäämi. Vuosmuš hâmmejuvvoo leđe-veerbâ konditionalist já uáiviveerbâ partisiiphäämist (taan tuudhâlmist *partisiiprááhtus*, om. anarâškielâst *mun liččim halijdâm*) já lii tienuuvt siämmáálágán ko nuorttâmeerâsyemmilâš kielâi (om. suomâkielâ) konditional perfekt. Nubbe hâmmejuvvoo leđe-veerbâ indikativ imperfektist já uáiviveerbâ infinitivist (taan tuudhâlmist *infinitiivrááhtus*, om. *mun lijjim halijdid*).

Taan tuudhâlmist iidiđ meid, et sâmi Kielâi konditional perfekt infinitiivráhtus puáhtá kieldiđ kyevtináál. Uárjisâmi Kielâin (pittáamsâmi-, juulevsâmi- já pajekielâst) kieldee infinitiivrááhtus siskeeld tâi siskeldij leđe-veerbâ moonnâm ääigi kieldimhäämi, mii kiävttoo meid kieldee indikativ imperfektist (om. pajekielâst *mon in lean* 1SG NEG.1SG leđe.PST.CNG 'mun jiem lamaš', vrd. *mon in lean háliidi-t* 1SG NEG.1SG leđe.PST.CNG halijdiđ-INF 'mun jiem lijjii halijdid'). Nuorttâsâmi Kielâin (anarâš-,

nuorttâlâš- já äkkilsämikielâst) tast kávnoo ereslágán leđe-veerbâ kieldimhäämi (*lijji, le'jje, lejjiš*), mii lii siämmáš ko maanġâlho kuálmád persovn indikativ imperfekt (om. anarâškielâst *sij lijji, vrd. mun jiem lijji halijdiđ*).

Pro Gradu -tuudhâlm empiirisâš uásist totkoo konditional mulsâšuddâm anarâškielâst, mii kulá nuorttâsämikielâi juávkun. Analyysist kiddejim huámmášume meid toos, et kielârevitalisaatio puáđusin láá lasanâm L2-sárnooh, kiäi vuosmuš kielâ lii suomâkielâ já kiäi kielâkevttim sáttá vaiguttiđ mulsâšudmân. Tutkâmuš amnâstâh hámmejuvvoo kuulmâ uásist: (1) 12 anarâš kielâčáittusijn, kiäi mainâsijd Erkki Itkonen paddij 1952 Anarist (*Aanaarkielâ čájtuzeh*, 1992); (2) anarâškielâ čallum korpusist SIKOR já (3) viermikojâdállâmtutkâmušâst, maid čodâldittim kiđđuv 2020 já mii vuájui konditional perfekt mulsâšudmân.

Analyys čaaitij, et konditional lii anarâškielâst ain-uv uáli produktivlâš. Konditional preesensist kiävttoo tubdâldâhhân -čč- ~ -č- (tooleeb meid -š-). Konditional preesens littohäämi (tego juulevsämikielâst) taan tuudhâlm amnâstuvâst ij kavnum.

Tuudhâlm puoh amnâstuvâin tiättojii kuohtuuh konditional perfekt liittohäämih, partisip- sehe infinitivrááhtus. Konditional perfekt mulsâšudmân vaiguttii eres toválduvah. Jis uáiviveerbâ lâi *leđe*, te kevttui masa tuše partisiprááhtus. Konditionalcelkkuin konditional perfet häämi sorjoi tast, et maggaar verbâ lii konditionalcelkkuu nube ciälkkusist. Uárjipele anarâšah iä kiävttám infinitivrááhtus kieldee celkkust.

Anarâškielâ konditional perfekt kevttim já mulsâšudmân lii kuittâg muttuumin. 1952 ive amnâstuvâst tiättojii kuohtuuh konditional perfekt liittohäämih masa siämmáá ennuv. Korpus já kojâdállâm puátuseh čaittii eresnáál, et táálááh sárnooh kevttih partisiprááhtus eenâb. Nubástus aggâ puáhtá leđe kielâ siskiibiälááš analogia, tastko meid eres täpiluokain perfekt liittohäämi siskeeld partisip (om. indikativist *mun lam halijdâm*). Ton lasseen mulsâšudmân sáttá vaiguttiđ suomâkielâ interferens: suomâkielâst-uv konditional perfekt littohäämi hámmejuvvoo leđe-veerbâ konditionalist já uáiviveerbâ partisiphäämist (om. *ol-isi-n halu-nnut* leđe-COND-1SG halijdiđ-PST.PTCP ‘liččim halijdâm’).

Tááláá kielâ amnâstuvâst (korpusist já kojâdâlmist) mulsâšuddâm kavnu meid konditional perfekt kieldim infinitivrááhtusist. Pajeláá mainâšum kieltimhäämi *lijji* saajeest kieldee infinitivrááhtusist tiettui motomin leđe-veerbâ moonnâm äägi kieltimhäämi *lam*. Tot-uv nubástus puáhtá puáttiđ kielâ siskiibiälááš analogiast,

tastko *lam* kiävttoo meid kieldee indikativ imperfektist (om. *mun jiem lam halijdiđ*, vrd. *mun jiem lam*).

Analyysist kiddejim huámmášume meid suomâkielâ *propinkvativân*, mii hâmmejuvvoo leđe-veerbâ indikativ imperfektist já uáiviveerbâ infinitivist, tego anarâškielâ konditional perfekt infinitivrááhtus-uv. Propinkvativ meerhâš táválávt, et miinii ličij masa šoddâm (om. *olin mennä* leđe.PST.1SG moonnâđ.INF 'lijjim masa moonnâđ'). Korpus amnâstuv miel propinkvativ merhâšume lii luávnejum anarâškielân tuše oovtâ kiärdoo olgospyehtimist: *ij lam oskođ čolmijdis* < suomâkielâst *ei ollut usko-a silmiä-än* NEG.3SG leđe.PST.PTCP oskođ-INF čalme.PL.PART-POSS.3SG 'ij lam oskođ čolmijdis'. Puoh eres tábáhtusâin anarâškielâ infinitivrááhtus tiettui siämmáin kontekstijn ko konditional perfekt partisiprááhtus.

Analyys majemuš uási kiedâvuš konditional kevttim anarâškielâst almolávt. Konditional tijpâlâš kevttimkonteksteh láá konditionalcelkkuuh sehe optativ-, konsessiv-, komplement- já finaalciaäkkuseh; viärdádellee ciäkkuseh já relativciäkkuseh, moh almotteh tuoivuid tâi epituodálášvuodâ. Ton lasseen, konditional puáhtá almottid ustevlášvuodâ, timedid tuoivuid já nággusijd sehe merhâšid episteemlâš moodaalvuodâ. Kevttim peeleeest anarâškielâ konditional sulâstit kielâtieltust eennâb kovvejum suomâ- já eestikielâ konditional. Tagarin tot kulá "nuortâ konditional" kategorian (kj. Thieroff 2010) ađai ton kevttim västid uásild subjunktiv tâi konjunktiv kevttim eres kielâin.

Lasetutkâmušah (sehe vijdâsub amnâstuv) puávtáččii adeliđ pyereeb ibárdâs konditionalist já täpiluokkavuáháduvâst tááláá anarâškielâst sehe sâmiikielâin ubânâsân, eromášávt kiddiimáin huámmášume taan tuudhâlmist kovvejum nubástussáid.

On the conditional mood and the variation of its perfect tense in Aanaar Saami. *Summary*

The last comprehensive study on the conditional mood in the Saami languages dates back to 1980 (Bartens), when the conditional still occurred to varying degrees in all Saami languages. For the past 40 years, the Saami conditional hasn't been the subject of further studies. This thesis aims to partly fill the evident research gap in two ways. Firstly, its theoretical part presents the current state of the conditional in the Saami languages based on recent grammars. Secondly, its empirical part investigates the conditional and the variation of its perfect in Aanaar (Inari) Saami.

The Saami languages form a dialect continuum which is reflected also in their mood system. The conditional present has two markers, one of which (-*l-*) is found in the West, the other (-(*X*)č-, where *X* marks a plosive) predominantly in the East. In addition, the westernmost Saami languages also show a synonymous periphrastic construction consisting of the verb 'to be' in the conditional and the infinitive of the main verb. This analytic construction has largely replaced the synthetic conditional in Lule Saami. Even more to the West (in South, Ume and Pite Saami), both, the synthetic and the analytic conditional, have been lost entirely. In the Saami languages to the East, on the other hand, the synthetic conditional present is still productive.

The conditional perfect can be expressed by two periphrastic constructions. The first construction consists of the verb 'to be' in the conditional and the past participle of the main verb (hereinafter *participle construction*, e.g. Aanaar Saami *mun li-čč-im halijdâ-m* 1SG be-COND-1SG want-PST.PTCP 'I would have wanted'). As such, it is similar to the conditional perfect found in Finnic languages. The second construction consists of the verb 'to be' in the past tense and infinitive of the main verb (hereinafter *infinitive construction*, e.g. *mun lijjim halijdi-d* 1SG be.PST.1SG want-INF 'I would have wanted').

The present study sheds light on another aspect in the variation of the conditional perfect: there are two ways to negate the infinitive construction. In the Western branch of Saami (Pite, Lule and North Saami), the past tense connegative of the verb 'to

be' (*lam*, *lim*, *lean*) is used, which is also found in the negated past indicative (e.g. North Saami *mon in lean* 1SG NEG.1SG be.PST.CNG 'I wasn't', cf. *mon in lean hálíidi-t* 1SG NEG.1SG be.PST.CNG want-INF 'I wouldn't have wanted'). The languages of the Eastern branch (Aanaar, Skolt and Akkala Saami) use a separate connegative (*lijjii*, *le'jje*, *lejjiš*) which is the same as the 3rd person plural indicative past of the verb 'to be' (e.g. Aanaar Saami *sij lijjii* 3PL be.PST.3PL 'they were', cf. *mun jiem lijjii halijdi-d* 1SG NEG.1SG be.COND.PST.CNG want-INF 'I wouldn't have wanted').

The empirical part of the thesis describes the variation and use of the conditional in one Eastern Saami language, Aanaar Saami. Aanaar Saami is traditionally spoken in the northernmost part of Finland and, with a number of 350–450 speakers, is classified as a severely endangered language. Its recent revitalisation has caused a significant growth in the number of L2 speakers whose native language is Finnish. These speakers' possible impact on the language is also been taken into account in this study.

The analysed data consists of three parts: (1) languages samples of twelve native speakers collected in 1952 by Erkki Itkonen; (2) the online corpus of written Aanaar Saami texts (SIKOR) and (3) an online survey which was conducted in spring 2020. The online survey focused on the above-mentioned variation of the conditional perfect and consisted of fill-in-the-blank sentences as well as a grammaticality judgement test.

The analysis showed that the conditional mood is still very productive in Aanaar Saami. Its present tense is formed with the suffix *-čč-* ~ *-č-* (earlier also *-š-*) which is placed between the stem of the verb and the personal ending. There is no record of an analytic conditional present in Aanaar Saami.

In the Aanaar Saami data of the present study, both conditional perfect constructions were found. Their use was influenced by various factors. With the main verb *lede* 'to be', the participle construction was used with some very few exceptions. In conditional sentences, the use of either conditional perfect construction depended on the predicate of the other clause. Speakers from the Western part of Inari only used the participle construction with negation.

However, ongoing changes could be attested in regard to the variation of the conditional perfect. In the language data from 1952, the participle and the infinitive construction occurred with about the same frequency. In contrast, the contemporary data showed a clear shift towards the participle construction. The underlying reason for this development might be language-internal analogy (the periphrastic perfect

forms of other moods are also formed with the past participle). Besides that, it can also be explained by linguistic interference: in Finnish, the conditional perfect is expressed by a structurally similar participle construction (e.g. *ol-isi-n halu-nnut* be-COND-1SG want-PST.PTCP ‘I would have wanted’).

In the contemporary data, the negation of the infinitive construction was formed in two ways. In addition to the connegative *lijjii* described above, in few cases also the past tense connegative of the verb ‘to be’ (*lam*) is used. Again, this might be the result of language-internal analogy, as the connegative *lam* is also found in the negated past indicative (e.g. *mun jiem lam halijdi-d* 1SG NEG.1SG be.PST.CNG want-INF ‘I wouldn’t have wanted’, cf. *mun jiem lam* 1SG NEG.1SG be..PST.CNG ‘I wasn’t’).

Attention was also paid to the Finnish *propinquate* which structurally resembles the infinitive construction of the Saami conditional perfect. The propinquate implicates an action that was almost or about to be carried out (e.g. *olin mennä* be.PST.1SG go-INF ‘I almost went; I was about to go’). Based on data from the corpus, the Finnish propinquate meaning has been borrowed into Aanaar Saami only in one reoccurring expression, i.e. *ij lam oskod čolmi-jd-is* NEG.3SG be.PST.CNG believe-INF eye-PL.ACC-POSS.3 < Finnish *ei ollut usko-a silmiä-än* NEG.3SG be.PST.PTCP believe-INF eye.PL.PART-POSS.3SG ‘(s)he almost didn’t believe his/her eyes’. In all other instances, the infinitive construction of the conditional perfect is used in the same contexts as the participle construction.

The last part of the analysis also gives an overview of the typical contexts in which the conditional occurs. Among these are conditional sentences as well as optative, concessive, complement and final clauses; clauses of comparison; instances of reported speech and relative clauses which carry the notion of desirability or irreality. Besides that, the conditional is used to express politeness, to soften wishes and statements and to mark epistemic modality. In its use, the Aanaar Saami conditional resembles the more thoroughly described conditional moods found in Finnish and Estonian. As such, it falls into the category of the "Eastern conditional" (see Thieroff 2010), i.e. it partly corresponds to the subjunctive or conjunctive mood found in other languages.

Further research (including more comprehensive data) could provide a deeper insight into the conditional mood as well as the mood system of Aanaar Saami and the Saami languages in general, especially taking into consideration the recent changes attested in the present thesis.

Lisa 1. Inarisaamikeelne küsitlus

Anarâškielâ koiĵadâllâmtutkâmuš

Tiervâ!

Muu nommâ lii Merit Müller. Mun luuvâm Eestist, Tartu ollâopâttuvâst syemmilâš-ugrilâš kielâid já tuudhâm jieččân Pro Gradu -tudhâlmist anarâškielâ.

Taan koiĵadâllâmtutkâmuš ulmen lii selvâttiđ, maht táálááh sárnooh sárnuh já fiettejeh anarâškielâ. Koiĵadâlmân västidem áinoon iähtun lii anarâškielâ táidü (ij lah tehálâš, maht já kost tun lah máttám anarâškielâ). Koiĵadâllâm álgá koččâmâšâiguin västideijee tuáváázist, maid čuávuh kulmâ pargopitá. Pargopittáid iä lah puástu teikkâ hyenes västádâsah. Tehálâš lii tuše tot, et västádâsah vuáđuduveh tuu kielâfiätun. Västidem pištá suulân 15 minuttid.

Koiĵadâllâm lii anonym já västádâsâid kiävtám tuše jieččân tudhâlmist.

Jis tust láá lasekoččâmâšah, te vääldi ohtâvuodâ muin: merit.myller@gmail.com

Tuávááštiäđuh

* Kost tun lah meddâl?

* Kuás tun lah šoddâm?

- ☐ ive 2000 maŋa
- ☐ 1990-lovvoost
- ☐ 1980-lovvoost
- ☐ 1970-lovvoost
- ☐ 1960-lovvoost
- ☐ 1950-lovvoost
- ☐ ovdil ive 1950

* Mii lii tuu suhâpeeli?

- o Almai
- o Nissoon
- o Eres / jiem haalijd miäruštállâđ

* Maid kielâid tun sáárunh?

* Maht tun kuvviiččih jieijâd anarâškielâ tááidu?

? Ovdâmerkkân: *mun lam eenikielâlâš teikkâ mun jiem lah eenikielâlâš, mut sáárnum pyereest jna.*

* Kuás já kost tun lah máttám anarâškielâ? Valjid puáhtá meid eenâb ko oovtâ vástádâs. Jis tun lah máttám anarâškielâ eres saajeest, valjii "Eres"já muštâl târhibeht.

- o Párnážin pääihist (perrust sárunh anarâškielâ)
- o Párnážin anarâškielâlâš peivitipšoost/kielâpiervâlist
- o Párnážin škoovlâst
- o Rävisolmožin Säämi máttááttâškuávdáást
- o Rävisolmožin ollâopâttuvâst
- o Eres: _____

* Mon távjá tun kiävtáh anarâškielâ?

	jyehi peeivi	maŋgii ohhoost	maŋgii máánust	maŋgii ivveest	härvibeht
Mun luuvâm anarâškielân	☐	☐	☐	☐	☐
Mun čálám anarâškielân	☐	☐	☐	☐	☐
Mun kuulâm anarâškielâ	☐	☐	☐	☐	☐
Mun sáárnum anarâškielâ	☐	☐	☐	☐	☐

Pargopittá 1

Taan pargopittáast láá ohtsis čiččâm ceelhâd tâi uánehis tekstâd, main váiluh säänih (uásih, main váiluh säänih, láá merkkejum vyelisárgáin: _____).

Čäáli jyehi celkkuu tâi teevstâ vuálá, mii tâi moh saanijd suápá/suápih tuu mielâst **pyeremusávt** váiloo uásán.

Jis celkkust tâi teevstâst váiluh kyehti uási, te čäáli vuossâmuu raddâlâsân saanijd, moh suápih vuossâmuu váiloo uásán, já nube raddâlâsân saanijd, moh suápih nube váiloo uásán.

Celkkuuh 1–3:

* *Kudâlov ihán ij puáttám Ucjuuhâ-Anarân pappâ, kote _____ sämikielâ.*

* *Paddim ij luhostum vala kesimáánust, ko oppâmateriaal ij lamaš ton muddoost, et tom _____ paddid.*

* *Puohâin tergâdumos anarâš informant akateemikko Itkosâžân lâi eppidhánnáá Lesk-Ant Uulá adai Uula Morottaja (1892-1963). Erkki Itkonen eedâi-uv, et Lesk-Ant Uulást _____ Johan Turi viärdásâš čälee, jis _____ máhđulâšvuodah.*

? Čäáli vuossâmuu raddâlâsân vuossâmuu váiloo uásán já nube raddâlâsân nube váiloo uásán suáppee saanijd.

Pargopittá 1

Taan pargopittáást láá ohtsis čiččâm ceelhâd tâi uánehis tekstâd, main váiluh säänih (uásih, main váiluh säänih, láá merkkejum vyelisárgáin: _____).

Čäáli jyehi celkkuu tâi teevstâ vuálá, mii tâi moh saanijd suápá/suápih tuu mielâst **pyeremusávt** váiloo uásán.

Jis celkkust tâi teevstâst váiluh kyehti uási, te čäáli vuossâmuu raddalâsân vuossâmuu váiloo uásán já nube raddalâsân nube váiloo uásán suáppe saanijd.

Celkkuuh 4–7:

* *Jis tun _____ ustevlâš saanijd, te liččih uázžum ustevlâš vástádâsâid-uv.*

* *Lesk-Anti Uulá čaaliij viššälávt Sabmelaš-loostân. Suu ustev, akateemikko Erkki Itkonen eedâi ohtii, et Uulá _____ oles kirje-uv, jis sust ličij lamaš toos asto.*

* *Jis láim uuccâđ ruudâ staatâst teikâ kieldâst, mon ennuv mij _____?*

* *Kyehti lán jo jáámmâm tállân, teikâ ovdil jo ko šoddáingin. Tom Sáará tiedij, et jos Máárjá enni ij _____ suu toi kerdij, te sun-uv lâi jäämmid.*

Pargopittá 2

Taan-uv pargopittáást láá celkkuuh tâi uánehis teevstah (ohtsis nelji), main váiluh säänih. Jyehi celkkuu tuáhá lii merkkejum váiloo sääni vuáduháämi.

Čäáli jyehi celkkuu tâi teevstâ vuálá **puoh** ton sääni haamijd, moh tuu mielâst suápih váiloo uásán.

Suáppée háämi puáhtá leđe meid littoháämi. Jis vuáduháämi lii ovdâmerkkân *luuhâđ*, suáppée háämih pyehtih leđe *lohá*, *luuhim*, *luvâččij*, *láá luuhâm*, *lâi luuhâm*, *ij lah luuhâm* jna.

* *Kii _____ veikâ ive 1989, ete 20 ive keččin párnááh láá anarâškielâ peivitiššoošt já finnejeh škovlâmáttááttâs anarâškielân puoh amnâsijn?*

Váiloo sääni vuáduháämi: *oskod*

? Čäáli celkkuu tâi teevstâ vuálá **puoh** sääni kyeddiđ haamijd, moh tuu mielâst suápih váiloo uásán.

* *Ohtii Kasper lâi puáttâm tiettiđ, et suu káálgust lii vijneputtâl. Kasper ij tiättâm kuus kálgu lâi čiehâm tom, já tom meid tiedij vissâ, et kálgu puttâl sunjin ij moinnân konstáin adde. Mut Kasper ij liččii lamaš Kasper, jis ij _____ koonstâ tom finniimân.*

Váiloo sääni vuáduháämi: *hoksád*

? Čäáli celkkuu tâi teevstâ vuálá **puoh** sääni kyeddiđ haamijd, moh tuu mielâst suápih váiloo uásán.

* *Kuobžâviälppáh poodijn, mut cuáŋui ij lam nuuvt koorâs, et tot _____ táidgin.*

Váiloo sääni vuáduháämi: *kyeddiđ*

? Čäáli celkkuu tâi teevstâ vuálá **puoh** sääni kyeddiđ haamijd, moh tuu mielâst suápih váiloo uásán.

* *Lijjim halijdid máálád tagaráin vuovvin, mii jieččân mielâst _____ vuovâs, mut tot ij tuhhimgin.*

Váiloo sääni vuáduháami: *lede*

? Čääli celkkuu tâi teevstâ vuálá **puoh** sääni kyeddiđ haamijd, moh tuu mielâst suápih váiloo uásán.

Pargopittá 3

* Taan pargopittáast láá celkkuuh, main uásih láá puáidudum. Árvuštâl, mon luánduliih toh celkkuuh láá. Puávtáččij-uv eenikielâlâš hammiđ taggaar celkkuu? Kiddii eromâš huámmášume **puáidudum uásán**.

	uáli luándulâš	váhá oomâs	uáli oomâs	puástud / ij lah luándulâš ollágin
<i>Kii tom lâi oskod, et kulttuureellim šlivgee tággáár ruttâsume!</i>	o	o	o	o
<i>Mist lâi iho taggaar pärtti, et uksâ ij cuápcánâm kiddâ, veik mij maht liččijm pieijâđ.</i>	o	o	o	o
<i>Jiem kale lam oskod paapâst, et sun puáhtá lede nuuvt kiälbuttem já skelmâ, et mana sieidi suáládid!</i>	o	o	o	o
<i>Mattâdhan mun kal lijjim, jos iännám lâi pákkum.</i>	o	o	o	o
<i>Liisá lâi halidid, et Juhháán lâi lede suin, mut Juhháán vuolgij.</i>	o	o	o	o
<i>Čiermiheh lijji nuuvt stuárráh, mut iähân toh lijji iällámgin, jos ucebeh ličči lam.</i>	o	o	o	o
<i>Jis olmooš ličij tuuttâm jyehipiäiválii eellimtilán, te maangâ ääši ovdánem ličij pááccâm olášuhánnáá.</i>	o	o	o	o

	uáli luánduláš	váhá oomâs	uáli oomâs	puástuđ / ij lah luánduláš ollágin
<i>Pyereest mun liävsuid mattim, ij must ton peeleeest lam vaigâd, mutâ mielâstubboht lijjim lede pääihist.</i>	o	o	o	o
<i>Ko leim tiettid et tun-uv lah tobbeen, te koijâdid leim tust-uv.</i>	o	o	o	o
<i>Mikael keejâi tego ij lijji oskođ čolmijdis.</i>	o	o	o	o
<i>Jiem lámáš halidid vyelgid škoovlân, must liččii lámáš mielâsuboh homáh pääihist.</i>	o	o	o	o
<i>Anarâškielâ lâi lappud já jäämmid, jis iä lijji lede tagareh ulmuuh, kiäh láá kiävtám talentâidis anarâškielâ pyerrin.</i>	o	o	o	o
<i>Jis sij liččii kárvuttum tááláá-áigásáid pihtásáid, te ličij lamaš vaigâd iäruittid sii onnáá peeivi ulmuin.</i>	o	o	o	o
<i>Jos mun jiem lijji jurgâlâttâđ, te talle lijjim moonnâđ mun-uv.</i>	o	o	o	o

Halijdah-uv tun vala kommentistid kojâdállâm?

Takkâ tunjin!

Jis tust láá vala koččamášah, te vääldi ohtâvuodâ muin: merit.myller@gmail.com

Lisa 2. Küsitluse eestikeelne tõlge

Inarisaami keele küsitlus

Tere!

Mu nimi on Merit Müller. Õpin Eestis, Tartu ülikoolis soome-ugri keeli ning uurin oma magistritöös inarisaami keelt.

Selle küsitluse eesmärgiks on välja selgitada, kuidas tänapäeva kõnelejad räägivad ja mõistavad inarisaami keelt. Küsitluse vastamise ainukeseks eelduseks on inarisaami keele oskus (ei ole oluline, kuidas ja kus sa oled õppinud inarisaami keelt). Küsitlus algab vastaja tausta puudutavatest küsimustest, millele järgnevad kolm ülesannet. Ülesannetel ei ole vääraid ega halbu vastuseid. Oluline on vaid see, et vastused põhinevad sinu keelevaistul. Vastamine võtab umbes 15 minutit aega.

Küsitlus on anonüümne ja vastuseid kasutan üksnes enda uurimustöös.

Lisaküsimuste korral võta minuga ühendust: merit.muller@gmail.com

Taustainfo

* Kust sa pärit oled?

* Millal sa sündisid?

- ☐ peale 2000. aastat
- ☐ 1990ndatel
- ☐ 1980ndatel
- ☐ 1970ndatel
- ☐ 1960ndatel
- ☐ 1950ndatel
- ☐ enne 1950. aastat

* Mis su sugu on?

- ☐ Mees
- ☐ Naine
- ☐ Muu / ei soovi täpsustada

* Mis keeli sa räägid?

* Kuidas sa kirjeldaksid enda inarisaami keele oskust?

? Näiteks: *olen emakeelekõneleja* või *ma ei ole emakeelekõneleja, kuid räägin hästi* jne.

* Millal ja kus sa õppisid inarisaami keelt? Valida võib ka rohkem kui ühte vastust. Kui sa õppisid inarisaami keelt mujal, vali "Muu" ja täpsusta.

- ☐ Lapsena kodus (peres räägiti inarisaami keelt)
- ☐ Lapsena inarisaamikeelses päevahoius/keelepesas
- ☐ Lapsena koolis
- ☐ Täiskasvanuna Saami koolituskeskuses
- ☐ Täiskasvanuna ülikoolis
- ☐ Muu: _____

* Kui tihti sa kasutad inarisaami keelt?

	iga päev	mitu korda nädalas	mitu korda kuus	mitu korda aastas	harvemini
Ma loen inarisaami keeles	☐	☐	☐	☐	☐
Ma kirjutan inarisaami keeles	☐	☐	☐	☐	☐
Ma kuulan inarisaami keelt	☐	☐	☐	☐	☐
Ma räägin inarisaami keelt	☐	☐	☐	☐	☐

Ülesanne 1

Selles ülesandes on kokku seitse lauset või lühikest teksti, milles puuduvad mõned sõnad (puuduvad sõnad on tekstis märgitud alakriipsudega: _____).

Kirjuta iga lause või teksti alla, mis sõna(d) sobib/sobivad sinu arvates **kõige paremini** alakriipsuga märgitud lünka.

Kui lauses või tekstis on kaks lünka, siis kirjuta esimesele reale esimesse lünka sobiv(ad) sõna(d) ja teisele reale teise lünka sobiv(ad) sõna(d).

Laused 1–3:

* *Kuuekümnne aasta jooksul ei tulnud Inarisse kirikuõpetajat, kes _____ saami keelt.*

* *Juunis veel lindistada ei õnnestunud, kuna õppematerjal ei olnud sellises järgus, et seda _____ lindistada.*

* *Kõige tähtsam inarisaami keelejuht oli Itkose jaoks kahtlemata Lesk-Ant Uulá ehk Uula Morottaja (1892-1963). Erkki Itkonen ütles isegi, et Lesk-Ant Uulást _____ Johan Turiga võrdne kirjanik, kui _____ võimalusi.*

? Kirjuta esimesele reale esimesse lünka sobiv(ad) sõna(d) ja teisele reale teise lünka sobiv(ad) sõna(d).

Ülesanne 1

Selles ülesandes on kokku seitse lauset või lühikest teksti, milles puuduvad mõned sõnad (puuduvad sõnad on tekstis märgitud alakriipsudega: _____).

Kirjuta iga lause või teksti alla, mis sõna(d) sobib/sobivad sinu arvates **kõige paremini** alakriipsuga märgitud lünka.

Kui lauses või tekstis on kaks lünka, siis kirjuta esimesele reale esimesse lünka sobiv(ad) sõna(d) ja teisele reale teise lünka sobiv(ad) sõna(d).

Laused 4–7:

* *Kui sa _____ sõbralikke sõnu, siis oleksid saanud sõbralikke vastuseidgi.*

* *Lesk-Anti Uulá kirjutas usinalt Sabmelâš-nimelisse ajalehte. Tema sõber, Erkki Itkonen, ütles korra, et Uulá _____ terve raamatugi, kui tal oleks olnud selleks mahti.*

* *Kui oleksime raha taotlenud riigilt või vallalt, kui palju _____?*

* *Kaks olid kohe surnud, või siis juba enne kui sündisid. Seda Saara teab, et kui Maarja ema ei _____ teda nendel kordadel, siis temagi oleks surnud.*

Ülesanne 2

Ka selles ülesandes on lauseid või lühikesi tekste (kokku neli), milles puuduvad sõnad. Iga lause taha on märgitud puuduva sõna põhivorm.

Kirjuta iga lause või teksti taha **kõik** selle sõna vormid, mis sinu arust sobivad antud lünka.

Sobiv sõnavorm võib olla ka liitvorm. Kui näiteks põhivormina on antud *lugema*, siis sobivad sõnavormid võivad olla *loeb*, *lugesin*, *loeks*, *on lugenud*, *oli lugenud*, *ei olnud lugenud* jne.

* *Kes _____ kasvõi aastal 1989, et 20 aasta pärast käivad lapsed inarisaamikeelses päevahoius ja saavad koolis kõiki aineid inarisaami keeles õppida?*

Puuduva sõna põhivorm: *uskuma*

? Kirjuta iga lause või teksti taha **kõik** selle sõna vormid, mis sinu arust sobivad antud lünka.

* *Kasper oli ükskord teada saanud, et tema naisel on viinapudel. Kasper ei teadnud, kuhu naine oli selle ära peitnud, ja selles ta oli ka kindel, et naine ise talle pudelit kunagi ei anna. Aga Kasper ei oleks olnud Kasper, kui ta ei _____ nippi selle kättesaamiseks.*

Puuduva sõna põhivorm: *leidma*

? Kirjuta iga lause või teksti taha **kõik** selle sõna vormid, mis sinu arust sobivad antud lünka.

* *Karupojad tulid, aga hang ei olnud nii kõva, et see _____ neidgi.*

Puuduva sõna põhivorm: *kandma*

? Kirjuta iga lause või teksti taha **kõik** selle sõna vormid, mis sinu arust sobivad antud lünka.

* Oleksin tahtnud maalida sellisel viisil, mis minu meelest _____ sobiv, aga see ei kõlvanud.

Puuduva sõna põhivorm: *olema*

? Kirjuta iga lause või teksti taha **kõik** selle sõna vormid, mis sinu arust sobivad antud lünka.

Ülesanne 3

* Selles ülesandes on lauseid, mis on osaliselt poolpaksus kirjas. Hinda, kui loomulikud need laused sinu arvates on. Kas emakeelekõneleja võiks moodustada sellist lauset? Pööra eriti tähelepanu **poolpaksus kirjas osale**.

	väga loomulik	veidi imelik	väga imelik	vale / ei ole üldse loomulik
<i>Kes oleks seda uskunud, et kultuurielu sellise rahasumma toodab!</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Meil oli öösel selline mure, et uks ei püsinud kinni, ükskõik kuidas me oleksime ka üritanud panna.</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Ma ei oleks küll papist uskunud, et ta võib olla nii autundetü ja salakaval, et läheb pühapaika rüüstama!</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Ma oleksin küll õppinud, kui mu ema oleks käskinud.</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Liisa oleks tahtnud, et Juhan oleks olnud temaga, aga Juhan lahkus.</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Põhjapõdrad olid nii suured, ega nad ei oleks elanudki, kui väiksemad oleksid olnud.</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Kui inimene oleks igapäevaste eluoludega rahul, siis mitme asja areng oleks jäänud teostumata.</i>	☐	☐	☐	☐

	väga loomulik	veidi imelik	väga imelik	vale / ei ole üldse loomulik
<i>Ma oskasin ülesandeid hästi, selle poolest mul ei olnud raske, aga parema meelega oleksin olnud kodus.</i>	o	o	o	o
<i>Kui me oleks teadnud, et sinagi oled seal, siis me oleks sinultki küsinud.</i>	o	o	o	o
<i>Mikael vaatas, nagu ei oleks enda silmi uskunud.</i>	o	o	o	o
<i>Ma ei oleks tahtnud kooli minna, mul oleks kodus olnud põnevamaid asju.</i>	o	o	o	o
<i>Inarisaami keel oleks hääbunud ja väljasurnud, kui ei oleks olnud selliseid inimesi, kes on kasutanud enda talente inarisaami keele heaks.</i>	o	o	o	o
<i>Kui nad oleks riietunud tänapäevastesse riietesse, siis oleks olnud raske neid tänapäeva inimestest eristada.</i>	o	o	o	o
<i>Kui ma ei oleks ümber keeranud, siis minagi oleksin läinud.</i>	o	o	o	o

Kas sa tahad küsitlust veel kommenteerida?

Aitäh vastamast!

Kui sul on veel küsimusi, siis võta minuga ühendust: merit.myller@gmail.com

Lisa 3. Küsitluses kasutatud laused

Uurimistöö jaoks koostatud inarisaamikeelses küsitluses kasutasin Erkki Itkose kogumikust (AČ) ning inarisami keele korpusest (SIKOR) pärinevaid lauseid, osaliselt moondatud kujul. Järgnevas loetelus esitatakse vastavad laused originaalkujul koos allikaga. Igas lauses on poolpaksus kirjas esile toodud konditsionaali perfekti tarindid.

* *Kudâlov ihân ij puáttám Ucjauhâ-Anarân pappâ, kote **ličij sárnum** sâmikielâ.* (SIKOR)

* *Paddim ij luhostum vala kesimáánust, ko oppâmaterial ij lamaš ton muddoost, et tom **ličij kannattâm paddiđ.*** (SIKOR)

* *Puohâin tergâdumos anarâš informant akateemikko Itkosâžân lâi eepidhánnáá Lesk-Ant Uulá adai Uula Morottaja (1892-1963). [...] Erkki Itkonen eedâi-uv, et Lesk-Ant Uulást **lâi šoddâđ** Johan Turi viärdâsâš čâllee, jis **liččii lamaš** máhđulâšvuodah.* (SIKOR)

* *Jis **liččih čuárvum** ustevlâš saanijd, te **liččih uázžum** ustevlâš vástádâsâid-uv.* (SIKOR)

* *Sun čaalij viššâlávť Sabmelaš-loostân, já suu ustev, akateemikko Erkki Itkonen eedâi ohtii, et Uulá **lâi sâttiđ čäälliđ** oles kirje-uv, jis sust **ličij lamaš** toos asto.* (SIKOR)

* *Jis **lâim uuccâđ** ruudâ staatâst teikâ kieldâst, mon ennuv **lâim finniđ?*** (SIKOR)

* *Kyehti láin jo jáámmâm tállân, teikâ ovdil jo ko šoddáingin, já tom Sáará tiedij, et jos Máárjá enni **ij lam ävttiđ** suu toi kerdij, te sun-uv **lâi jäämmiđ.*** (SIKOR)

* *Kii **ličij oskom** veikâ ive 1989, ete 15 ive keččin párnááh láá anarâškielâ peivitiþsoost já finnejeh škovlamáttááttâs anarâškielân puoh amnâsijn?* (SIKOR)

- * *Ohtii Kasper lâi puáttâm tiettiđ, et suu káalgust lii vijneputtâl. Kasper ij tiáttâm kuus kálgu lâi čiehâm tom, já tom meid tiedij vissâ, et kálgu puttâl sunjin ij moinnân konstáin adde. Mut Kasper **ij liččii lamaš** Kasper, jis ij **liččii hoksám** koonstâ tom finniimân. (SIKOR)*
- * *[...] já cuáŋui ij lam nuuvt koorâs, et tot **lâi** täidgin **kyeddiđ**. (AČ: 51, liP)*
- * ***Lijjim halidiđ máálád** tagaráin vuovvin, mii jieččân mielâst **ličij lamaš** vuovâs, mut tot ij tuhhimgin. (SIKOR)*
- * *Kii tom **lâi oskođ**, et kulttuureellim šlivgee tággáár ruttâsume! (SIKOR)*
- * *Mist lâi iho taggaar pärtti, et uksâ ij cuápcánâm kiddâ, veik mij maht **leim pieijâđ**. (AČ: 137, UM)*
- * ***Jiem** kale **lijjii oskođ** paapâst, et sun puáhtá lede nuuvt kiälbuttem já skelmâ, et mana sieidi suáládid! (SIKOR)*
- * ***Mattâdhan** mun kal **lijjim**, jos iännám lâi pákkud. (AČ: 81, JM)*
- * *Liisá **lâi halidiđ**, et Juhháán **ličij lam** suin, mut Juhháán vuolgij. (SIKOR)*
- * *Čiermiheh lijji nuuvt stuárráh, mut **iähân** toh **lijjii iällámgin**, jos ucebeh **liččii lam**. (AČ: 71, MV)*
- * *Jis olmooš **ličij tuuttâm** jyehipiäiválii eellimtilán, te maanġâ ääši ovdánem **ličij pááccâm** olášuuhánnáá teikâ kuittâg maŋanum ennuv. (SIKOR)*
- * *Pyereest mun liävsuid mattim, ij must ton peeleast lam vaigâd, mutâ ennuu mielâstubboht **lijjim lede** pääihist. (SIKOR)*
- * *Ko **leim tiettiđ** et tun-uv lah tobbeen, te **koddeđ lâim** tuu-uv! (AČ: 159, PP)*
- * *Mikael keejâi tego **ij liččii oskom** čolmijdis. (SIKOR)*
- * ***Jiem lijjii halidiđ vyelgiđ** tohon Rivdul škoovlân, must **liččii lámáš** mielâsuboh homáh pääihist. (SIKOR)*

* *Anarâškielâ **ličij lappum** já **jáámmám**, jis iä **liččii lamaš** tagareh ulmuuh, kiäh láá kiävtám talentâidis anarâškielâ pyerrin.* (SIKOR)

* *Jis sij **liččii kárvuttum** tááláá-áigásáid pihtásáid, te **ličij lamaš** vaigâd iäruuttiđ sii onnáá peeivi ulmuin.* (SIKOR)

* *Jos mun **jiem lijji jurgâlâttâđ**, te talle **lijjim moonnâđ** mun-uv.* (AČ: 257, UM)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Merit Müller,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Konditsionaali (perfekti) varieerumisest ja kasutusest inarisaami keeles teiste saami keelte taustal“, mille juhendajad on professor Jussi Ylikoski ja professor Gerson Klumpp, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Merit Müller

3. juuni 2020